HRVATSKA STRAŽA

ZA KRŠĆANSKU PROSVJETU

ČASOPIS

NAMIJENJEN

NAUCI I KNJIŽEVNOSTI

Izlazi svakoga drugoga mjeseca

»ANTEMURALE CHRISTIANITATIS«

CIJENA: 6 kruna na godinu
Sveučilištarci, gjaci viših razreda i pučki učitelji plaćaju 3 krune

Godina V. — Svezak II.

Urednik:
Dr. FRAN BINIČKI
Odgov. urednik:
O. LUDOVIK BRUSIĆ

KRK
Tisak i naklada tiskare »Kurykte« - 1907

»Hrvatska Straža«

izlazi svakoga drugoga mjeseca, i to u veljači, travnju, lipnju, kolovozu, listopadu i prosincu.

Cijena je smotri **6 kruna na godinu**. Sveučilištarci, pučki učitelji i gjaci viših razreda srednjih učilišta plaćaju **3 krune.**

Pretplata se šalje na Upravu »Hrvatske Straže«, Krk (Veglia), *Istra.*

Pojedini se brojevi dobivaju za 1·20 kr. u Krku kod Uprave ili kod knjižarâ.

Rukopisi za »Hrv. Str.« kao i za njezin »Prilog« upravljaju se na naslov: Dr. Fran Binički, profesor bogoslovlja u Senju.

Primamo drage volje u zamjenu svakojake smotre, novine ili druge periodične publikacije.

Primili smo sa zahvalnošću:

Jubilej nadbiskupa Dr. Josipa Stadlera. Napisao Dr. Ivan Dujmušić. Sarajevo 1906.

Zadnja voćaka, Stanko Ožanić, Hrv. Knjižarnica u Zadru.

Posjet apeninskim Hrvatima, Dr. Josip Smodlaka, Hrv. Knjiž. u Zadru.

Pod zaštitom bezgrješne Djevice. Izvještaj kongregacije sveučilistaraca. Zagreb 1907. Radujemo u uspjehu te kongregacije, koja napreduje i — radi.

Naši socijalni demokrati što su i što uče. Cijena 10 fil. (Knjižnica Hrv. radn. zajednice.) Lijepa knjižnica, koju valja širiti svuda megju radništvo, što ga zavode »crvendaći.

Živinski Liečnik ili naputak, kako se lieče domaće životinje, napisao *Ivan Jagić*, drugo preradieno i popunjeno izdanje. Knjiga je nagragjena iz Dušana Kotura od društva S. Jeronima. Knjižara St. Kugli u Zagrebu. Cijena 2 Kr. 40 fil.

Kulturni putovi gore i dolje.

1. Dekadencija.

Gotovo beskrajno je to polje za razmatranje: kulturno stanje današnjeg svijeta uopće i hrvatske nam domovine napose. I ovo je zazmatranje bez sumnje vrlo poučno i plodno. Danas ćemo kratak pogled baciti na onaj kulturni čimbenik, koji nekako obuhvaća sve ostale, te nam ih sve regbi na okupu predočuje: ***na književnost.*** Kako naime povećaljka u svome žarištu skuplja i odrazuje sve trakove sunčane, tako se i u književnosti odrazuje cijeli kulturni život jednog naroda i jednog doba, a najvećma u pjesništvu, u lijepoj knjizi. Hoćeš li znati, kako jedan narod živi, umuje i čuvstvuje, — čitaj njegove pjesme, promatraj njegovu lijepu knjigu.

Pratimo dakle malko vladajuću struju negdanju i današnju, gledajmo, kakove su se u tom pogledu promjene dogodile u hrvatskom narodu, i pokušajmo mu staviti horoskop za buduće.

Nije tomu još dugo, što su hrvatski pjesnici u bitnome bili složni, slijedili isti estetski pravac, težili za istim idealima. Bili su to za pravo ideali svih plemenitijih pjesnika i umjetnika, svih »lijepih duša« prošlih vijekova; jer ih je oduševio onaj isti vječni pojam ljepote, što ga je dragi Bog sam usadio u srce ljudsko.

Hoćemo li dakle upoznati ideal hrvatskog pjesnika u prošlosti, čitajmo njegovo obilježje u epistolama Horacijevim, n. pr. u epistoli ad Pisones ili u prvom listu druge knjige. Tada ćemo vidjeti pjesnikovo nastojanje iz doba Gundulićeva isto tako kao iz vremena ilirskog pokreta pa dalje do osamdesetih godina prošloga stoljeća. Iznimaka bilo je uvijek, ali u glavnome nalazimo etički i estetički smjer naših prijašnjih pjesnika u ovim riječima Horacijevim (Epist. II. 1, 125. ss.): »Koristan svojoj domovini nastoji pjesnik, da sitnim radom unapregjuje velike stvari. Usta malušnog dječaka uči lijepo govoriti, te ga privikava, da već sada u

djetinstvu odvrati uši svoje od nečistih riječi. Zatim obrazuje mladiću duh lijepim naukama, uči ga krotiti divlju ćud i zavist i ljutitost; pripovijeda plemenita djela i upućuje budući naraštaj, kako valja živjeti po prokušanim primjerima pregja, pa tješi siromaka i bolesnika; tko bi učio čiste djevice moliti se s kreposnim mladićima božanstvu, kad ne bi zemlji poklonila pjesnika?«

Evo tako je taj stari Rimljanin shvatio zadaću pjesnikovu, i tako su ju shvatili i naši stariji hrvatski pisci.

Čudnovato, ona moderna literarna velemoć: *Nietzsche*, koji je i naše mlade hrvatske pisce nadahnuo možda više nego oni i sami slute, često slavi stare Rimljane iz doba Horacijeva kao svoje uzor-značajeve. Oni, vele, nijesu još bili »skučeni pod jaram kršćanskog morala«, pa stoga se je u njih mogla — slobodno razvijati — bezobzirna samovolja, koja je glavna crta u značaju Nietzsche-ova »nadčovjeka«. Zašto se dakle Nietzsche i s njim naši »mladi« ne oduševljavaju za Horacijeva uzor-pjesnika, kako je nacrtan u gore navedenim stihovima?

Mjesto toga je postao tip modernog vilinog gojenca *pjesnik »dekadencije«*. On je predstavnik najmodernije literature i kulture, pa zato iziskuje »napredak«, da mlagjarija živi u znaku dekadencije!

»*Dekadentno!*« Točnije nikad se nije izrazio koji literarni i kulturni smjer, a niti smjelije, — da ne kažemo bezobraznije.

»Décadence«, »pad«, to je micanje dolje, u nizinu, i tim se baš diče i ponose zastupnici »moderne«. Od vajkada je naime čovjek svijestan, da živi u njemu dvostruka narav: jedna niža, materijalna, životinjska, i jedna viša, duševna, koja ga razlikuje od životinje. A ove se dvije naravi bore megju sobom, kako veli sv. *Pavao*: »*Vidim drugi zakon u udima svojim, koji se protivi zakonu duha mojega*« (Rimlj. 7, 23.). To je već stari poganski svijet uvidio. *Platon* n. pr. lijepo piše o onoj dvojici konja, štono vuku kola duše naše: prvi, plemeniti, vuče dušu gore u vis, prema svijetlu, prema suncu duhova — Bogu; a drugi, prosti i uporni, hoće da strastvenom pohlepom odnese dušu dole prema prahu i blatu zemlje. I vrlo značajno zove Platon onog prvog konja — t. j. viši, duševni dio u čovjeku — »*hegemonikon*«: ono, što mora *voditi* čovjeka, što mora vladati njim. Pa veli, da je duša tek onda zdrava, kada ovo »hegemonikon« u istinu upravlja čovjekom te kroti u njemu životinjske nagone i požude.

Naši dekadentni pjesnici i umjetnici proglasili su protivno načelo: mi ne ćemo gore, nago dolje, mi ćemo se svijesno i naumice predati svojim životinjskim nagonima i požudama, taj platonski »konj« neka vlada nama; zato je naša lozinka: »décadence«.

Stare bi pogane obuzela groza, kad bi to čuli; ali moderni pogani živu s Nietzsche-om »s onu stranu dobra i zla«, oni su ukinuli moral, — »plava bestija« Nietzsche-ova, ili kako kažu Francuzi »la bête humaine« postala je kulturni ideal tih novih proroka. Izveli su doista — koliko stoji do njih — onaj Nietzsche-ov program: »preokrenuti sve vrijednosti« (»alle Werthe umwerthen«.) Što se dosada zvalo dobro, to zovu oni zlim a zlo zovu dobrim, svijetlo zovu tminu, a tminu svijetlo.

Stvorili su zato dapače i novu metafiziku kao osnovu za svoju novu kulturu. Kad praktični »kulturni« život poriče duševnom elementu pravo, da vlada čovjekom, da bude »hegemonikon« u njemu, onda se mora i filosofija truditi, da to metafizičkim putem opravda. Pa to im je i »uspjelo«. Eto, kažu nam moderni evolucijonisti, što je u nama materijalno, životinjsko, to je «*izvorno*«, pa iz toga se je istom kasnije razvijalo ono, što je duševno. Dakle ima slijepi nagon, životinjska pohota prvo pravo u nama, a ne duh naš; jer »prior tempore, potior jure«, to je staro juridičko načelo, tko je prvi na mjestu, taj smije prvi i jesti. Nek se dakle povrati puti i njezinim strastima i požudama ono staro pravo, što ima, da gospoduje nad duhom, nad čitavim čovjekom.

Dobro je Kraljik primijetio u svojim »Kulturnim študijama«: Stari je Esop u svojim bajkama životinje prikazivao kao ljude, koji megju sobom pametno govore. Ti moderni Esopi pak prikazuju ljude kao prave pravcate životinje.

A to zovu oni: »napredak«, »kulturu«; i ovo sramotno robovanje pod tiranijom niskih strasti i požuda zovu »neograničenom slobodom«, »svestranim razvitkom individualiteta«.

To znači dakako: »preokrenuti sve vrijednosti«.

Nek se onda samo još izgovori i zadnja riječ, nek se kaže otvoreno s Nietzsche-om: »*Zloća je najbolja sila čovjeka. Čovjek*

mora gori postati, da bude bolji: Najveća zloća najbolje resi nadčovjeka ... Ja se veselim velikom grijehu kao svojoj velikoj utjehi«.[1])

To je onaj mahniti boj proti Bogu i Kristu, što su ga Nietzsche i njegovi mnogobrojni sumišljenici proglasili. Istom nedavno je neki naprednjački list u zvijezde kovao toga Nietzsche-a, čija znamenitost uopće stoji baš u tom, što je jasno i dosljedno izgovorio ono, što čitave legije modernih ljudi misle. Stoga se i podiglo gromovito pljeskanje, kad je Carducci spjevao svoju odu sotoni, gdje veli, da će sada gjavao pobijediti te osvojivši svijet rod ljudski osloboditi.[2])

Ne treba se čuditi tom upravo sotonskom bezboštvu. Da će jednom doći do toga, to nam je Duh Sveti sâm prorekao u sv. pismu: »Ustaju kraljevi, i knezovi se skupljaju na Gospoda i na Krista njegova: Raskinimo sveze njihove i zbacimo sa sebe jaram njihov! — Onaj, koji živi na nebesima, smije se, Gospod im se podsmijeva«. (Ps. 2, 2—4.) Takovi »kraljevi i knezovi, koji se skupljaju na Gospoda i na Krista«, to su oni moderni »vladari u carstvu duhova« à la Nietzsche, a vojska, kojoj oni zapovijedaju, na žalost je neizmjerna.

U tajnom otkrivenju sv. Ivana apostola i u 2. listu sv. Pavla Solunjanima čitamo o zadnjim borbama Crkve Kristove na koncu povijesti ljudske. Ne će to više biti ova ili ona zabluda, kako ih se bezbroj podigao tečajem vijekova proti kršćanskoj vjeri i ćudorednosti; nego to će biti potpuno bezvjerstvo, mržnja na isti pojam o Bogu, kao i na svaku istinu i na svaku krepost, veličanje svega, što je zlo i bezbožno, rat proti svemu, što je rod ljudski dosada zvao dobrim i svetim.

Kada gledamo oko sebe, na taj modernizam, na »decadenciju«, — zar to nije već predigra one zadnje tragedije, koja svijet čeka?

2. Dekadencija u Hrvatskoj.

Što se je u drugim zemljama, u Francuskoj, Njemačkoj, Rusiji, Italiji, postepeno, korak za korakom, pripravljalo i razvijalo,

[1]) U knjizi: »Also sprach Zarathustra«, izd. od 1903. Leipzig (34.—37. hiljada) str. 420.

[2]) Carducci se je pod starije dane sve više približavao vjeri i Crkvi, dao djecu svoju pobožno odgajati i stupiti u kongregacije Marijine. Ipak se na žalost nije odlučio na najvažniji korak: da se pomiri s Bogom i sa Crkvom po sv. sakramentima.

počevši od vremena Voltaire-a i drugih nećudorednih i bezvjerskih enciklopedista, to je k nama kao preko noći došlo. Netom je svanuo 20. vijek, već smo u Hrvatskoj imali svoju modernu i dekandenciju, kojoj prije ne bijaše ni traga.

Razlog toj pojavi jest, što se dekadentni modernizam u nas nije *razvijao*, nego *iz tugjinstva unio* kao gotova stvar. U drugih je naroda ta otrovna biljka odrasla, — tomu se hoće vremena; onda su ju na hrvatsko tlo presadili, — taj je posao brzo gotov. A bilo je u nas na žalost dosta mladića odgojenih u onoj tugjoj protukršćanskoj atmosferi, koji su revno uložili mladenačke sile svoje, da se ova tatula raširi u hrvatskim zemljama.

Čitav niz časopisa služio je tim dekadentnim ciljevima, i kad je jedan list uginuo, niknuo je drugi, koji je opet iste sile skupio oko sebe. Tako su došli i prošli »Život«, »Salon«, »Mlada Hrvatska«, »Svijetlo« i još drugi, iz kojih bi se dala sastaviti čitava antologija najradikalnijih dekadentnih nazora.

Tako pjeva n. pr. »*Mlada Hrvatska*« ciničkom besramnošću:

»Stida u me davno nije,
Stid je laža il koprena,
Pod kojom se nemoć krije ...
Savjesti mi davno nesta,
Čemu da mi steže krila,
Kad nam svaki kret i gesta
Nužni plod je viših sila!
Još se nije živjet znalo ..
Život moj će biti knjiga
Novog svijeta i morala!«

(God. 1902. str. 134. sl.)

I kako pjesnik razumije taj »novi život« i »novi moral«, to nam on sam tumači, obećajući, da će nevinost kvariti, gdje god ju bude našao. Ne ćemo se tomu čuditi, kad nam dekadentni razuzdanik priznaje, da mu je davno nestalo stida i savijesti, pa da si prema tome smatra čašću, kad živi poput stanovitih rokćućih životinja. Pa taj će život biti »knjiga novog svijeta i morala«!

I doista je hrvatski modernizam svom dušom prihvatio taj novi priručnik »morala«.

Tako piše n. pr. drugi moderni pjesnik u istom časopisu:

»Zapjevajte nervi meki
Odu novog Mesijanstva:
Neka kipi vječni hihot
I Seksusa i Pijanstva!« (Str. 79.)

Dakle bludnost i pijanstvo imaju u modernoj kulturi stupiti na mjesto starog Mesijanstva — kršćanske vjere!

Usporedno s ovim strahotama gjavolske pokvarenosti idu mnogobrojne pogrde i psovke na najuzvišenije svetinje kršćanstva; obično su one tako niske vrste, te se pero ustručava, da opetuje te beskrajne infamije. Vrhunac je u tom pogledu dostigao zagrebački »Pokret» sa svojim poznatim božićnim prilogom od preklane, na koji se je »Hrv. Straža« već jednoć osvrnula. To je jamačno bila jedna od najpodlijih navala na kršćansku vjeru, za koju znade povijest, jer se jedva može pomisliti bezobraznija pogrda kršćanstva, što se tiče prostačine sadržaja i jezičnog izraza.

U istu je žicu udario pokojni »*Vienac*« u zadnjoj godini svoga opstanka (1903.), pod uredništvom Gjalskoga i Dežmana. Forma doduše bijaše nešto pristojnija nego u listovima à la »Mlada Hrvatska« i kasnije u »naprednjačkoj« žurnalistici; no duh je bio isti i ista cinička načela. Zato je »Vienac« i poginuo poslije te za nj pogubne godine, premda je »Matica Hrvatska« 8000 kruna one godine za »Vienac« žrtvovala. Hrvatskoj čitalačkoj publici ipak bijaše to »novo Mesijanstvo« preveć nesimpatično.

Uza sve to se ta mutna struja u Hrvatskoj dalje razvijala.

Milan Marjanović doduše u kalendaru »Svačić« duboko žali, što je modernizam danas na umoru. Ali — kako smo već spomenuli — jako bi bilo preuranjeno govoriti o pobjedi katoličke stvari nad dekadencijom. Ne valja metnuti s uma, da slobodno zidarstvo bogatim novčanim sredstvima podupire ovu po narod ubilačku literaturu i da ona ima jako zaklonište u onim krugovima, koji su se za čas domogli vlasti u Hrvatskoj.

Tako su n. pr. sramotni list »*Savremenik*« naprednjačka glasila gorljivo branila, te na sva usta preporučivala, pa je dosta hrvatskih profesora, učitelja, dapače i učiteljica pomagalo svom revnošću, da se i neodrasla mladež demoralizuje tim gadnim produktima duboke pokvarenosti i bijesne mržnje na vjeru.

Frivolni Heine, preteča naših dekadenata, barem je priznao, da su njegova djela »otrov« za čitatelje:

»Meine Lieder sind vergiftet,
Wie könnt' es anders sein?
Ich trank in vollen Zügen
Das Gift in mich hinein!«

Naši pak književnici oko »Savremenika« pišu pjesme i novele, da bi se i Heine stidio te gadne nećudorednosti, pa to onda slave kao »*proces oslobagjanja*« hrvatskog naroda.

»Hrv. Straža« je lanjske godine jur navela nekoliko tih »pjesničkih djela«. Nego što urednik »Savremenika« sâm u prvom broju ove godine iznosi, to ipak još natkriljuje i najružnije komade u prijašnjem godištu. Tako n. pr. slika svom simpatijom jednog mladića, koji se pokraj smrtne postelje svoga strica i dobročinitelja podaje sramotnoj nemoralnosti, te nagovješćuje već unaprijed u uvodu novele, da su to »najdragocjenija čuvstva« modernog čovjeka. Držimo, da bi se to kod poganskih Rimljana gadilo i onim »krmcima iz stada Epikurova«, o kojima govori Horacije.

Odmah na početku novoga godišta proglasuje urednik (Wisner-Livadić), da »Savremenik« ne će imati u beletrističnoj književnosti obzira *ni na vjeru ni na patriotizam*. Da ne će imati obzira na moral, to ne ističe, jer se to samo po sebi razumije.

I Taj list dobiva mladež za sniženu cijenu, kako se javlja na omotu!

Eto dotle smo došli *na putu dekadencije*.

3. Zdvojnost modernih.

Jedan je od hrvatskih dekadenata lanjske godine pisao, da spada na obilježje čovjeka našega vijeka »neizmjerna sposobnost za uživanje«. Zato je i lozinka modernih: uživanje bez granica, — nema za nas više zakona, koji bi nam smio stezati slobodu užitka!

Mogao bi tko misliti, da moraju ti ljudi prema tome biti jako veseli, jer »užitak im je cilj života«, kako je to »Vienac« pod uredništvom Gjalskoga javno bio proglasio.

Ali varao bi se, tko bi tražio pravo veselje kod tih modernih raskošnika. Oni nas podsjećaju na parcova, za kojega Goethe pri-

povijeda, kako je progutao otrov, pa sada trči kao bijesan naokolo, iz svih rupa pohlepno srčući vlagu, e bi ublažio neugasivu vatru, što gori u njegovim žilama.

Onaj pjesnik u »Mladoj Hrvatskoj«, kojega smo prije naveli, govorio je u ime drugih, kad je priznao, da mu je davno nestalo stida i savjesti, i da mu je jedino do toga, da traži užitak, kvareći i nevinost, gdjegod je nagje. No govorio je u ime drugih i onda, kad je dodao, da je sve badava, ako čovjek u ovom životu traži sreću; a poslije ovoga života čeka nas tek crv, koji će u grobu rastočiti lešinu, što bijaše nekad čovjek.

Slično govori Livadić u spomenutoj noveli. Junak — razbludni mladić — pravi je zastupnik tih modernih, zdvojnih razuzdanika. Usred grijeha i opačina stenje: »Čemu taj život, te muke, i ovo grozno umiranje? . . .« »On sâm stoji evo u naponu snage, stoji u toj noći, uz ovu smrtnu postelju, a da mu život nema ništa reći, što bi ga pridizalo u njegovoj cijeni«.

Sve s nova potvrgjuju ti dekadentni onu Dumas-ovu: »Tko je izgubio vjeru, tomu je život bez vrijednosti, a smrt bez nade«.

Doista karakteristična je crta te moderne književnosti ona mutna melanholija, ona zdvojnost, onaj mrki pesimizam, koji uza sav strastveni lov za uživanjem uvijek snova mora priznati, da ne može naći zadovoljstva, da mu se sve gadi, da mu život nema cijene, a smrt nema nade. U tom su preludirali našim dekadentima već stariji pjesnici »svijetske boli«: Lord Byron, Puškin, Leopardi, Lenau i cijelo jato bezvjerskih pjesnika 19. vijeka.

Veličajno kao rijetko tko ocrtao je *Robert de Lamennais* u svojim »Discussions critiques« (str. 22.) groznu sudbinu tih nesretnika:

»Kada iz duše iščezne vjera, koja je dušu bila podigla k Bogu, te ju spojila s njim, nešto se strašno u njoj dogagja. Duša u tom stanju, vučena nekako od vlastite težine u dubljinu, pada, pada vazda, bez prestanka, bez prekida. I padajući vuče sa sobom i inteligenciju svoju, koja je sada otrgnuta od izvora svojega, pa se privija uza sve, što susretne na putu u dubljinu, sada bolnom uzrujanošću, sad opet s radošću, što sliči smijehu mahnitoga. Sveudilj mučena od neutažive težnje i žegje za životom

prihvaća se sada materije, koju uzalud nastoji oživjeti, nadahnuti, obožavati, sad opet ide za praznim apstrakcijama, za nestalnim, ništetnim sjenama svoje mašte. Što u njoj preostane od ljubavi, to je prije životinjski nagon nego plemenito čuvstvo«.

Eto kako je taj duhoviti Francuz već prije više od pola vijeka gotovo svakom riječju unaprijed kao crtao naše moderniste! To je njihovo prokletsvo; jer su ostavili Boga i vjeru, zato su izgubili mir i zadovoljstvo, i njihovo žalosno pjesništvo sliči sada smijehu mahnitoga, sada užasnoj vici očajnika. Te glasove smo vični čuti od naše »napredne« omladine i od modernih dekadentnih književnika.

4. Neestetična umjetnost.

Čudnovata pojava: modernizam je obećao, da će umjetnošću svojom nadomjestiti vjeru i moral, a sada nastoji, da uz vjeru i moral uništuje i umjetnost, istrebljujući iz nje estetiku i ljepotu, t. j. bît umjetnosti.

Tako piše n. pr. Livadić u »Savremeniku« (predgovor ov. god.), da će mladim književnicima oko toga časopisa estetski momenat nuzgredan biti pri umjetničkom stvaranju. To su dakako davno pokazivali djelom, jer ta tobožnja »lijepa književnost« velikim dijelom ne sastoji se od estetskih umotvorina, nego od izroda podivljale mašte i surove ćudi, kako smo to već na raznim primjerima vidjeli, što ih je »Hrv. Straža« pretresla. Ali sada su neestetičnost u umjetnosti izrično podigli do načela, te ljepoti u »lijepoj knjizi« navijestili rat. »Rodin nas je naučio *poštivati ružno. Izdignuo je ružno* nakon konvencijonalnih izglagjenih i ljepušnih figurica«, — tako je pisala već »Mlada Hrvatska« (n. m. str. 117. sl.) Dakle: Živjela ružna umjetnost! — to je sad lozinka. Naši moderni hoće nam pošto poto nešto sasvim *novo* podati, — evo ga, održali su riječ, jer to je nečuvena novost: izdigla se *ružnost* u lijepoj umjetnosti, u lijepoj knjizi. Utuvili su si u glavu, da treba iskorijeniti i raspršiti svaku tradiciju, sve stare predaje, i eto uspjelo je; jer kad nam danas pjesništvo i slikarstvo prikazuje ružno mjesto lijepoga, onda smo zaista već prilično daleko došli u preokretu svih pojmova ili s Nietzsche-om govoreći »svih vrijednosti«.

Dakle i to spada za današnje dekadente megju »zastarjele predrasude«, da je umjetnost posvećena *ljepoti*; nego tko hoće da bude pravi, savremeni umjetnik i književnik, taj mora za svoje umjetnine odabrati ono, što nas se u prozaičkom životu neugodno doima: ružno i odurno, — to je predmet poezije!

Dapače ima u nas već i filosofa, koji misle, da treba tom modernom »ukusu« za ljubav preudesiti i teoriju o umjetnosti, te se raskrstiti sa estetikom svih stoljeća i svih naroda osim blazirane današnje Evrope.

No ima na sreću i kod nas još dosta ljudi, koji su si sačuvali toliko duševnog zdravlja, da im je ova tobožnja »umjetnost« brzo dozlogrdila; i Milan Marjanović se badava ljuti, što je veći i pametniji dio naroda modernizmu s prezirom okrenuo legja.

U ostalom su se ti mladi prijatelji muza jako prevarili, kad su mislili, da će si takovim pjesničkim i umjetničkim djelima pribaviti gloriolu *originalnosti*. Svaki izobražen čovjek znade, da je ta književnost i umjetnost importirana roba iz tugjinstva. *U doba, gdje su u viših slojeva živci otupljeni, srce mlitavo, snaga istrošena od raskoši i prekomjernog užitka, nemaju ljudi više smisla za pravu, čistu ljepotu.* Zato su se pisci kao Zola, Hauptmann, Levecov, htjeli istaknuti tim, što su jednostavno umjetnost nadomjestili nenaravnim i dobro zapaprenim dražilima. Tako se je rugoba uvela u carstvo umjetničke ljepote, te je dapače u svojoj drzovitosti ovu htjela da zbaci s prijestolja.

Čitava hrpa malih duhova slijedila je one prvake, i tako je nastala nova, najmodernija »ružna umjetnost«, poradi koje je neki slavni estetičar pravom nazvao naše vrijeme *»doba neukusa«*.[1])

A naši hrvatski modernisti su se požurili, da pred svijetom paradiraju svojim »napretkom«, objeručke grleći ovu tugjinsku »ružnu umjetnost«, pa su se nadali, da ćemo ih zato držati za posve originalne pjesnike, koji su posve nove ideje iznijeli na vidik. I kad su im se te nade izjalovile, njihov se vogja Marjanović razjario, te stao na nas t. zv. »klerikalce« sipati pogrde.

Ispričali bismo i njega i drugove mu zbog mladenačke nezrelosti, da nijesu plodovi njihove djelatnosti tako žalosni.

[1]) Erich Frantz, »Die Kunst im neuen Jahrhundert« (1902) st.. 103.

5. Kamo ćemo tim putem doći?

Nema sumnje: moderna dekadentna književnost jest patološka pojava vrlo ozbiljnog značaja, koban znak za kulturno stanje današnjeg društva. Sadržaj i forma te nove literature odaju ogromnu perverznost i trulež, što je velik dio naše inteligencije zahvatio. Ako se taj rastvorni bacil još i dalje raširi, kamo će nam narod doći?

Nijesmo vični, da crnim očalima gledamo u svijet. Ali povijest nas uči, da su svi oni narodi — ma kako prije jaki i veliki — jadno propali, koji su udarili onim putem, kojim hoće »napredni« modernizam da vodi hrvatski narod. I nota bene, od onih kulturnih naroda prošlosti, koji su zbog svoje iskvarenosti propali, nije nijedan tako daleko išao na stazi negacije, kao naši dekadenti, nije nijedan podigao bezvjerstva i nemoralnosti *do načela*. Stari Babilonci, Perzijanci, Egipćani, Grci, Rimljani valjali su se prema koncu svoga opstanka u blatu nećudorednosti, te odrekli svojih starih tradicicija; to je kod svih tih naroda bio simpton bliske propasti. No ipak su si i u najgore doba još nešto zdravoga suda pričuvali, tako te su barem uvidjeli, da su pokvareni, pa su sa Salustom bolno uzdisali: »Mi smo do toga došli, da su nam naše opačine isto tako nesnosne, kao njihovo liječenje«. Naši dekadenti pak traže najveći »napredak« baš u tom, što bezvjerstvo i ćudorednu pokvarenost zovu pravom kulturom, i što kao cilj i vrhunac kulture označuju *»potpuno oslobogjenje od spona vjerskih, patriotskih i svih drugih«*, — dakle naravno i *moralnih*, i tih baš najviše, — kako je nedavno jedan napredni kolovogja — Wisner-Livadić — bez stida pisao.[1])

Kamo će nas dakle taj smjer dovesti? Hoćemo li mi moći odoljeti pogiblima, kojima su najveći i najsilniji narodi podlegli?

I ne treba nam ni ići u davninu, — gledajmo današnju Francesku, pa ćemo vidjeti velik narod, što *propada*, i to baš uslijed one dekadentne kulture, koju hoće naši moderni i naprednjaci da nametnu hrvatskome narodu. Statističkim je brojevima — kako smo spomenuli — nepobitno dokazano, da je u Francuskoj *u istoj mjeri* nazadovalo pučanstvo i narodno blagostanje te se umnoža-

[1]) Govorio je na tom mjestu u prvom redu o *književnosti*, ali ona je baš duša kulture i rasadnica ideja, koje upravljaju narodom.

vao broj samoubojstva i zločina, u kojoj je glavna ideja modernih: »oslobogjenje naroda od spona vjerskih i svih drugih« — napredovala. »Još malo, pa će Franceska biti država trećega reda u Evropi«, — tako reče prije nekoliko mjeseca jedan član republikanskog bloka u pariskom parlamentu. Možemo dodati: Još nešto *dolje* na tom dekadentnom putu, pa će Franceska spadati megju propale narode u historijskoj ropotarnici. Toga se već boje mnogi iskreni rodoljubi u Franceskoj, i ne bez jakih razloga.

Pa ovu su modernu Francesku naprednjaci odabrali kao uzor za kulturni razvitak Hrvatske, i to upravo gledom na vjerska načela, ili da jasnije govorimo: gledom na uništenje kršćanske vjere i ćudorednosti.

Ako bi ta osnova uspjela, mi bismo još mnogo brže propali, nego Francezi, jer smo mi malen narod, pa ni iz daleka u tako povoljnom političkom, geografskom i etnografskom položaju, kao oni.

Reći će tko: U Franceskoj su gotovo već svi slojevi naroda otrovani pogubnom onom književnošću, koja je kod nas samo jedan dio inteligencije pokvarila, dok su nam mase naroda još zdrave.

Istina, *još* su zdrave, ali kako dugo još? Nemojmo se varati: otrov se i u nas *svakim danom* dalje širi, velikim dijelom i po čitaonicama, koje drže one rgjave listove modernista i naprednjaka. I tko donekle pozna prilike na našim gimnazijama, taj zna vrlo žalosne stvari pripovijedati. I kad je inteligencija pokvarena, t. j. vogje i učitelji naroda, kako dugo će trajati, dok ne bude cijeli narod zaražen? Istom nedavno je najveći konservativni list u monarhiji, bečki »Vaterland« (u br. 58.) raspravljao o hrvatskim naprednjacima, i govoreći inače s velikom simpatijom o Hrvatima (kojima je taj katolički list uvijek bio sklon) veli: »Žalosna je činjenica, pred kojom ne smijemo više zatvarati očiju: *da stari hrvatski duh danas propada*«. Moderni je naprednjački duh velikim dijelom već ubio stari hrvatski duh.

Budućnost će nam pako istom pokazati zrele plodove odgoja, što ga uživa danas onaj veliki dio naše mladeži, koji stoji pod uplivom naprednjačke stranke i štampe. Dobro je neki govornik u zagrebačkom saboru zimus rekao, da je ta mladež podivljala. I

kako bi moglo drugačije biti, kad su joj svagdanja duševna hrana listovi, koji se bore proti vjeri, proti ćudorednosti, proti patriotizmu, proti pravoj ljepoti u književnosti i umjetnosti, riječju proti svemu, što može mlado srce oplemeniti!

Neka se ne kaže: Mladež je nepromišljena, ne valja joj sve toliko zamjeriti i stvar tako ozbiljno i strogo uzeti. Znamo to, pa kud i kamo više žalimo nego li osugjujemo našu mladež. Ali čemu se možemo nadati od mladića, kojega su za rana obuzele ideje našega modernizma, naše dekadencije, našega naprednjaštva? On će odrasti ništa ne mareći za svoj vječni cilj i za odgovor na najvažnija pitanja: odakle? i kamo? Zato će stupiti u muževno doba bez kreposti, bez prave ozbiljnosti, bez načela; glavno njegovo nastojanje bit će lov za užitkom, strast i egoizam će ga u svem voditi, pa uz to će mu srce ostati prazno, bez mira, bez cilja. Takovi su ljudi prevratni elementi, koji mogu samo rušiti a ništa ne graditi. Jao narodu, kojim zavladaju ti elementi, on mora propasti! A takovih ljudi ima kod nas — ako i ne računamo socijalnu demokraciju, nego samo inteligenciju — već vrlo mnogo, pa će ih biti sve više. I kada oni odlučuju sudbinom naše domovine i našeg naroda, onda smo gotovi, onda možemo s Eneom pjevati: »Fuimus Troes«, jednoć smo bili Hrvati, jednoć smo bili kršćani.

To su kulturni putovi, koji vode dolje — u ponor.

6. Regeneracija — kulturni put gore.

Neki izvrstan kritik[1]) pisao je prije malo godina ove istinite riječi:

»Moderni pokret u literaturi — dekadencija — jest simptom duševne bolesti, koji spada više pred forum psihologije, nego literarne kritike. Ne smije nam smetati, što ima taj književni smjer tako velik broj zastupnika, tako te je postao u mnogim krugovima upravo vladajućom strujom. To nam je samo dokaz, *da je cijeli duh modernog svijeta bolestan*. I to nas mora poticati, da uvijek ter uvijek s nova uputimo svijet *na jedini lijek, što ima za tu bolest: na vjeru*«.

Tako je. Moderni pokret u literaturi nije tek jedna bolesna grana današnje kulture, nego simptom duboke i jako opasne du-

[1]) A. Lohr, Streiflichter auf die moderne Literatur«, Dillingen 1900. str. 35.

ševne bolesti cijeloga modernog svijeta. I tu bolest je Tolstoj pravo označio jednom riječju: *»bijeg od vjere, od Boga«*. Tko pako bježi od Boga, taj bježi od izvora sve istine i dobrote i ljepote, pa zato će izgubiti pravo stanovište i zdrava načela za ćudoregje, za filosofiju, za umjetnost i literaturu, za cijeli duševni i kulturni život. Zato mora nužno cijela kultura bolovati, gdje se bude društvo udaljilo od Boga i od vjere. Stoga nema drugog lijeka za bolest našega vremena do onoga: Natrag Bogu, natrag vjeri! Bez toga lijeka ne može ozdraviti naša kultura i naš kulturni svijet. Samo vjera, kršćanstvo, katolicizam može našu zabludjelu inteligenciju izbaviti iz bezdna dekadencije te ju voditi gore do zdrave kulture, do *regeneracije*.

Kad je stari poganski svijet za vrijeme rimskih careva bio u sebi rastvoren te iznemogao uslijed iste smrtne bolesti, kobne dekadencije, od koje boluje naš vijek, tada je kršćanstvo blagom, pa ipak neodoljivom silom svojom taj propali, umirući svijet podiglo. Regeneracija je započela s vjerom, pa onda je sve ostalo, čitava nova i divna kultura kao sama od sebe slijedila. »Tada je svanula — veli Herder — nova zora za pjesništvo, za glazbu, za književnost i znanost, pače cijelo se je ljudsko mišljenje i čustvovanje preporodilo«.[1])

Sličnu zadaću mora kršćanstvo i danas opet vršiti, a druge sile nema na svijetu, od koje bi nam mogao doći spas i regeneracija. Kako u prvim vijekovima, tako treba i u 20. vijeku da katolička vjera razvija cijelu svoju blagoslovnu moć, te izliječi ljute rane modernog svijeta. Onda može nova i zdrava kultura procvasti, onda će nestati onog crnog pesimizma, one zdvojnosti i mrke melanholije, kojom je moderna književnost prožeta, onda će se zajedno sa pravim pojmovima o moralu, o patrijotizmu, o umjetnosti i filosofiji povratiti i ona nevina radost, ona vesela ćud, koja je — kako pravo veli Taine — značajno obilježje katoličkih naroda. Naravno, jer gdje je zdravo srce, tamo je i vesela ćud. U pravih pak je katolika zdravo srce, dakle i vesela ćud. Pa tako će nam katolička Crkva sve obnoviti, — »ecce nova facio omnia«, »evo sve novo tvorim« (Otkriv. 21, 5.)

[1]) »Briefe zur Beförderung der Humanität«, izd. Kürschner V, str. 351.

Možemo li se nadati takovom zlatnom doba, takovoj regeneraciji?

Možemo, ako se mi katolici još mnogo više probudimo iz sna nego dosada, jer uvijek još napola drijemamo. Protivnici se oko nas organiziraju svom revnošću, te se spremaju na odlučnu borbu, a mnogi od nas nijesu još ni izdaleka shvatili, o čem se radi. Nijesu još ni opazili, da je u nas buknuo nepomirljivi rat proti vjeri, proti Crkvi, proti svim osnovama, na kojima počiva naš narodni život. Vladaju se još kao vojska Kare Mustafe pred Bečom, kad je Sobieski sa svojim Poljacima jurišao na nju. Turci nijesu mogli ni vjerovati, da se radi o ozbiljnoj i odlučnoj borbi, pa se zato nijesu ni digli na noge, i poljski je kralj pravo rekao: »Eto ta vojska je predestinirana, da bude potučena«.

Nemojmo mi raditi kao Kara Mustafa, nego kao Sobieski, pa će pobjeda biti naša.

Već smo nešto napredovali, katolička se je svijest u mnogima probudila, pa se je s katoličke strane stalo puno revnije djelovati nego prije. Proti dekadentnoj naprednjačkoj žurnalistici izišao je cijeli niz katoličkih listova na mejdan, i da su se uspješno borili, to priznaju — ma kako ih boljelo — danas i protivnici. Mi katolici oko »Hrv. Straže« možemo se osobito radovati, jer protuvjerski pisci nikoga ne mrze i grde toliko, koliko nas; to je dobar znak. Da ih nije — po starom običaju — iz vlastitog tabora dosta ustalo na nas, te nam bacalo klipove pod noge, »Straža« bi bila i više polučila, nego što jest. Nego i cijela katolička književnost sve se ljepše diže, otkada je katolički pokret inauguriran.

Ali mnogo, jako mnogo ostaje nam još činiti, i to negativno i pozitivno.

Negativno: da iščupamo otrovnu biljku nevaljale, »naprednjačke«, dekadentne štampe iz hrvatske zemlje, gdjegod možemo. Jer dobro je dr. Fran Binički nedavno u »Vrhbosni« na tu štampu primijenio, što Gambetta reče o tobožnjem klerikalizmu: »Voilà l'ennemi« — »evo to je neprijatelj«, najpogibeljniji neprijatelj našega naroda. Ne bi svećenici i uplivni katolički laici smjeli skrštenih ruku gledati, kako nam se u čitaonicama i u gostionama dan na dan truje narod rgjavim listovima kao »Pokretom«, »Savremenikom«, »Novim Suncem« i t. d. Ako to mirno dopustimo,

gdje bismo mogli zlo odstraniti, imat ćemo tešku odgovornost pred Bogom.

A čekaju nas i mnogobrojne i velike *pozitivne* zadaće. Prije svega moramo još puno revnije i izdašnije podupirati dobru katoličku štampu. Koliki bi od nas mogli lijepo i dobro pisati, ali se ne mogu odlučiti, da umoče pero u crnilo — »nemam vremena«! Koliki bi se od nas mogli pretplatiti na katoličke listove, ali — »moram štediti novce«! Koliki bi od nas mogli širiti megju drugima dobre knjige i listove, ali — »ne ću da budem komu dosadan«!

I tako mnogo naših najboljih sila ubija na žalost letargija i mrtvilo.

O velevažnim zadaćama na polju društvene organizacije ne ćemo danas govoriti. Hvala Bogu i tu smo već koješta postigli. Imamo već nekoliko katoličkih društava, koja lijepo napreduju, i tko bi se prije 10 godina nadao tako krasnom procvatu kongregacija! Onda kojih pet, šest u svim hrvatskim zemljama, a danas preko 50.

Od silne je potrebe i kršćanska *organizacija radničkog svijeta*. Ako u tom pogledu zakasnimo, bit će vrlo kobnih posljedica; jer od socijalne demokracije prijeti mnogo veća pogibao, nego što mnogi od nas valjda i misle. To će biti *borba budućnosti*. Što su naprednjaci megju inteligencijom, to su socijalni demokrati megju narodom nižih slojeva: grobari vjere i narodnosti. No o tom će nam trebat još opširnije govoriti.

Eto dakle, puno je posla pred nama. ¡Nemojmo čekati, dok nas skrajnja nužda ne prisili, da se prenemo. Mnogi od nas već rade, koliko im sile dopuštaju. Ne ostavimo ih, nego pritecimo im u pomoć na svaki mogući način. Čuvajmo se nesloge i jala u tako svetoj stvari. Radimo nesebično, iz čiste ljubavi prema Bogu i domovini, i jamačno nam ne će manjkati blagoslova Božjega i konačne pobjede.

To je eto kulturni put, koji vodi hrvatski narod *gore*.

Ćudorednost viših umova.

Uvod. Velikani.

Veliko je doista dostojanstvo čovjeka! Promatraš li njegove tjelesne sposobnosti, već te one same zadivljuju, već bi po njima čovjeka nazvao kraljem sviju stvorova. Nu duševnim se svojim sposobnostima čovjek visoko diže nad sve stvorove; svojim ti razumom i slobodnom voljom odaje uzvišenu sliku Onog, koji je bitno mudar, čijih ruku mora da je djelo — čovjek. Koliku vrijednost imadu ove dvije prednosti i dokle se mogu uzdići, pokazuje nam povjesnica. Ona nam spominje velikanâ, koji su oštrinom svojeg uma zadivili svijet, te koji su proizvodima svojeg uma ostavili sebi trajni spomen u potomstvu.

Nu dok promatraš ove velikane uma, dok te zadivljuju njihove duševne sposobnosti, ujedno zapažaš, kako su i oni slabi, kako su ograničeni, i stojiš razočaran. I nehotice češ doći do zaključka, da čovjek po samom ovom daru — po razumu — ne može doći do svestrane, barem u nekom stupnju, savršenosti. Taj će ti zaključak biti još jasniji, kad u neuka čovjeka gledaš — nešto, što u velikana uma uzalud tražiš. Kako nam povjesnica svjedoči, kod mnogih velikana uma nije bilo a ma baš nikakove plemenštine srca, dok si tu u punoj mjeri našao kod priprostog seljaka. Pa zar moramo segnuti u prošlost, da se o istinitosti ove činjenice osvjedočimo? Zar nam vlastito iskustvo i to svakidanje nije zato najbolji svjedok? Zašto je tomu tako? Zar razum nije za to, da oplemenjuje srce?

Iz ovih činjenica moraš opet zaključiti, da razum ne može sam biti vogjom u napretku moralnom čovjeka, već da mora biti u službi nekog drugog višeg principa, komu se i razum pokoriti mora — u službi principa, što ujedno diže um i oplemenjuje srce. To dvoje — um i plemenito srce — čine čovjeka velikanom. I dok čovjek promatra velikana uma sa slabostima, gubi od svoje veličine, jer čovjek po svojoj naravi traži u velikana svestranu visinu, u njem se mora odrazivati sve u velikom stupnju, mora te zadivljavati. Takovih velikana, velikih umom i srcem, broji nam povjesnica mnogo; al promatraš li način, kako su došli uz oštrinu uma i do plemenštine srca, osvjedočit ćeš se, da zato, što su

znali svoj um pokoravati jednom višem principu. Da je tomu tako, lako se uvjeriti, preletimo li u kratko povjesnicu, pa uzmemo nekoje, koje nam povjesnica kao velikane spominje, i gledamo njihovu oštrinu uma i plemenštinu srca.

Nitko ne će nijekati, da je Julije Cesar bio velik umom. Tko da se ne divi dubljini njegovih misli, što ih je pokazivao u izvagjanju tolikih vojna? U govorništvu je natkrilio i Cicerona i Demostena.[1]) Nitko mu nije bio premac u ljepoti, u ustrajnosti u radu, u brzom izvagjanju.[2]) On je ujedno čitao i pisao, slušao izvještaje svojih državnika i kraj toga kazivao u pero četvorici pisara — a o tom je pisanju ovisila sudbina milijuna ljudi.[3]) Jednom riječju: on je bio državnik, zakonodavac, vojskovogja, zvijezdoznanac i prigodni pjesnik.

Ovakav je veliki um bio u privatnom životu na vrlo niskom stupnju. Najprimitivnijih moralnih principa kao da nije poznavao. U pravljenju je dugova bio bez savjesti. Da se dobavi novaca, nije zazirao od toga, da pokrade novac iz hramova. Zbog svoje razuzdanosti bio je u tadanjem opakom i razuzdanom Rimu omražen, što najbolje osvjetljuje njegovu ćudorednost.[4])

Silni je Ahil spadao u ovom pogledu med slabiće. Kolikim razočaranjem gledamo velike muževe, ako promatramo njihovo ćudoregje! Što su bili Vespasijan, Justinian, Marlbourugh i Voltaire? Robovi novca. Trajan i Aleksander bili su puni zavisti, a k tomu robovi vina. Tko će nijekati, da Napoleon nije bio veliki um? Pred njim je drhtala sva Evropa, pa ipak koliki je bio slabić! Laskanjem si mogao dobiti sve od njega! Zašto je tomu tako?

Pravedno dijeli Bog sve darove. Kad obdari koga izvanrednim darovima, dopušta, da padne u razne slaboće te po njima upozna, e su mu ti darovi odozgô, pa ne misli, da nije obični čovjek podvržen raznim manama. Ali je oholost ljudska velika! Većina velikih umova i ne opaža svojih slaboća; naprotiv misle, da i pogrješke moralne samo umnažaju njihovu veličinu. I u moralnom se pogledu dižu nad ostale. Slaboće i pogrješke moralne

[1]) Tacit, Dialogus de orator. 21.
[2]) Cicero, Philipp. 2, 45, 116.
[3]) Plinius, H. n. 7. 25.
[4]) Dio Cassius, 43, 45.

već kao da takovim ne drže, zbog umišljene veličine gube u srcu razliku med dobrim i zlim. Umišljena im veličina već ne dopušta, da pomišljaju i da se pokoravaju Bogu. Na žalost zapažamo, da to pogotovo vrijedi za našu dobu. Današnji dan svijet ne pojmi, da bi ženijalnost, vjera i ćudoregje bile u skladu! Genij mora da je nećudoredan. Ali što je još gore, danas se drži, da genij uopće ne mora biti vezan na ikoji, pa i naravni moralni princip; on si stvara po volji i vjeru i moral. Promatramo li baš današnje vrijeme, to ćemo zapaziti, da u očima svijeta može biti velikanom samo onaj, koji je nad svakom vjerom i nad svakim moralom; drugim riječima, koji si sâm stvara vjeru i moral. U istinu jako zamamljiv i lak način, da budeš velikim! To zavagja i mališe umom; i oni bi željeli biti veliki, da ih svijet hvali i časti, al kako da to postignu? Vrlo lako! Baci preko noći vjeru i moral pod noge, drži ono moralnim što ti se svidi, pa evo te velikim! Do juče te nitko ni gledao nije, a danas te svijet slavi kao domoljuba, kao prosvjetitelja naroda, kao onoga, koji se podigao iz čiste ljubavi spram naroda, da ga oslobodi iz pandža mračnjaštva, u koje ga sputala vjera i moral.

Evo, tu leži temelj takozvanog *dvostrukog morala*, koji s aplauzom pozdravlja moderni svijet. Pogrješke moralne velikih ljudi pokriva njihova genijalnost, a jedino bi prosti ljudi bili vezani na moralne zakone. Nu tko sam sebe drži kukavicom, natražnjakom? Tko ne će prigrliti dvostruki moral, samo da dokaže, e ne spada med obične proste ljude?!

Razvitak dvostrukog ćudoregja.

Nek nitko ne misli, da je možebit dvostruki moral pronašašće i čedo novijeg vremena. Ne, on se pomalo razvijao. Od najstarijih se vremena radilo u praksi prema načelu dvostrukog morala. Moralni je zakon bio drugi za djecu, drugi za odrasle; jedan za odlične, a drugi za proste; jedan za umjetnike i naobražene, drugi za neumjetnike i nenaobražene. Po tom je dvostrukom moralu mnogo bilo dozvoljeno pjesnicima i umjetnicima, što drugim ljudem na nijedan način nije bilo dozvoljeno. U staro vrijeme muž nije poznavao nikakove dužnosti, a žena nikakva prava; za što se žena najstrože kaznila, to mužu ni na sramotu nije bilo. Tačno se iz-

*

vršivanje svojih dužnosti već tada držalo nečim nedostojnim. Takova je krepost bila samo za niže slojeve. Zakonodavci su držali, da zakoni vežu samo podložnike. Oni, koji posjedovahu moć, nijesu je mogli drugačije predstaviti, već tako da na jednoj strani leži svako pravo, na drugoj samo teret, dužnost. Komu nije nadalje poznata razuzdanost starog pa i srednjeg vijeka? Razne pustolovine, pijače, preljubi, bila su »viteška djela« viših slojeva.[1])

Iz prakse razvila se napokon i teorija dvostrukog morala. Kad je svijet dugo vremena zakon dvostrukog morala u praksi provagjao, došla je potreba, da se u znanstveno zaodjene ruho, da mu se dade sankcija. Najprije praksa, onda teorija. Najprije slobodno živjeti, a onda slobodno misliti. — Slab li je čovjek! Čim se pojavi zakon, što ga smeta u njegovom slobodnom životu, već ga začima po svoju tumačiti, dok ga posve ne zaniječe. Smeta li čovjeka u njegovom razuzdanom životu pomisao na Boga, već mu dolazi pomisao i želja, da nema Boga, komu bi morao jednom račun polagati.[2])

Sa pojavom se kršćanstva počela razvijati i teorija o dvostrukom moralu. Istina, već je prije Krista učila rimska mladež, da geniji, ili, kako ih tada nazvahu, *sapientes* — imaju svoj vlastiti moral; ali je sa pojavom kršćanstva zadobila teorija dvostrukog morala novi oblik. Uzvišena Kristova nauka, koja traži krepostan život od bogataša i siromaha, učenjaka i neukih, koja jednako šiba pogrješke bogatih i siromašnih, neukih i učenih, uznemirila je duhove, i evo dižu sa razne *gnostičke* sekte, da ubiju kršćanstvo filosofijom dvostrukog morala. *Basilides*, glava Gnostika, tvrdio je, da su izabrani, savršeni, koje svijet danas genijima nazivlje, nad svakim moralom. Svojom pogubnom naukom o zajednici svega — ne izuzevši ni žene — otvorio je široki put putenosti i raskalašenosti, »umirio« »savjest« svih onih, koji su takov život do onda sprovodili. A *Valentin?* On je još lakomiji. Prema njegovoj su nauci izuzeti od svakog zakona moralnog oni, koji su *per gnosim* došli do savršenstva. Oni su mogli raditi što ih je bilo volja. Košto zlato ostaje isto, baciš li ga u blato il u čistu vodu, tako se ovi »elekti« valjahu u blatu najgorih strasti i opačina — a ipak su ostali savršeni.

[1]) Knecht Heinrich, Von des Tôdes gehugde 350 ff.
[2]) Cicero, Tuscul. 1. 13.

Ovako pogubna zaraza ipak nije mogla uhvatiti korjena med narodima. Za same reformacije — kad se činilo, da je plodno tlo za ovako pogubno sjeme — odvraćala se masa od širitelja ovog pogubnog sjemena.

Istom su *Montaigne i Charron* proturali teoriju dvostrukog morala med šire slojeve. Oni se dakle mogu držati začetnicima ove nauke. U svojem djelu »*Essais*« izdanom u Bordeaux-u 1580. razvio je Montaigne svoju nauku o »neovisnom ćudoregju« a sjeme je ovo Montaigne-ovo palo zbilja na plodno tlo. Iza njega niču razne teorije iz umnih glava o ćudoregju, kao gljive iza kiše. *Augusto Comte, John Stuart Mill, Spencer, Darwin, Samuel Puffendorf, Kant i Fichte.* Svi ovi filosofi tumače na svoju princip ćudoregja; jedan ovako, drugi onako, al svi se u glavnom slažu sa svojim ocem Montaigne-om. Ne ćemo za to nikomu kakovu krivicu nanijeti, ako ustvrdimo, da je nauka o dvostrukon moralu »temeljna dogma« novije filosofije. Nu promatramo li razlaganje gore spomenutih filosofa o ćudoregju, vidjet ćemo, da su odveć tjesnogrudni. Pravi pravcati egoiste! Nek nitko ne misli, da ova njihova »moralka« vrijedi za sve! To ne! Njihova je moralka izdana samo za privatnu uporabu. Ova moralna »Hausapotheke« vrijedi samo za domaći, t. j. za njihov vlastiti krug, za filosofe, za genije. Nu ova se tjesnogrudnost čita u njihovoj »moralci« samo med redcima; nijesu imali odvažnosti, izričito ispovjedati, da njihovi »moralni principi« vrijede samo za njih — za genije. Prvi se odvažio *Friedrich Schlegel* sa svojom *Lucindom.* Pa koji joj sadržaj? Samo je genij, samo filosof, umjetnik i pjesnik pravi čovjek. Iz njega govori samo božanstvo. Kad je tako u uvodu označio, za koga vrijedi njegova »Lucinda«, nastavlja razlaganjem o ćudoregju i to najprije o krjepostima. Krjepost je — kako ju on definuje — genialnost. Prema tomu se svaki genij posve drugačije ima spram ćudoregja nego prosti, nenaobraženi čovjek. Ovaj je kao »Fabrikwaare« naravi vezan na svaki zakon. Genialnog naprotiv ne veže nijedan zakon; on je nad svakom dužnosti. Užitak i lijenost »božanska« — to je život genija prema Schlegelovoj »moralci«. Ćudoredni zakoni vežu genija samo toliko, koliko on hoće. Što prosti čovjek — ne genij — drži ćudorednim, to može genij prezreti iz »osvjedočenja«. Vjenčanje, bračna vjernost,

krst, Crkva sve to mora da je »geniju« — smiješno. On ne smije zaboraviti, da u sebi krije nešto božanska. Njegov »ja« ne smije poznati nikakvih veza ni vjerskih ni moralnih. Što slobodnije živi, što više gazi nogama ono, što je »prostima« sveto, to je više osvjedočen o božanskoj sili, koja u njem prebiva. Prem je »moralka« gore spomenutih filosofa samo za genije, ipak se Schlegel malo udaljuje od njih. On nije takav »rigorista« kao Fichte, Comte et consortes. Schlegel ne ostavlja ni »proste« bez utjehe. I oni se mogu dovinuti do te slobode, koju uživaju »geniji«, ali samo onda, ako uznastoje, da se odgoje za genije. Prema »moralci« je Schlegelovoj osobito za to sposobna žena. I ona se mora podignuti, ne smije da čami u dosadanjemu ropstvu — i ona se mora podignuti na stupanj »genija« — al za to mora da i ona pod noge baci ćudoregje običnih »prostih« ljudi! Zaista, krasna sloboda, što ju nauka dvostrukog morala naviješta ženi!

Friedrich je Schlegel ovaj upravo u nebo vapijući grijeh i okajao. Upoznao je groznu svoju pogrješku — povratio se na pravi put, pristupiv u krilo katoličke Crkve. Nu koja bi posljedica njegove nauke? Njegova je pogubna nauka našla i odviše odziva. *Schleiermacher* s oduševljenjem pozdravlja nauku svog nekadanjeg prijatelja. Divi se poeziji »Lucinde«. njezin je sadržaj za njega moralan i religiozan. Nauku u »Lucindi« nazivlje temeljem novoga morala![1]) Ta kako ne bi bila »Lucinda« moralna, kad te poučava, kako ćeš se najlakše riješiti svih veza vjere i ćudoregja pa biti posve — slobodan! Moj moralu, kako te no natežu; zašto sve ne uporabljuju tvoje uzvišeno ime!

Schleiermacher nije ostao osamlien. Moderni si romanopisci uzeli zadaćom, da »Lucindin« moral šire med narod. Poput kuge se širili romani, ubijajuć u srcu čitalaca svako čuvstvo plemenitosti. Pravac *Maksa Stirnera*, što ga označio romantici u svom upravo paklenskom djelu: *Der Einzige und sein Eigenthum* — poprimili su noviji romanopisci. U svem — piše Stirner — imaj pred očima svoj »ja«. Nijedna mu misao nije sveta, nijedna vjera sveta. Sve, što je sveto, to je njemu zapreka.[2]) Na jednom mjestu

[1]) Aus Schleiermachers Leben in Briefen 1860. I, 540. Bei Janssen, Zeit und Lebensbilder (3) 158.

[2]) Max Stirner, Der Einzige und sein Eigenthum 284, 474, 478.

ide još dalje, kad veli: »Ich frage nicht einmal darnach, ob es menschlich, liberal, human, ob unmenschlich, illiberal, inhuman ist. Wenn es nur bezweckt, was ich will, wenn nur ich mich daran befriedige, dann belegt mich mit Prädicaten, wie ihr wollt, es gilt mir gleich. Ich diene keiner Idee, ich diene keinem höhern Wesen, ich diene keinem Menschen mehr; unter allen Umständen gehöre ich bloss noch — mir«. Doista paklenski moral! Promatramo li noviju literaturu, što zapažamo? Na svakoj mal ne stranici novijih romanopisaca čitaš po koji princip ove paklenske »moralke«. A sa žalošću zapažamo, kako se ova kuga uhvatila i naših nekojih pisaca. A kad se digne glas bud gdje proti paklenskom sjemenu, što ga se sije, eto kuku i motiku dižu u ime napretka, slobode i istine!

Općenita je bolest čovječanstva grijeh. Griješe velikani kao i prosti neuki ljudi; nu pogrješke se prostih više pripisuju slabosti, neznanju, stoga se i ovakove pogrješke lakše ispričavaju. »Exiguo enim conceditur misericordia; potentes autem potenter tormenta patientur«.[1]) Teško je pak ispričati pogrješke onih, koji se vesele, kad zlo čine, koji se drže nedjelima najgore vrsti, koji »iniquitatem quassi aquam bibunt«.[2]) — S tim je teže oprostiti pogrješke onih, koji se i sami nazivlju »velikima«, koji se smatraju vogjama neukih ljudi.

Tko iole imade ljubavi spram svog naroda, tko mu želi pravu sreću vremenitu i vječnu, taj mora da digne svoj glas proti onima, koji žele, da narodu iščupaju iz srca ono, što ga čini ćudorednim i prosvijetljenim narodom.

Nu čemu tako opširno razvijati teoriju dvostrukoga morala? Ta je zaraza daleko od nas! Kamo sreće, kad bi tako bilo! Ali tko pozornije prati naše prilike, vidjet će, kako je ta pogubna biljka uhvatila već čvrst korijen i kod nas u Hrvatskoj. Treba samo pratiti hrvatsku lijepu knjigu, treba čitati hrvatsko novinstvo.

Bečka »Reichspost« u broju od 18. ožujka 1906. javlja o nekakovu ugovoru naših tobožnjih »naprednjaka«, koji odstupaju tugjincu hrvatske zemlje, na koje nemaju prava, pa time čine vele-

[1]) Sap. 6, 7.

[2]) Job, 15, 19.

izdaju. A ipak se baše i šepire kao jedini zakupnici rodoljublja! Nije čudo, što praksu potvrgjuju i teorijom (V. pr. br. 58 »Pokreta« 1905.) Nije čudo, što se nadmeću u najgadnijim prljavštinama i u lijepoj knjizi. Tko uzme primjerice listati »Savremenik«, mora mu se smučiti zbog gadnih ćušaka, što ih u lijepoj knjizi dobivaju moralni i vjerski principi. Čini se, kano da se i »Hrvatska smotra« kani takmiti sa »Savremenikom« (Čitaj n. pr. gadnu Ogrizovićevu »Zimsku noć«!) A ni »Hrv. pravo« ne bi bilo moderno, kad ne bi donosilo pripovijedaka Zolinih, koje su na indeksu; kad u božićnom broju ne bi donijelo pornografske novele!

Jedinstvenost ćudoregja.

Ćudoregje je glavno i bitno obilježje, po kojem se čovjek razlikuje od životinje. Životinje rade pod pritiskom svojeg nagona; čovjek pak stoji pod dojmom ćudorednosti. Ta je razlika nepremostivi jaz med čovjekom i životinjom. Ćudoregje je temelj ljudskog života. Zrno je ćudoregja usagjeno u srce ljudsko tako, da ga iščupati ne mogu ni oni, koji su već jako zagrezli u razne opačine. Ako životom svojim i pokazuju, da ih ne vežu nikakove moralne spone, ipak bi vidio, da ti je moguće zaviriti u njihovo srce, gdje se u časovima pojavljuje iskra ćudoregja, čuju u sebi nekakov glas, koji im govori, da su na krivoj stazi. Uzalud, tomu glasu nitko ne može da se otme. Traži ti ma i najzapuštenijeg čovjeka, i kod njega ćeš naći, da razlikuje dobro od zla; pa ako i drže nešto za dobro, što je zlo, ipak najprimitivnija načela naravnog zakona i on poznaje — a to je već razlika med dobrim i zlim.

Sam Aristotel priznaje ovu činjenicu, kad kaže: »Verum non omnis actio nec omnis affectus medietatem admittit. Nonnulli enim sunt affectus, quorum vel ipsa nomina pravitatem sibi implicatam habent, ut malevolentia lactans de alieno malo, impudentia, invidentia; et similiter actiones, ut furtum, adulterium, homicidium. Haec enim omnia et quae sunt hujus generis reprehenduntur, non quod eorum immoderationes aut deficientiae, sed quod ipsa mala sint: aut nullo modo possit quispiam in ipsis recte agere, sed peccare semper necesse sit«. Ethic. Nicom. I. II. c. 6. 1107 n. 8. —

Promatrajući ovo, sili te zdrav razum, da ustvrdiš, e je ovaj prvi zakon ćudoregja nerazdruživ od čovječje naravi, prema tomu dosljedno, da je utisnut u srce ljudsko od onoga, koji je začetnik ljudske naravi — od Boga. Ovog zaključka boje se propovjednici dvostrukog morala. To priznati, značilo bi sebe odsuditi.

Tvrdnju gornju, da čovjek u sebi nosi utisnut zakon ćudoregja, ne mogu da pobiju pobornici dvostrukog morala. Neka nam protumače ti »moraliste«, otkuda je ova tako općenita spoznaja pa makar i najprimitivnijih načela ćudorednosti? Zar možebit razlika ona med dobrim i zlim dolazi odgojem? Nema sumnje, da odgoj daje direktivu za budući život čovjeka; nema sumnje, da o uzgoju ovisi moralni život čovjeka. Pa obično iz života pojedinaca zaključujemo, kakav je tko imao odgoj u mladosti. Nu odgojem svakako ne dolazi se do prve spoznaje dobra i zla. Vlastito nam iskustvo posvjedočava, da čovjek ćuti ovaj prvi zakon ćudoredja već prije, no se odgoj i započme. Koliko puta ne zapažamo već kod malene djece ovu razliku? Kad još ne shvaćaju dobro kao dobro, zlo kao zlo; ipak po njihovom ponašanju znati ćeš, kad su što dobra odnosno zla učinili. To ćeš zapaziti kod svakog djeteta bez razlike! Tko bi zdrava uma mogao zanijekati, da ovu razliku donosi čovjek sa sobom na ovaj svijet, drugim riječima, da je ovaj prvi princip ćudoregja nerazdruživ od čovječje naravi? Ako je nerazdruživ, onda je naravni, i začetak mora da imade u začetniku ljudske naravi — u Boga. On mora da je taj princip ćudoregja usadio u ljudsko srce. On mora da je prema tomu izvor ćudoregja! Priznanje ovo bilo je za pristaše dvostrukog morala uvijek Ahilova peta. Priznjanje ovo bila bi njihova odsuda. To je i uzrok, da ti pristaše dvostrukog morala uvijek traže drugi izvor ćudoregja, ako se to uopće ćudoregjem nazivati može.

Od vremena gnosticizma pa sve do danas nizali su se razni moralni sistemi, koji su išli za tim, da protumače izvor ćudoregja. Već u 16. stoljeću branio je *Toma Hobbes* teoriju, po kojoj izvor ćudoregja postavlja se državnim zakonima. »Pravilo dobra i zla — govori on — pravedna i nepravedna, poštena i nepoštena državni su zakoni, stog što zakonodavac zapovijeda, držati je za dobro, što zabranjuje, za zlo. Prije zapovijedi pravo i nepravo ne postoji.

Ljudski je čin adiaphoron, stoga, što je dobar ili zao, je samo zato, jer zakonodavac hoće«.[1])

Što je *Hobbes* u svoje doba branio u prilog apsolutizma kraljeva, to je poslije sto godina J. J. Rousseau branio u prilog apsolutizma narodnoga.

Hobbesovu je teoriju obnovio J. H. pl. *Kirchmann*.[2]) Na jednom mjestu piše: »Das Sittliche ist für den Menschen das Unbedingte, was nicht gilt, weil das Gebot einen guten Grund hat, sondern weil es von der Auctorität geboten ist. Das Gebot ist der alleinige und zugleich letzte Grund des Moralischen wie des Rechtes«.[3])

Montaigne — kako već spomenuh — a za njim *Saint Lambert*[4]) branili su teoriju, po kojoj je izvor ćudoregja mnijenje i predaja naroda.

S punim pravom možemo ovamo ubrojiti Ed. *v. Hartmanna*.[5]) *Augusta Comte*[6]) te *John Stuart Mill*[7]) da i ne navagjam teoriju Spencera i Darwina sa njihovom teorijom »utilitarismi socialis«. Promotraš li ove teorije, to moraš doći do logičkog zaključka, da ne idu za ničim drugim, no za emancipacijom čovjeka od svakog moralnog veza. Teorije su ove teorije nemorala a nikakvog ćudoregja. Osim toga ove teorije protive se zdravom razumu pa i svakidanjem iskustvu.

---

[1]) Elementa philosophica de Cive c. XII. §. 1.

[2]) Die Grundbegriffe des Rechtes und der Moral, Berlin 1769.

[3]) l. c. p. 137.

[4]) Principes des moeurs chez toutes les nations ou Catéchisme universel, Paris 1798.

[5]) Philosophie des Unbewussten, ed. G. p. 231. Poslije nekoliko dokaza, kojima ništa ne dokazuje no ovisnost moralne imputacije od subjektivne spoznaje, završuje: »Diese Beispiele mögen zum Beweise genügen, dass sittlich und unsittlich nicht Eigenschaften der Wesen oder ihrer Handlungen an sich sind, sondern nur Urtheile über dieselben von einem erst durch das Bewusstsein geschaffenen Standpunkte aus, Beziehungen zwischen jenen Wesen und ihren Handlungen auf der einen, und diesem Standpunkte einer höhern Bewusstseinstufe auf der anderen Seite, dass also die Natur, soweit sie unbewusst ist, den Unterschied von sittlich und unsittlich *nicht kennt*«.

[6]) Cours de Philosophie positive, Paris 1839.

[7]) A System of Logic, rationative and inductive, being a connected view of evidence and the methode of scientifis investigacion, Lond. 1848.

Sve ove gore spomenute teorije mogu se na dvije svesti: teorija, po kojoj je izvor ćudoregja — zakon civilni i teorija, koja postavlja izvor ćudoregja u mnijenju bilo pojedinaca bilo naroda. Zar se po ovim teorijama može doći do pravog ćudoregja bilo u pojedinaca bilo država? Vidimo!

Sam zdrav razum i svakidanje iskustvo nas uči, da pojedine zakone, što ih država izdaje, ne držimo zato pravednim i nepravednim, što ih je kao takove država proglasila, već samu moralnu vrijednost zakona mjerimo po nečem drugom, što je izvan i nad zakonima. Zar se i danas ne dogagja, da se izdani po državi zakoni i proglašeni pretresuju, da se napada državu, što je izdala zakon koji kao dobar, dok je u istinu taj zakon nepravedan? Zar bi bilo mjesta ovoj kritici, kad bi država bila jedini kompetentni faktor, da označi, što je dobro što li zlo? Zar možebit i pojedinci tako ne rade? Nitko se ne pokorava zakonu, kad vidi, da je taj zakon nepravedan i bezbožan. Zašto? Jer svatko nosi u sebi neko više čuvstvo — viši zakon — kojeg ne smije i ne može nijedan ljudski zakon da uguši! Zar ne bi mogla koja država tako duboko pasti, pa kragju, razbojstva, preljube, krive zakletve, zakonom sankcionira? Tko bi, zdravog razuma, držao gornja nedjela poštenim i dozvoljenim, pa makar ih i država zakonom sankcijonirala!

Svrha države — a prema tomu i zakonâ — jest ta, da čuva dobro koli zajedničko toli i pojedinaca. Tko će pak nijekati, da su posjed, dobar glas, poštenje dobra pojedinaca? U gornjem slučaju, kad bi država zakonom proglasila kragju, preljub dozvoljenim, poštenim, zar se ne bi vrijegjalo pravo pojedinaca? Tko bi zdrava razuma držao ovakav zakon pravednim, moralnim, pa bio on stoput kao zakon proglašen? Da pak država običaje izdavati takove zakone, zar nam povjesnica nije svjedokom? Zar nam i vlastito iskustvo to ne potvrgjuje?

Nu i teorija, što ju brane Saint-Lambert, Montaigne, Comte, Mill i Hartmann, protivi se i zdravom razumu i iskustvu. Prema njihovoj teoriji, kako je gore spomenuto, bio bi izvor ćudoregja mnijenje naroda i pojedinaca. Da li to može biti?

Da mnijenje il jednog naroda il pojedinca bude mjerilom poštenog i nepoštenog, mora svakako tomu biti razlog. Zašto se

baš ovaj ili onaj čin smatra poštenim, a ne drugi. Ta sami znamo iz vlastitog iskustva, da bez razloga ne pristajemo uz mijenje ovo ili ono. Dosljedno ne ću bez razloga ni pristati uz mnijenje većine; ta svaki učinak imade uzrok! Uzrok, da pristajem uz mnijenje mnogih, može biti taj — što većina tako misli. Prema tomu u ćudorednim stvarima bilo bi mi mjerilom mnijenje većine. Al gle! Koli raznovrsna su mnijenja ljudi! Razne ćudi, mjesta, društva, naklonosti pojedinaca, sve to upliviše, da ljudi svoja mnijenja mijenjaju. To nam potvrgjuje svagdanje iskustvo. Mnijenje dakle naroda ne može mi biti mjerilom ćudoregja i to zato, jer je narav »principa«, da se ne mnijenja. Kad slušam mnijenje bilo pojedinca bilo većine, po čemu ja sudim, da je to mnijenje dobro, pošteno, moralno? Zar po tom, što jedan ili njih više tako misle. Sigurno ne, već po jednom mjerilu, koje je i nad mnijenjem pojedinaca i većine. Ipak kod svih naroda nalazimo makar i primitivan pojam o poštenom i nepoštenom, dobrom i zlu. Kod svih naroda naći ćeš, da se hulenje Boga, prevara i t. d. drže zlim djelima, naprotiv domoljublje, milosrgje dobrim.

Možebit i ovi sudovi imaju izvor u mnijenju naroda? Ta onda bi bio učinak nad uzrokom — što je apsurdno. Tko ne će dakle da dopusti ovaj absurdum, taj mora priznati, da ovo sveopće mnijenje o razlici med dobrim i zlim imade i sveopći uzrok, a taj je ljudska narav — zakon, što je od ljudske naravi nerazdruživ. Taj zakon priznaje i Ciceron, kad kaže: »Est haec non scripta sed nata lex, quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripuinus, hausimus, expressimus, ad quam non docti sed facti, non instituti sed imbuti sumus«.[1]) A na drugom mjestu veli: »Est natura sic generata vis hominis, ut ad omnem virtutem percipiendam facta videatur«.[2]) Aristotel pak veli »Non natura neque praeter naturam virtutes in nobis efficiuntur: sed idonei quidam ad ipsas suscipiendas sumus natura«.[3]) Ovaj zakon od naše naravi nerazdruživ jest naravni zakon — postavljen od začetnika naravi — Boga — u srca ljudska. A taj zakon poznajemo svojim razumom; on ga proglasuje. I nehotice

[1]) Oratio pro Milone c. 5.
[2]) Cicero, lib. 5. de Finib., num. 43.
[3]) Lib. 2. Phys. cap. 1.

se ovdje namiće pitanje, u koju je svrhu postavljen ovaj zakon? Nijedna *causa intelligens* ne radi bez svrhe, to vidimo kod samih sebe. Pa i sami pristaše dvostrukog morala ne brane bez razloga svoju teoriju. Sigurno i Bog nije bez razloga usadio ovaj naravni zakon u naša srca. Pa koju je svrhu imao? Svrhu pojedine stvari upoznaješ iz službe, što ju obavlja. Nakana urara, dok je pravio uru, jamačno je bila ta, da ura pokazuje vrijeme. Tako i kod naravnog zakona. Služba naravnog zakona jest ta, da ti pokazuje prvu i stalnu, nepromijenljivu razliku med dobrim i zlim, poštenim i nepoštenim, pravednim i nepravednim. Drugim riječima, Bog hoće, da naravni zakon bude prvi temelj ćudoregja, koje mora da vlada med ljudima. Evo već prema naravnom zakonu — što mi ga zdrav razum proglasuje — mora biti jedinstvenost ćudoregja, t. j. ljudi ne smiju držati, kako im se prohtije, danas ovo ćudorednim, a sutra to isto nećudorednim. Zdrav razum posvema isključuje teoriju dvostrukog morala. Pošto onaj naravni zakon ćuti svako ljudsko srce, to je za sve obvezatan — dakle i prištaše dvostrukog morala. Ćudoregje je »noblesse oblige« čovječanstva. Ono nas obvezuje, da živimo kao ljudi.[1]) — Ovu obvezatnost naravnog zakona ćuti svako ljudsko srce; kaošto svatko ćuti naravni zakon u svom srcu, čuje i ćuti glas, koji mu prigovara kod zla djela, a veseljem napunja kod dobra djela. Što je glas onaj, no obveza držati naravni zakon? Tu obvezu nosi čovjek do groba — glas ovaj ne umire! Zar ovaj glas možebit ne čuju pristaše dvostrukog morala? Čuju — prem govore, da ne čuju. Ovu obvezatnost naravnog zakona traži i sama ideja o Bogu. Bog kao mudar upravljač ovog svijeta mora da upravlja svoje stvorove privagjajuć ih odregjenom cilju. To i Bog čini pogotovo sa čovjekom, koji je kruna svih stvorova. Al pošto je Bog čovjeka stvorio slobodnim, to ga ne može drugim načinom poticati, da postizava odregjenu si svrhu, no zakonom. Zakon pako uključuje obvezatnost. Na osnovu ove obvezatnosti počiva odnos čovjeka spram Boga. Ćudoregje je dakle mjerilo za cijelog čovjeka t. j. vrijednost ljudskih čina ima se mjeriti po ćudoregju.

[1]) Lact. Firm. lib. 6. de Divin. instit. cap. 11.: »Conservanda est humanitas, si homines recte dici velimus«. Cap. 10: »Summum inter se hominum vinculum est humanitas, quod qui disruperit, nefarius et parricida existimandus est«.

Kako se iz dosada rečenog vidi, ćudoregje je postulat ljudske naravi, stoga i čovjeku prirogjeno. Baš stoga ono mora da vrijedi za sve ljude *bez iznimke*; nitko ne smije da krši njegove zakone. A pošto svi ljudi svagdje i uvijek ostaju ljudi, to ih ovaj moralni (ćudoredni) zakon svagdje obvezuje — nigdje i nikada ne smije čovjek nemoralno raditi. Kod svake misli, riječi i čina ostao je čovjek čovjekom; stoga svaka misao, riječ i djelo stoji pod zakonom čovječje naravi, a taj zakon je ćudoregje. »Tria sunt — veli sv. Bonaventura — quae recte hominem deducunt: mansuetudo cordis, veritas oris, et justitia operis«.[1]) U istom smislu govore sv. Grgur Nis.,[2]) sv. Ivan Zlat.[3]) te sv. Augustin.[4])

Na cijeloj je zemlji kod svih ljudi jednaka čovječja narav, stog ćudoregje zahtijeva, da ljudi napreduju kao ljudi. Pošto je narav ljudska ista kod Indijanca, košto i kod Rimljana i Hrvata, to mora da isti ćudoredni zakon veže Indijanca, Rimljana i Hrvata. Nužno je, da bude iternacionalni i sveopćeniti moral, jer je zajedničko dobro cijelog čovječjeg roda.

Kaošto sada svi ljudi imadu jednaku narav, tako će jednaku imati i do konca svijeta, kaošto su jednaku narav imali i oni, koji su prije nas bili. S toga razloga vazda je s ljudskom naravi bio vezan i zakon ćudoregja, a ostat će vezan i do konca svijeta. Ćudoredni je zakon nepromjenljiv. Ono, što je bilo pred osamnaest stoljeća ćudoredno, mora da ostane i do konca svijeta.

Ćudoredni ovaj zakon mora da bude podloga razvitku, savršenstvu koli pojedinca toli društva. U ćudoregju je zalog sreće koli pojedinca toli cijelog čovječanstva!

Dr. I. S.

[1]) Tit, 17. Diaetae. cap. 2.
[2]) De perfecti christiani forma.
[3]) Hom. 3. super 1. ad Timoth.
[4]) Serm. 2. ad Fratr. in eremo.

Sveto pismo i babilonska otkrića.

1. Babilonski metež.

Engleski prirodoznanac *Chalmers* veli: »Kršćanstvo se ima od prirodnih znanosti svemu nadati a ničega bojati«. Već smo u »Hrv. Straži« pokazali, kako to vrijedi općenito o odnošaju svih znanosti prema sv. pismu: svi *stalni i sigurni* rezultati znanosti potvrgjuju istinitost sv. pisma.

Danas ćemo svojim čitateljima pružiti letimični prijegled o najnovijoj žestokoj borbi oko božanskog porijekla sv. pisma, koja se je razvila uslijed zadnjih velikih otkrića na zemljištu staroga babilonskog carstva.

Već od god. 1843. su razna društva učenjaka sustavnom metodom vodila iskopavanja na onim mjestima, gdje su stajali gradovi Babilon i Ninive, — London i Pariz staroga istočnog svijeta. Osobito zadnjih 20 godina bilo je plemenito natjecanje evropskih naroda u revnosti za ta znanstvena istraživanja, koja su povjesničko znanje o starim semitskim carstvima silno unaprijedila.

Nego najvažnije otkriće iz zadnjega doba jest *kameniti zakonik babilonskog kralja Hammurabi* (u sv. pismu zove se Amrafel.)[1]) Jedno francusko društvo pod vodstvom J. de Morgana našlo je u zimi god 1902. do 1903. ovaj najstariji zakonik svijeta, a glasoviti istraživatelj klinovitog (babilonskog) pisma, francuski dominikanac P. Vinko Scheil objelodanio je tekst te dragocjene povelje u djelu: »Délégation en Perse. Mémoires«.

Kralj Hammurabi bio je savremenik Abrahama, te je vladao, kako se obično računa, oko god. 2200 prije Krista. Dao je svome narodu vrlo mudre zakone za javni i privatni život, koje je on dijelom sam stvorio, dijelom prenio iz prastaroga semitskog prava. Takovih zakona ima u rečenoj (sada okrnjenoj) kamenitoj povelji 282 paragrafa, po računu H. Wincklera, koji je njemački prijevod izdao u časopisu »Alter Orient«.

Ovaj je ogromni stup sa svojim klinovitim pismom počivao kroz hiljade godina pod zemljom, a netom su ga iskopali, silno je

[1]) *Hommel*, »Geschichte des alten Morgenlandes« (Zbirka Göschen god. 1898.) misli, da to nijesu dva imena istoga kralja, nego da je oblik Amrafel pisarskom pogrješkom postao iz babilonskog »Ammi-rabi«.

uzrujao duhove te prouzročio vrlo žestok znanstven boj u velikom dijelu evropske književnosti.

Početnik te polemike bio je prof. *Friedr. Delitzsch* u Berlinu, poznat kao asiriolog i leksikograf. On je god. 1902. i 1903. u Berlinu u prisutnosti njemačkog cara držao tri predavanja, — u kojima je govorio o odnošaju babilonske kulture, osobito zakonika kralja Hammurabi-a prema sv. pismu, pa htio da dokaže, kako je tobože zakon Mojsijev tek umnoženo i pročišćeno izdanje zakona Hammurabijeva, i kako su tobože izvještaji sv. pisma o prapovijesti roda ljudskoga babilonskog porijekla.

Ova je tri predavanja poslije objelodanio u tri brošure, te su ove male knjižice dale povod ogromnoj literaturi o tom pitanju, tako te su neke veće biblioteke, kao n. pr. u sveučilištu u Strassburgu, priredile posebni odjel za megjunarodnu književnost o odnošaju babilonske kulture prema sv. pismu.

U protestantskom taboru je ova borba strašno harala: mnogi su izgubili onaj ostatak kršćanske vjere, što su si još bili do tada sačuvali, — Delitzsch se diči tim žalosnim uspjehom u 2. brošuri (str. 45.) i u 3. brošuri (str. 33. sl.). Nastao je pravi »babilonski metež«. Protuvjerski agitatori su stvar revno izrabljivali te u stotinama knjiga i brošura kao i u novinama i u časopisima navaljivali na auktoritet sv. pisma i na kršćanstvo uopće. Na katoličkoj strani pak nije bilo straha. Još dok je kreševo bilo u vijeku, prije dvije godine, pisao je sveučilišni prof. Faulhaber: »Mi katolici možemo mirno čekati, dok se ne bude bura utišala; mi znamo, da je riječ Božja dobro zaklonjena u rukama crkvenog nadučiteljstva, štono je već kroz mnogo veće bure srećno proveslalo«.[1])

Sad se je oluja izbjesnila pa opet nastalo vedro nebo, i svak može lako vidjeti, da ovaj juriš nije uzdrmao hridi Bogom objavljene istine.[2])

[1]) »Sociale Revue« god. 1904. str. 375.

[2]) Podatke za slijedeći prikaz crpsti ćemo osobito iz ovih publikacija: »Biblische Studien« 7. svez. 1902. »Abraham — Hammurabi« od dra Dornstettera; »Babylon und Christenthum« od P. Fr. Kuglera D. I. (Freiburg 1903.); dvije radnje iz »Sociale Revue« god. 1904: *Dr. Faulhaber*, »*Zum Bibel-Babelstreit*«, i Dr. Nagl: »Hammurabis Gesetze«; Dr. Nickel: »Babel und Bibel«, Warnsdorf 1903. E. Lindl: »Cyrus«, München 1903.

2. Kralj Hammurabi i sv. pismo.

Na pročelju onoga stupa, na kojem stoje dlijetom isklesani zakoni Hammurabijevi, vide se dva gorostasna lika: babilonski sunčani bog Šamaš na svome prijestolju, i pred njim kralj Hammurabi, koji diže desnu ruku prema nebu, u znak, da se moli. »Eto, veli Delitzsch, kako je Mojsije rekao, da je zakon dobio izravno od Boga, tako je već Hammurabi rekao, da je zakon dobio od Šamaša«.

Ali stvar ne stoji tako. U cijelome zakoniku Hammurabijevu ne kaže se ni jedanput, da ga je kralj primio od Šamaša, nego nasuprot, kralj veli izrične, kadgod mu se nadade zgoda, da su to »*njegovi* zakoni«, što ih on sâm daje u svoje ime, da su to »*njegove* dragocjene riječi«, dapače veli u napisu ispod spomenutog relijefa, da je on »sunce babilonsko«, koje »poput Šamaša rasvjetluje zemlju«, da, kralj zove sebe opetovno »dobročiniteljem bogova«.

Doista, kada prispodobimo knjige Mojsijeve s ovim zakonikom Hammurabijevim, bit će nam očito, da se u tom pogledu veća razlika ne da ni pomisliti. Samo površnost je tu na prvi pogled mogla sa Delitzschem govoriti o »posvemašnjoj sličnosti«.

Istina, pod rečenom slikom stoje i ove riječi: »Šamaš je Hammurabiju poklonio pravo«. No poznato je iz sv. pisma, kako su u ono vrijeme patriarkâ i pogani bili uvjereni, da sva moć dolazi s neba, i kraljevi znadijahu, da su vladari »milošću Božjom«.

U ostalom pak cijeli nam taj spomenik Hammurabijev odaje, kako je kralj babilonski htio sebe pred narodom podići malne do dostojanstva Boga Šamaša, s kojim zajedno rasvjetljuje i usrećava carstvo svoje.

Mojsije se pak ćuti kao Abraham pred Gospodom tek »prahom i pepelom« i sasvim nevrijednim, da se Bog njime služi kao orugjem, kojim vodi svoj izabrani narod. A njegov zakon počinje riječima: »*Tada reče Bog sve ove riječi govoreći: Ja sam Gospod Bog tvoj, koji sam te izveo iz zemlje misirske, iz doma ropskoga*«. (*2. Mojs. 20, 1. sl.*) Pa ove i slične riječi se vazda opetuju.

Ako dakle Delitzch u tom pogledu govori o »potpunom podudaranju« Mojsija i Hammurabija, to je sasvim neosnovano maštanje.

Što se tiče *sadržaja* obaju zakonika, Delitzsch i njegovi pristaše silno naglašuju sličnost mnogih naredaba. I doista, gledom na gospodarstvene zakone kao i na kazneno pravo u čisto gragjanskim stvarima (gdje se ne radi o religiji), čovjek bi rekao, da se očituje nekakovo srodstvo izmegju spomenika Hammurabijeva i knjiga Mojsijevih. Tako se n. pr. nalaze slične uredbe za kupovanje i naimanje volova, za odnošaje izmegju gospodara i nadničara u čisto gospodarstvenim stvarima. Takogjer i ono, što zove rimsko pravo »jus talionis«, nalazi se u jednom kao u drugom zakonodavstvu, t. j. da se krivac kazni istim načinom, kojim je oštetio svoga bližnjega, ono »oko za oko, zub za zub« (2. Mojs. 21, 24.) Katkada je i jezični izraz vrlo sličan; Delitzsch ističe n. pr. formulu: »Ako tko ovo i ono učini, trpjet će ovo i ono«. No zbog takove formule nije opravdan zaključak: »dakle je Mojsije upotrebio zakonik Hammurabijev«, jer ista će se formula naći u svim kaznenim zakonima svijeta.

Ali i stvarne sličnosti, što ih Delitzsch navodi, lako se tumače, kada ih točnije promatramo. Nitko nije dosada još tvrdio, da je čitavo gragjansko i kazneno pravo, što je Mojsije u ime Boga dao israelskom narodu, skroz i skroz novo i nečuveno bilo. Čemu to? To bi samo onda mudro bilo, kad bi čitavo pravo semitskih naroda, megju kojima su i židovi bili jedno pleme, skroz i skroz zlo i nevaljano bilo. No ne bi pametno bilo to pretpostavljati. Jer semitski su narodi uslijed svoga velikoga konservativizma zakone svojih pregja vrlo žilavo zadržali, pa zato i zakoniku Hammurabijevu ima mnogo uredaba, koje su bile stara predaja patrijarka. Zašto bi Bog sve to za narod izraelski ukinuo i promijenio? Nasuprot vidimo u cijeloj povijesti Mojsijeve kao i kršćanske vjere, kako je Bog svoje izabranike obično već iz daleka malo po malo pripravljao na ono, što je poslije htio po njima izvesti. Zato je i doba patrijarka bila priprava na dobu Mojsijevu, kako je ova bila priprava na dobu Kristovu. Nitko se ne čudi, nego se samo divi Božjoj providnosti, što je novorogjenoj Crkvi Kristovoj kao pred koljevku metnula baštinu najmudrijih i najplemenitijih filosofa grčkoga svijeta, kojom su apologeti i učitelji kršćanstva mogli braniti i obrazložiti dogmate vjere Isusove. Zašto bismo se dakle čudili, što je Bog već za vrijeme patrijarka mnogo toga pripravljao, što je poslije svečano sankcijonirao za svoj izabrani narod, te po Mojsiju uveo u zakonodavstvo Israelaca? Pa ako su i Babilonci, koji su lozu svoju vukli od istih starih patrijarka kao i izraelci, u mnogočem bili učesnici istih uredaba i zakona, je li to tako čudnovato? Nasuprot, čudnovato bi bilo, da nije tako.

Osim toga ima i mnogih zakona, koji nijesu niti židovski niti babilonski, nego ljudski, jer ih je Bog upisao u srce ljudsko, pa zato će se naći u svakom mudrom zakoniku. Kad je n. pr. Solon ustanovio zakon, da se kazni sin, koji se nezahvalno vlada prema roditeljima, ne će nitko pametan iz toga zaključiti, da je Solon taj zakon pozajmio od Mojsija ili Hammurabi-a. Zašto se dakle iz svake sličnosti izmegju zakona Mojsijevih i Hammurabijevih odmah zaključuje: Mojsije je pozajmio od Hammurabi-a? Tu je očevidna *tendencija*.

Dalje Delitzsch uvijek samo govori o sličnostima, ali o *ogromnim nesličnostima* ništa ne govori.

Čitav zakon Mojsijev je teokratski, a osoba Mojsijeva u njem kao iščezava; čitavi pak zakon Hammurabijev je autokratski i sve se kreće oko osobe kraljeve. On zahtijeva, da mu bude narod po prilici isto tako odan i pokoran kao bogovima, da, i bogovi su mu dužni zahvalnost za »dobročinstva«. — Ta je nesličnost izmegju Mojsija i Hammurabi-a mnogo veća i važnija nego li sve sličnosti.

Uopće zakon Mojsijev odiše sasvim drugim duhom, nego zakon Hammurabijev. Strah Božji i ljubav Božja, — *religija je duša zakona Mojsijeva.* Sve smjera napokon na vjeru, na nadnaravni red, na Boga. Božanski je naš Spasitelj sam označio taj duh zakona Mojsijeva, veleći (Mat. 22, 37. ss.): »*Ljubi Gospoda Boga svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom; i svom misli svojom. Ovo je prva i najveća zapovijed. A druga je ovoj slična. Ljubi bližnjega svojega kao samoga sebe. O ovim dvjem zapovijedima ovisi sav zakon i proroci*«.

*

Zakoni Hammurabijevi pak smjeraju isključivo na uregjivanje odnošaja zemaljskoga života; njihovi predmeti jesu: pravo vlasništva, pravo vojništva, pravo seljaštva, pravo ropstva, pravo pastirsko, novčano i trgovačko pravo (bilo je već trgovačkih i financijalnih burza), uredbe za promet, za graditeljstvo, za njegovanje gatova i prijekopa i t. d. Cijelim juridičkim redom vlada državna misao, a ne vjerska. Zakonodavac je zadovoljan, kada vanjska djela odgovaraju zakonu, u savijest ne prodire; za narod pako israelski glavna je stvar, da ima u svemu, što po zakonu radi, svetu nakanu, da »služi Bogu savršenim srcem« (Jos. 24, 14.), inače mu vanjska djela malo vrijede, jer »Bog gleda na srce« (I. Kralj. 16, 7.). U tom stoji ona ogromna razlika izmegju zakonika Mojsijeva i Hammurabijeva, a Delitzsch nije tu razliku ni opazio, nego govori uvijek tek o sitnim sličnostima.

I još nešto drugo je Delitzsch posve zaboravio.[1]) Zakonik Hammurabijev je cilj i vrhunac jedne kulture, koja se je kroz mnogo vijekova bila razvijala i malo po malo usavršivala; i kad je moćni i daroviti kralj Hammurabi svojim uredbama pošao, da ju utvrdi i kao usredotoči, bio je to razmjerno lak posao: brao je zrele plodove dugotrajnog teškog rada mnogih naraštaja, koji su živjeli prije njega. Zakon Mojsijev pako nije cilj i plod postepenoga kulturnog razvitka, nego početak i ishodište novoj kulturi i državnom životu mladoga naroda. Ipak je zakon Mojsijev na sve strane kud i kamo savršeniji, mudriji, uzvišeniji od zakona Hammurabijeva. Ako se dakle pravom slavi uvigjavnost i mudrost kralja Hammurabi-a, što treba onda kazati o Mojsiju? Dobro zaključuje Faulhaber: Ta pojava nadilazi zakone običnog kulturnog razvitka, — djelo Mojsijevo nije čisto naravni proizvod ljudskoga duha.

Još ima puno toga, u čem se razlikuju zakoni Mojsijevi i Hammurabijevi. Ovi se potonji osobito ističu okrutnošću. Tako će se n. pr. liječniku, ako mu ne uspije koja operacija, odsjeći ruka. Ako žena, zlostavljena od muža, pobjegne, bit će bačena u vodu. Gostioničar, koji vara, bit će ubijen; ista mu kazna prijeti, ako

[1]) Na to je upozorio dr. Faulhaber u svom glasovitom predavanju u Strassburgu, što ga je uz druge listove iznijela i »Soz. Revue« 1904. str. 371. ss.

dopusti, da bude u njegovoj gostioni — sastanak anarhista! (Evo dakle već pogibeljnih anarhista prije više od 4000 godina!) Udata žena, koja zanemaruje kućne poslove, bit će istjerana pa mora biti služavka. Djeci će se, ako se nezahvalna vladaju prema roditeljima, odrezati jezik ili oko iskopati ili ruka odsjeći i t. d. Dobro veli Faulhaber (n. m. str. 385.): »Uza svu kulturu viri tu ipak tigrova pangja poganstva. Krv i željezo, to je auktoritet babilonskih zakona; na auktoritet božanskoga zakonodavca, na kojem počiva zakon Mojsijev, nikada se ne pozivlje zakon Hammurabijev«.

Što Delitzsch još navodi *sličnost jezika i sloga*, to je vrlo slab argumenat za njegove tvrdnje. Židovi i Babilonci bili su u blizom srodstvu, kako već spomenusmo. Abraham, praotac židovskog naroda i savremenik Hammurabijev, življaše do 75. godine svoga židova u gradu Ur ne daleko od Babilona, i njegov jezik, premda kaldejski, bijaše sasvim sličan jeziku, u kojem je napisan zakonik Hammurabijev. U doba Mojsijevo pak, t. j. po običnom računu 500 godina iza smrti Abrahamove, značaj je jezika i sloga po prilici još isti bio, i ako su se gramatični oblici nešto promijenili. Dakle se samo po sebi razumije, da *mora* biti velika sličnost jezika i sloga izmegju Mojsija i Hammurabi-a. Duhovito veli dr. Faulhaber: »Kako je Isus, osobna Riječ Božja, kao dječak i muž nosio tuniku i kabanicu po običaju svoga vremena, tako nosi i pisana riječ Božja haljinu vremena, u kojem je postala; a haljina ideja ja jezični izraz.« (N. m. str. 385.) —

Može se dakle reći, da je ova navala Delitzscheva i njegovih drugova na cijeloj liniji odbijena, a sveto pismo je iz ove borbe, — najžešće od doba Lessingova pa do danas, — pobjedonosno izašlo.

Još ćemo kratak pogled baciti na ostale prigovore Delitscheve, što ih je iznio još prije otkrića zakonika Hammurabijevog.

3. Babilonski izvještaj o postanku svijeta.

Što navode protivnici sv. pisma, na čelu im Delitzsch, iz babilonske prapovijesti naše zemlje i roda ljudskoga u prilog svojim protukršćanskim hipotezama, to je napisano u duhu Gržeti-

ćevu,[1]) a znanstveno vrijedi po prilici toliko, koliko i teorije toga viteza ili još manje.

Vele:[2]) »*Izvještaj je Mojsijev o postanku svijeta plagijat iz dotičnog balilonskog izvještaja*«.

Da čujemo taj izvještaj, što ga je George Smith god. 1875. otkrio.

»Kada još ne bješe imena nebu gore i nitko još ne izgovori riječi »zemlja«, bila su dva boga: Apsu i njegova žena Tiamat. Ovi su onda stvorili ostale bogove, po dva, muža i ženu. Nebo, gdje su stanovall ti bogovi, imalo je na početku dva kata. Onda su novostvoreni bogovi pod vodstvom Marduka, izišli u rat u savezu sa zmijama, vragovima i bićima, što su bila na pola ljudi a na pola ribe. Marduk je ubio Apsu-a i njegovu ženu Tiamat, pa je smio zato objesiti table sudbine o svoja prsa. Zatim je Marduk stvorio mjesec, zvijezde, i napokon čovjeka«.[3])

Kako su bogovi Marduku, stvoritelju roda ljudskoga, predali vrhovnu vlast, to pripovijeda babilonski izvještaj ovako:

»Uništi su bogovi (u gornji kat neba), poljubili se megju sobom, pa sjeli za stol, da ručaju. Jeli su kruha i miješali vina. Pijući to piće napunili su si trbuh, dok nijesu bili jako pijani. Tada su Marduku, koji im je bio pomogao, predali vladu nad svijetom«.

»Tiamat prabožica psovala bi kô vrag. Kad ju je Marduk ubio, sagradi iz polovice njezine lešine krov nebeski«.[4])

To je babilonska geneza.

A iz nje je Mojsija tobože plagirao svoju genezu, za koju veli duhoviti Fénélon, da je »najuzvišenije, što je ljudska ruka prije sv. evangjelja napisala«. Delitzsch dapače tvrdi, da je Mojsijev izvještaj »u najužem savezu sa babilonskim«. (I. 35.)

Ako misle ti moderni kritici sv. pisma, da takovo pisanje zaslužuje ime »znanosti«, neka im bude. Mi držimo, da je to lakrdija slična babilonskoj genezi.

[1]) Nikola vitez dr. Gržetić Gašpićev izdao je god. 1900. knjigu: »O vjeri starih Slovjena prema pravjeri Ariaca i Prasemita«. Ta je knjiga puna frivolnih napadaja na sv. pismo. Mi smo o njoj opširnije govorili u »Hrvatskoj Straži« god. 1905. str. 594. ss.

[2]) V. *Nickel*, »Babel und Bibel« str. 9.

[3]) Kod Faulhabera n. m. str. 376.

[4]) N. m. str. 377.

4. Opći potop u babilonskoj književnosti.

Nešto drukčije stoji stvar gledom na opći potop. Očevidni su neki zajednički momenti u kamenoj književnosti babilonskoj i u sv. pismu. Čujmo dakle, što nam pripovijeda klinovo pismo o toj katastrofi.[1])

»Na zapovijed bogova sagradio je Utnapisti (= Noe) veliku lagju, te u njoj sakrio imetak svoj, obitelj svoju i životinje svoje. Tada dogje kiša, i kao u divljoj bici navaljuju oluje na čovjeka. Kao ribići plove mrtvaci po vodi. Sedmi dan pada poplava. Utnapisti otvori prozor lagje, sunce mu sjaje u lice; Utnapisti klekne i plače. Osmi dan stoji lagja na gori Nisiru te ostaje tamo kroz šest dana. Sedmi dan u jutro pusti Utnapisti goluba iz lagje; no ovaj ne nagje, gdje bi počivao, te se povrati u lagju. Zatim pusti lastavicu van; no i ova se povrati. Napokon pusti gavrana, a taj se ne povrati. Tada ostavi Utnapisti lagju, i žrtvuje bogovima žrtvu paljenicu. Bogovi su se bojali potopa, pa se povukli natrag, u vis, do neba Anua. Tamo se plačući stisnuli i zgrbili kô psi. No kad su nanjušili žrtvu, došli su pa se skupili poput muha oko žrtve. Bog Bel se ljuti, što su se spasli neki ljudi iz potopa. No božica Ea priznaje, da je ona to učinila, i pomiri Bela sa Utnapistijem. Bel blagoslivlje njega i ženu mu, da se rasplode i napuče svijet«.

Osim neslanih bajka o bogovima ima ta babilonska priča mnogo sličnosti sa biblijskim izvještajem u I. Mojs. pogl. 6.—9, koji je dakako i u zajedničkim točkama kud i kamo veličanstveniji i uzvišeniji.

Ali što slijedi iz te sličnosti? Delitzsch i njegovi odgovaraju: Iz nje slijedi, da je Mojsija kopirao babilonsku priču.[1]) Mi odgovaramo: Iz te sličnosti slijedi, da su i Babilonci sačuvali uspomenu na ovaj strašni dogagjaj, koji je uništio gotovo sav rod ljudski. I doista, nepojmljivo bi bilo, kad bi semitski narodi tako brzo zaboravili na opći potop, da se dvije hiljade godina prije Krista ne bi našlo u cijeloj babilonskoj književnosti o njem traga.

Gotovo svi narodi svijeta sačuvali su si uspomenu na tu katastrofu; da, i divlja plemena u Australiji i na otocima tihoga

[1]) Nickel, »Babel und Bibel« str. 20. ss. Faulhaber n. m. 377. ss.

[2]) Faulhaber n. m. str. 377.

oceana. Francuski učenjak Andrée skupio je oko 60 takovih priča najrazličnijih naroda na cijeloj zemlji, koji svi znaju za jednu veliku poplavu, što je potopila grješni rod ljudski osim nekoliko duša. O ovim pričama govori već Eusebij iz Cesareje u 4. vijeku poslije Krista. No dosada je vidio svaki pametan čovjek u toj slozi mnogobrojnih naroda sjajnu potvrdu za istinu sv. pisma. Isti bezvjerac Aleks. Humboldt, koji je na svom putovanju oko svijeta sakupio i mnoge priče o općem potopu, veli, da su te nakažene bajke kao ostanci skršene lagje, čiji komadi plove amo tamo po moru, a čitavu lagju vidimo u izvještaju Mojsijevu.[1])

Delitzsch i njegova sljedba uče nas drugome: što znadu i Babilonci za opći potop, to je dokaz, da je Mojsija o njem znao samo po Babiloncima.

Preko te »logike« može se mirno preći na dnevni red. Tko ima već ovu tendenciju, da će sve upotrijebiti kao zidoder proti sv. pismu, taj će naći i putove, da preokrene zakone zdravog razuma i dosljednog mišljenja. S takovim se ljudima ne da raspravljati. —

*

O *pravoj* znanosti pak vrijedi i ovdje, što je Jouffroy u ime prirodoslovlja izjavio: »Znanost potvrgjuje sve objavljene istine, mjesto da ih pobija«. —

Svršit ćemo ovaj kratki prijegled riječima P. Kuglera D. I. na koncu njegove knjige: »Babilon i kršćanstvo«:

»Tako će i ova najnovija navala na objavu Božju proći kao svaka prijašnja. Ja bih ih najradije prispodobio nekim repaticama. Brzo i sa silnim svjetlucajućim repom dižu se ove na nebo, a bojazljive duše se plaše i slute svakojako zlo. Ali vještak znade, da je u toj golemoj masi pare i plina sasvim sitna jezgra, i da će takove čudnovate kosmičke skitalice brzo i bez traga iščeznuti u vječnoj noći. Dakako može se jednoć dogoditi, da se takova plinovita zvijezda sudari sa našim planetom. Možda će se onda valovi oceana bijesno baciti preko kopna, a plin će se zapaliti te poput gorućeg mora sasuti na zemlju: no ove ipak ne će moći odmaknuti od njezine putanje. Slična navala neprijateljskih sila čeka Crkvu u budućnosti, kako je božanski Spasitelj jasno prorekao. Hoće li i tada moderna »znanost« igrati svoju ulogu? Svakako će mnogi podleći u toj borbi, ali *Crkva sama* ide nepokolebivo svojim vječnim slavodobitnim hodom oko središta i božanskoga sunca svoga — *Isusa Krista.*

[1]) Nickel, n. m. str. 20. sl.

„Pokret" — agnostik!

Čudo nevigjeno! On, jedini zastupnik svega, što je hrvatsko; on, što se ruga vjeri i moralu, jer se »ne dadu dokazati«; on, koji je jedini uzeo patenat na sav razum ljudski; on, kojemu je najnovija prava znanost uvijek na jeziku, na jeziku velju; on se eto iznevjerio svome sveznanju, pa prešao u — agnostike. — Znanost treba da se ograniči na sjetilnu spoznaju, ili točnije: na tok promjena u sjetilnim pojavima, dok sve ostalo, *»gdje se roče posljednji apsolutni uzroci jesu područje religije«* — *»Taj nazor poznat je u engleskoj filosofiji pod imenom* **agnosticizma** *.... S tog stanovišta pokazat će svaćanje savremenih znanosti: imenito kemije i fizike, što ga imaju o materiji«.*[1])

Nije to možda časovita zabluda kojega novajlije; nipošto! U uvodu se »temeljito« obračunava s dosadašnjim »Pokretovim« Mentorom, s najvećim svjetskim *»učenjakom«* Haeckelom i s njegovim monizmom. Monizam se diže preko sjetilnih promjena, on siže onamo, »gdje se roče posljednji uzroci« ... zato »monizam nije znanost, nego religija«. To isto vrijedi i za dualizam.

Ali da se vlasi ne dosjete, da veliki meštri znaju, s kime imaju posla, trebalo je odmah u prvim retcima naglasiti *u uredništvu »Pokreta« empirički dokazanu sjetilnu činjenicu*, kako nije »nedostojno tvrditi (za čovjeka), da se je razvio od niže i srodne životinje«, te da se hoće samo »sa strane protivnika znanosti prikazati vrijednost njezina krhkom i ništavom, jer se njezini rezultati i njezine istine neprestano izmjenjuju, neprestano nastaju i propadaju«.[2])

[1]) Sve, što postavljam i kako postavljam u navodne znakove, uzeh iz božićnog »Pokretova« priloga 1906. br. 294.

[2]) Da ovo stanovište, gdje se istina neprestano mijenja, odgovara agnosticizmu i pokretaškoj praksi (a i u pisanju, jer u ovom istom se članku

»U prvom redu treba istaći, da moderna prirodoslovna nauka uzimlje materiju za *objektivnu eksistencu*. Ona naime nazivlje materijom nosioca sviju svojstava nekoga tijela: oblika, boje, temperature, težine i t. d. Tome pak nosiocu, materiji pripisuje se objektivna egsistenca poradi toga, što se o njoj može kazati ova tvrdnja, ovaj zakon: *Kvantitet je materije nepromjenljiv* — materija se ne može ni stvoriti, ni uništiti: ona je vječna. Taj se zakon zove »Zakon o neuništivosti materije« . . . . Iz ovoga dalje »logički« izvagja:

»Koji je onda razlog, da se je tako dugo držalo, e se materija može stvoriti i uništiti? Ništa drugo, nego svakidanje iskustvo, kojemu se činilo, da n. pr., kad izgori svijeća, ujedno i njezina tvar nestane, da bilina rastući iz malene klice sve veća, stvara materiju i to novu i t. d. *Jednakog je postanka i dogma, da je svijet (i to materijalni) iz ničesa stvoren i da će opet jednom propasti i za uvijek nestati*«.

»To je prva važna stvar za shvaćanje materije« . . .

Čim nam pisac ističe, da »moderna znanost uzimlje materiju za *objektivnu eksistencu*«, ujedno kaže — makar i preko volje — da »dualizam« nije u sukobu s modernim znanostima u pitanju materije, pošto i on tvrdi to isto.[1])

Što je pak taj »nosilac svojstava nekoga tijela: oblika, boje, volumena i t. d.«? Na to »Pokret« ne smije da odgovori, jer mu to priječi njegovo agnostičko stanovište, koje mu ne da dalje od sjetilnih pojava. On o njem ništa ne zna. Kako može onda »Pokret« agnostik ustvrditi, da taj nosilac opstoji? Ako ne znamo o njem *ništa* kao n. pr. o Bogu, onda ne možemo znati ni toga, da

kaže n. pr.: »svaćanje« i »shvatanje«), gdje se izvrće, prevrće, laže i kleveće, o tom ne sumnja danas već nitko; al pametan čovjek ne će posumnjati ni o tom, da bi se istina dala mijenjati po »naprednjačkoj« komandi, jer istina ima baš to i jedino to svojstvo, da je uvijek ista, stalna, nepromjenljiva. A takva je i mora da bude i znanost, makar to »naprednjacima« i ne bilo pravo. Da nam pak gospoda ne predbace zasukanost, obećajemo im, da ćemo odmah obustaviti izdavanje »Hrv. Straže« i svi ćemo prijeći u njihov logor, ako samo dokažu, da 2×2 nije nekad bilo, nije ili nekad ne će biti 4. Gdje ste?

[1]) O krhkosti dualizma i o shvaćanju kršć. monizma sravni almanak hrv. kat. akad. društva »Hrvatska« u Beču 1905. str. 36. Knjiga ta stoji samo 1 kr., a može se dobiti kod spomenutog društva.

li opstoji. Ako pak znamo o njem, da opstoji, nijesmo već agnostici. Moderna dake znanost uzimajući, da ima materija »objektivnu eksistencu«, uzimlje u isto vrijeme i to, da je agnosticizam neznanstven, da ga ne treba.

Ali »Pokret«, premda agnostik, znade još nešto: On znade, da je »materija vječna«, i zato mu je »dogma, da je svijet (i to materijalni) iz ničesa stvoren . . .« neznanstveno, djetinjasto, naivno shvaćanje! — A vještak je on i u povjesti, jer riječima: »koji je onda razlog, da se je tako dugo držalo, e se materija može stvoriti i uništiti?« kaže nam dosta jasno, da on tu tvrdnju o neuništivosti materije pripisuje tek najmodernijoj dobi, koja ju je mogla »eksperimentalno dokazati«.

Ako agnostik-»Pokret« nam se kao takav predstavio — ne smije ništa da kaže o opstanku materije, još s manje prava može ustvrditi, da je ona vječna. Znade li pak »Pokret«, što to znači: vječan? Kako se to slaže s najvećom *njegovom dogmom opće »relativne vrijednosti«*, neprestane borbe, mijene i gibanja? — Ah da, to je *ono, što nosi relativnost*, mijenu i gibanje, to je subjekt, supstancija, na kojoj se zbivaju mijene i gibanje, to je ono, što kršćanska filosofija zove vječnim, nepromjenivim, to je odsjev i osnov — istine, jer *istinito je ono, što jest.* Evo, kako ni najgora zabluda ne može da skuči ljudskog razuma posvema! On se po svojoj naravi znade oteti sili, pa i najsmetenije glave imaju svoja »lucida intervalla . . .«

Da je »Pokretov« mudrac ma samo jednom zavirio u kakvu knjižicu povjesti filosofije, znao bi, *da su već stari grčki filosofi smatrali materiju neučinivom i neuništivom, pa od tuda i njihov dualizam*, i ne bi nikad bio napisao, da »dualistički nazor odijeljuje (materiju) od duha, koji je nad njom, koji je apsolutan i čiji je ona samo produkt«. Ova definicija dualizma kaže jasno, da »učeni« pisac nema ni pojma o dualizmu, te da je samo htio udariti po našem kršć. shvaćanju, ali mu eto pao udarac na njegova pleća. Grčki dualizam i kršćanski »dualizam« razlikuju se ko »Pokret« i — istina. — — Nauka o neproizvedivosti i neuništivosti materije prešla je iz grčke i u kršćansku filosofiju, pa i mi danas još tvrdimo, da materija ne može naravnim putem niti nastati niti prestati. — Ali u našoj filosofiji imamo ono, čega »Pokret« ne

voli, imamo logiku, pa kažemo: Jer materija ne može naravnim putem niti prestati niti postati, morala bi biti vječna, morala bi razlog svoga opstanka imati u sebi samoj, morala bi biti apsolutna, ali jer toga u nje nema, jer nema razloga opstanka u sebi, jer nije apsolutna nego ograničena, jer ima stanoviti *»nepromjenljivi kvantitet«*, slijedi, da joj je te granice i ta nepromjenljiva(!) svojstva *dao* neki drugi, apsolutni gospodar, koji nije materija — Bog. Bog je dakle materiju *stvorio* — »Pokrete«, pogledaj u mali katekizam, ako još znadeš, što je to, pa ćeš naći, što znači *stvoriti* — i dao joj ta svojstva. Iz ovog logičkog zaključka slijedi i drugi, da stvorac materije — Bog — *može* nju i uništiti. Kažem može, al ne mora, zato je »Pokret« izvalio samo još jednu glupost, kad je našao *dogmu*, da će svijet »opet jednom propasti i za uvijek nestati«.

Kad nam je agnostik »Pokret« ovako jasno »dokazao« posve »novu« istinu, da je materija »nestvoriva i neuništiva«, te da se dogma o stvaranju svijeta temelji na promatranju promjenljivosti stvari, prešao je na to, da nam »dokaže«, kako je ta materija svuda jedinstvena. Ono, što smatramo počelom, elementom, to nije prvotno, to je proizvod »funkcije atomnih težina«. — »To, što im (elementima) broj sve više raste, znak je samo usavršivanja metoda odijeljivanja, ali fakat, da se svaki novi elemenat može smjestiti u naravni sistem (— kako je to učinio netom umrli *Mendelejev* prema težini njihovih otoma), pokazuje njegovo porijeklo i savez sa jedinstvenom pramaterijom«. Uopće slijedi, »da je postajala *jedinstvena pramaterija*, iz koje su se onda odijelili i razvili, danas poznati elementi«.

Kako »Pokret« sa svoga *agnostičkoga* stanovišta dolazi do negdašnjeg opstanka te jedinstvene pramaterije, kad po svom stanovištu ne smije da znade ni za opstanak sadašnje, nejasno je samo onomu, koji misli, da se »Pokret« drži onoga, što kaže i obećaje. Ovo je samo jedan novi dokaz njegove »znanstvene« dosljednosti. Ili ima možda u svojoj redakciji nekoliko flašica te pramaterije? — No pustimo to, pa pogledajmo, što se danas misli o jedinstvenosti materije.

Nauka o jedinstvenosti materije danas je skoro općenita. Nije to ipak ništa novo. O tom su bili uvjereni stari filosofi kao i kršćanski u srednjem vijeku. Ovi se ipak razlikuju od modernih u toliko, što su svoju tvrdnju o jedinstvenosti materije *dokazivali* na temelju običnog iskustva, dok to moderni prirodoslovci *dokazuju* (ne *pokazuju!*) na temelju srodnosti odnošaja elementarne težine atoma. — Druga je bitna razlika u tom, što oni prvi, a s njima i nekoji moderni kažu, da jedinstvena pramaterija opstoji, dok drugi kažu, da *je* ta materija *opstojala*. — Prvi kažu: Što je danas kruh, sjutra je meso, koji izgoreno prelazi u pepeo, a ovaj služi kao hrana bilinama i t. d. U mesu nema ni traga ni kruhu ni pepelu, a ipak im je *nešto* zajedničko, *na čemu* se je promjena zbila. Ovo nešto, što je u kruhu i u mesu i u pepelu kao nosioc tih promjena, to je materija, i ova je materija jedinstvena i u svim stvarima. Ona kao takova, bez stanovite veličine, oblika, težine ne opstoji i ne može da opstoji, ona opstoji samo u konkretnim stvarima sa stanovitom formom, veličinom, težinom. Ta materija i stanovita forma zajedno sačinjavaju fizično tijelo — predmet, s kojim se bavi fizika. Fizika ne bi dakle za pravo ni smjela da govori o materiji, nego samo o tjelesima. U ovom smislu treba da uzmemo riječ materija, kod ovog drugog dijela modernih učenjaka: njima je materija — tijelo. I kad »Pokret« rušeći svoje agnostičko stanovište s njima kaže, da je opstojala jedinstvena pramaterija, on tvrdi, da su sve ove razlike na svijetu nastale tijekom vremena iz nekoga prvotnoga tijela, u kojem nije bilo nikakve različnosti, pa ni one današnjih elemenata: sve je bilo jedinstveno tijelo. Ovo stanje sasma slaže s naukom starih, samo što ga stari ne bi nespretno nazvali pramaterijom, nego bi to označili sasma točno: *Sva je materija bila jedne forme.*

Mi se dakle s »Pokretom«, pardon — s ovom *teorijom* moderne znanosti možemo posve složiti. Ona nek nam bude zajedničko stanovište i osnov za dajljnu raspravu.

Činjenica je, da kemijski i fizički procesi teže k nekomu stabilnomu stanovištu. Na zemlji će se kemičko spajanje tako dugo nastavljati, dok se ne spoje u zajednicu oni elementi, koji se najjače spajaju t. j. najsrodniji. Kad jednom do tog stanja dogje, nastat će mir — smrt. I u »materiji« ne će biti više sile, koja bi ju bez izvanjskoga učinka probudila na novi život. Što vrijedi za naš planet, vrijedi i za ostala svemirska tjelesa, jer po padu Ptoleme-

jeva sustava pao je i stari nazor, da na nebeskom svodu ne vrijede naši fizički zakoni. Sve ovo, što kažemo, zahtijevaju današnja kemija i fizika.

Promatramo li dakle onu jedinstvenu »pramateriju« ili točnije: onu jedinstvenu posve nerazlikovanu prvotnu tjelesnu masu sa stanovišta moderne fizike i kemije, pitamo: *Od kuda toj jednoličnoj i jedinstvenoj masi na jednom sila, da se dijeli u dva, četiri, osam . . . . . elemenata?* Je li to nastalo samo po sebi? Slučajno? — Ali, ako se imala ta masa dijeliti sama po sebi, kako to, da se je počela dijeliti u ovo stanovito vrijeme, u ova stanovita počela? Ta ako je najprije opstojala po zahtjevima »Pokretove« logike *vječna* »pramaterija«, dijeljenje i razvoj, koji su *kasnije* nastupili, ne mogu da budu opet *vječni*. Uzrok toj razdiobi ne može pak nikako da bude u toj »pramateriji« samoj, jer taj bi s razvojem bio *odmah započeo*, pa bi i jedna jedina sekunda opstanka te »pramaterije« bila preduga. — Sve nas ovo tako nužno sili, da se poklonimo Bogu stvoritelju svijeta i zakona u njemu, te bismo morali razumu našemu naprtiti strašne okove, kad bi htjeli s »Pokretom« reći, da je materija vječna i nestvoriva.

Neka nam se ne kaže, da ova naša tvrdnja nadilazi polje fizike i kemije, a »Pokret da polazi s agnostičkoga stanovišta »imenito fizike i kemije«. Da je »Pokret« izvršio, što je obećao, te naveo ono nekoliko pabiraka iz predavanja kojega profesora, pustili bi ga, ta to bi moglo čitaocima samo koristiti. Ali jer su činjenice najveći dušmani »naprednjačkih« ideja, prisiljeni su »naprednjaci«, da im dodaju uvijek svoj komentar. Tako je najednom i agnostik »Pokret« izašao sa svojom *gnozom*.. E, bio je Božić! — Pred godinu dana izrugao se Sinu Božjemu Spasitelju našemu, a ove je godine trebalo poći korak dalje, pak s dogmom stvaranja spremiti i Boga Oca u ropotarnicu. To zahtijeva moderna »Pokretova« »znanost«: Izbrblji sve i sva, narugaj se vjeri i onda si — moderan.

Maleni broj »Pokretovih čitalaca kaže jasno, da hrvatski moždani nijesu još u većini pomućeni, al i to je mnogo, da se taj list uopće usugjuje tako pisati, i jamačno s nakanom, da mu čitaoci vjeruju. Ovo je zaista najbolja svjedodžba o umnim sposobnostima »Pokretovih« sljedbenika.

B.

Zakon eutropije i monizam.

Svaki pažljivi motrilac današnje apologetičke književnosti zna, koliku ulogu igraju u njoj Nijemci. Oni, barem razmjerno, najviše djela izdaju ove vrsti. Istina je, da još i sada većinom spadaju u monistički tabor; ali se ne da zanijekati, da sve to većma izbija na površinu radostan preokret k teleologizmu, što ćemo odmah konstatovati.

Početkom tekuće školske godine držao je dr. Ivan Ude, profesor na sveučilištu u štajerskom Gracu, pred svim fakultetima slijedeća predavanja: »Monistische — oder teleologische Weltanschauung?«[1]) — Velikom erudicijom i strogom logikom dokazuje na 113 oktavnih stranica, kako kauzalni mekanizam ili monizam ne može opstojati pred nepristranim izobraženim sudijom; a nasuprot da svaki strogo objektivni učeni istraživalac mora teleologizmu, teizmu dosuditi pobjedu. — Bez pretjerivanja može se reći, da su ova predavanja preznamenita pojava u njemačkoj literaturi na apologetičnom polju, te zato ne smije ni naša vazda budna »Hrvatska Straža«, da neopazice mimoigje tako znamenit pojav, što zasijeca upravo u njezin djelokrug.

U pet je predavanja učeni predavač razdijelio ogromni materijal. U prvom govori kao uvod: o svrsi i potrebnim preduvjetima za razvijanje monističkog i teleološkog posmatranja svijeta. — U drugom predavanju razvija i točno označuje bît i zadaću monizma i teleologizma; dotično točno filosofički označuje pojam: svrhe i primjerenosti k svrsi, što se u svemiru opaža. — U trećem dokazuje, da svijet nije slučajno postao iz kaosa. Za tim u istom predavanju jasno dokazuje: da gibanje u svemiru nije od vijeka, nego je jednoć započelo; gibanje od vijeka je protuslovlje, i dosljedno dovodi kauzalno-mehanički sistem »ad absurdum«. — U četvrtom predavanju razvija povjest kauzalno-mehaničkoga i teleološkoga sistema, počevši od pretkršćanskih filosofa pa sve do danas. — U petom dovršuje učena i zanimiva predavanja s antropomorfističkim shvaćanjem Boga, te oprovrgava poteškoće profesora Haeckela.

[1]) Monistische — oder teleologische Weltanschauung? Vorlesungen, gehalten für Hörer aller Facultäten von Dr. Johann Ude. Graz 1907. »Styria«.

Što je novo i znamenito u ovim predavanjima? Nov i znamenit je osobito dokaz, kojim obara i uništuje moderni monizam. A taj peremptorni dokaz uzimlje iz oružnice samih privrženika monizma, iz eksaktnih prirodno-mehaničkih zakona. Taj zakon zove se: zakon eutropije, što ćemo odmah rastumačiti, i pokazati silu dokazivanja, što sadržava. — Znamenito je i to, na što profesor Ude opominje one, koji se bore u taboru teleologa, teista, da su često odviše tjesnogrudni; ter čim što čuju o teoriji descendencije, odmah sve anatematizuju, mjesto da točno i učeno razluče pljevu od pšenice. Teleološko posmatranje svemira ne treba da se boji eksaktnih istraživanja, dolazila mu ona s kojega mu drago polja znanosti. Za uzor u ovom pogledu preporučuje P. Wasmanna, koji rado priznaje descendentnoj teoriji u svom djelu: »Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie«, što se u prirodi dokazati dade, a da time ne samo ne škodi teleologiji, nego joj baš time puno koristi. — Znamenito je, što zorno pokazuje, što inače svi priznajemo, da za povratak učene klase ka kršćanskim načelima nije dostatna sama teologija i filosofija, nego je potrebna još i znanost prirodoslovna. Jedan Wasmann uživa više ugleda pred učenjacima monističkih načela, nego mnogo temeljito naobraženih filosofa i bogoslova bez prirodoslovne naobrazbe. U tom i tamo ih valja uputiti, u čem i gdje su zalutali. — To je najznamenitije, što nam predavanja profesora Ude-a pružaju; a sad da vidimo nešto i napose iz zanimivih konferencija. Prije svega *»zakon eutropije«*.

Što je: *zakon eutropije? Clausius*[1]) veli: Onaj dio nutarnje energije kojega tijela, što se ne da obratiti u radnju, zove se: eutropija. — Svako razvijanje u prirodi, svako gibanje u svemiru, što dolazi od raznovrsnih fizičnih sila, zove se fizična radnja, kojom se stvaraju razne energije u tjelesima; a nasuprot svaka radnja pretpostavlja neku energiju. Jedna se energija pretvara u drugu pri ovom neprestanom procesu: razvijanju prirode, gibanju u svemiru. Al ne prelazi svaka energija tako u drugu, da ne bi ništa od nje preostalo. Ovaj prelaz, gdje svakolika energija prelazi u drugu energiju, zove se: *pozitivni prelaz*; a onaj prelaz jedne energije u drugu, gdje je prolaz ograničen, ter neki dio preostaje, što se ne preobraća u drugu energiju, zove se: *negativni prelaz*. U istinu pri svakom pretvaranju jedne energije u drugu preostaje nješto, što se ne preobraća i to naročito kod topline. —

1) »Über den zweiten Hauptsatz der mechanischen Wärmetheorie« str. 17.

Da silu dokaza, što nam zakon eutropije pruža, posve shvatimo, moramo još slijedeće navesti: Prirodoslovac Sadi Carnot pronašao je 1824. ovaj znameniti prirodni zakon: da toplina samo onda prelazi u radnju, kad joj je smjer »silazeći«, to jest, kada sa toplijega tijela prelazi na hladnije tijelo. Naliči u ovom pogledu vodi, koja samo onda vrši radnju, kad sa višega mjesta pada na niže. Kako od vode spadajuće sa višega mjesta na niže ništa ne propada: tako je mislio Sadi Carnot, da ni od topline »silazeće« ništa ne propada. Ovaj zakon Sadi Carnota popravio je velikan zakona topline: Clausius u svom preznamenitom djelu: »Über den zweiten Hauptsatz der mechanischen Wärmetheorie«, str. 17, zajedno sa Rankine-om i W. Thomson-om ovako: Toplina samo onda prelazi sva u radnju, kada bi tijelo, na koje prelazi imalo temperaturu apsolutne ništice, to jest, 273 stupnja C. ispod ništice. Buduć pak, da se to nikada dogoditi ne može, zato kod svakoga prelaza topline u radnju, samo se jedan maleni dio »silazeće« topline pretvara u rad, dok veći dio toplіne silazi na hladnija tjelesa. Al dok se toplina nikada ne može sva pretvoriti u rad, dotle se rad sav može, i u istinu se pretvara u toplinu ili drugu koju vrst energije. Na primjer kad se sukobe dva prilično neelastična tjelesa, recimo dva dosta mekana kamena, ribanjem jednoga o drugi, kako to na primjer u mlinu biva, sav rad dvaju kamena prelazi dijelom u toplinu, dijelom se troši na zdrobljenje kamena. Al ova toplina, kao i nikoja druga, ne može preći natrag u rad, kako smo prije po tumačenju Clausija naveli. Budući pako da svaka radnja proizvagja toplinu, a toplina sva ne može da pregje natrag u rad: tako se nužno sakuplja energija, koja ne može da se pretvori u rad, to jest eutropija svemira postaje sve to veća, teži prema maksimumu. — Napokon će, kako spomenuti učenjaci izračunavaše, poslije neizbrojnih milijuna godina, kad se bude toplina sviju tjelesa u svemiru izjednačila, prestati svako gibanje u svemiru, dotično i svaki život. — Ovomu zakonu eutropije ne

prigovara nijedan ozbiljni učenjak; jer bi protivno mnijenje vodilo k tvrdnji o »perpetuum mobile«. Ali kako isti učenjaci tvrde, po današnjoj mehaničko-prirodoslovnoj nauci »perpetum mobile« spada megju nemogućnosti ne samo kao kakav maleni stroj, nego i kao velika machina svemira.

Dr. Ude na temelju ovoga zakona eutropije izvodi svoj ženijalni dokaz tako, da tvrdi, kad će gibanje, po eksaktnim prirodoslovnim zakonima jednoć sigurno prestati, onda je nužno moralo gibanje jednoć i početak imati; početak ne može imati sam od sebe; dakle je morala jedna sila metafizična, izvansvijetna staviti svemir u gibanje. Tim je srušen monizam, mekaničko-kauzalni sistem, koji protivno tvrdi; a opravdan je teleologizam, koji natprirodnom, neizmjerno mudrom Stvoritelju pripisuje postanak svemira i red, što u njemu vlada. To je onaj: πρῶτον κινοῦν ἀκίνητον, kako ga je najveći mislilac staroga vijeka, Aristotel, iz promatranja svemira upoznao. Sv. Toma Akvinac isto ga tako zove: »Primum movens, quod a nullo movetur«.

Nu da ovaj dokaz svestrano ukrijepimo, moramo nešto reći o konstanciji energije, o nepropadanju energije u svemiru. Kamo god se okrenemo u prirodi, svagdje opažamo energije. Jedne miruju: energije *potencijalne*; a druge djeluju: energije *kinetične*. Oboje se mogu preobratiti jedna u drugu, kao što to vigjamo kod šetala ure. Ove dvije vrste energije su u neprestanom toku u svemiru; raditi ne znači drugo, do prenijeti jednu energiju u drugu. Sve vrsti energije mogu preći u drugu energiju. Pitamo sada, da li se u neprestanom toku energijâ iz jedne forme u drugu koja izgubi? Da li može koja nova energija nadoći onima, koje u svemiru već opstoje uslijed samoga djelovanja postojećih energija u svemiru?

Najnoviji priznani velikani prirodoznanci niječu, da bi što od postojećih energija u svemiru propalo, ili koja nova sila im uslijed samih radnja u svemiru nadoći mogla. Tako Helmholtz, Robert Mayer, Clausius izrekoše i dokazaše: konstanciju energija u svemiru. A isto dokazuje i samo iskustvo sviju fizičara, tako da danas o tom nitko ozbiljno ne dvoji, kako to i profesor Ude tvrdi.

Iz zakona konstancije energija i iz zakona eutropije slijedi, da je kvantum energije u svemiru konačan, ograničen; jer se neizmjerne energije ne mogu nikada iscrpsti, što će se uslijed zakona eutropije po tvrdnji današnjih velikana u prirodoznanstvu dogoditi. — Je li pako kvantum energije u svemiru ograničen, odovud nužno slijedi, što smo već prije dokazali, da je gibanje u svemiru imalo početak.

I ovo se dade sasvim matematički dokazati. Jer u ovom ograničenom kvantumu od energije, što se u svemiru nalazi, idu dvije operacije paralelno, od kojih ovisi jedna o drugoj i jedna drugu pretpostavlja; a to je proces, što od maksimuma energije ide prema maksimumu eutropije, to jest prema ništici gibanja. Ovaj minimum od energije, što odgovara maksimumu od eutropije, zahtijeva po zakonu eutropije, prema natrag postepeno sve to manju eutropiju, dok napokon ne dogjemo do stupnja, gdje je eutropija bila minimum. — Sve ono, što je na koncu gibanja u svemiru eutropija, to je, uslijed zakona konstancije energija, jednoć energija bila, koja je, počevsi od prvoga gibanja, postepeno prešla u toplinu. Čim se je prvo gibanje u svemiru zbilo, to jest, čim je prvi rad započeo, stupio je i zakon eutropije u vrijednost. — I tako je evidentno, da gibanje od vijeka protuslovi činjenicama, ter iz činjenica izvedenim prirodnim zakonima, koje i pristaše kausal-mekanizma priznaju.

Razlog prvoga gibanja mora da opstoji; u svijetu, u tvari nije, dakle mora biti izvan svijeta, izvan materije; teleolog zove taj razlog svega gibanja: Bog, a razum ne samo da ne može tomu protusloviti, nego ga jedino takav razlog zadovoljava.

Tako je profesor Ude zorno pokazao ono, što preporučuje, naime da pridružimo filosofiji i prirodoslovlje, kad je stari filosofski dokaz o gibanju za bivovanje Boga ukrijepio dokazom, što se izvagja iz zakona eutropije.[1]) Vivant sequentes!

[1]) Ima ih, koji ovome zakonu prigovaraju. Nu mi smo ga iznijeli kao pokušaj, kojim je profesor Ude, a pred njim već i drugi pokazali, koliko korisna se nalazi i na prirodoslovnom polju za katoličku apologetiku.

*

Novi kurs.

»Ex fructibus eorum cognoscetis eos«.

Uvaženi časopis: »Die katolischen Missionen« (Herder, Freiburg) donio je u XXXV. godištu, br. 1., članak s natpisom: »Ecuador za deset zadnjih godina«. Ovaj je članak sadržajem svojim vrijedan, da se za nj posvuda sazna. Na strani 3. toga zanimivoga članka spominjući »novi kurs« ima pisac vrlo malo da zabilježi o tobožnjem napretku za *»novoga kursa«*. I u nas se taj »novi kurs« na žalost razmahao; i u nas regbi kano da bi neki htjeli navratiti javne prilike u kolotečinu »novoga kursa«. Zato donosimo ovdje u izvatku poglavite misli toga lijepoga članka, ne bi li se mnogima od nas oči jedared otvorile, te oni uvidjeli, kuda vodi pogubni *liberalizam* i za čim napokon idu *framasuni*. Kamo sreće kad bismo se opametili tugjom nesrećom!

*

Što bude od zemlje, kada se u njoj framasuni dočepaju vlade, jasno se vidi upravo na nesrećnoj republici *Ecuadorskoj* (u Južnoj Americi.) U prošlom je vijeku ovu zemlju tek jednom obasjalo sunce sreće blagostanja narodnog. Bilo to onda, kada je na čelu vlade bio neumrli *Garcia Moreno*.[1]) Iza njegova umorstva republika je jednako padala i u religioznom i u gospodarskom pogledu.

[1]) Ovaj veliki državnik i ujedno vjerni sin katoličke Crkve rodio se god. 1821. Tri puta bijaše predsjednikom republike Ecuadorske. U prvi petak 6. kolovoza god. 1875. pade on od ubojničke ruke — u pô bijela dana, na javnom trgu glavnoga grada Slobodni zidari odredili, da se ima maknuti. Zadnje mu riječi bile: *»Bog ne umire«*. Krvareći iz 22 rane ispusti plemenitu dušu, oprostiv ubojicama svojim. Iza njegova umorstva zemaljsko mu zastupstvo Ecuadora podijelilo najljepši naslov: *»Slavni uspostavitelj republike — i mučenik katoličke vjere«*. Doista on je taj dični naslov potpuno zaslužio. On je dogmu o nepogrješnosti papinoj dao javno i svečano proglasiti u Ecuadoru. On je ispred republike Ecuadorske uložio svečani prosvjed proti svetogrdnoj otimačini, što je Viktor Emanuel počinio god. 1870. zaposjednućem »vječnoga grada« Rima. Njegovom je inicijativom republika iz državne blagajne svetomu Ocu dopitala Petrov novčić. Njegovim se nastojanjem republika god. 1874. svečano posvetila Presv. Srcu Isusovu. Na njegov prijedlog zaključi »državno vijeće«, da ima biti *dan posvete* za cijelu državu *praznik*. U svim crkvama glavnoga grada *Quita* sve se pripravljalo na tu posvetu, i sama vojska — duhovnim vježbama, misijama, i t. d.

U kolovozu 1995. razbije framasun general Eloy Alfaro vojsku konservativne (katoličke) stranke, a po tom zauze glavni grad, ne prolivši pri tom ni kapi krvi. Smjesta će on sada početi da provede svoj program, što ga u prošlom svibnju, iskrcavši se u Guyaquilu, proglasio, a liberalno tamošnje pučanstvo pri tome mu povlagjivalo. Taj je proglam glasio na španjolskom jeziku: »He venido para poner fin á la teocracia«. Hrvatski: Ja dolazim da učinim kraj teokraciji. — Istom što ugje u Quito, i već njegova divlja soldatina prodrije u nadbiskupsku palaču, nadbiskupu (pokojnom) Kalistu Gonzalezu bodež pritisne na grudi, da ga prisili na povik: »Živio Alfaro!« Teškom si mukom nadbiskup spase život, pobjegavši u stan jednoga inozemskoga konsula.

Iza toga junačkoga djela slijedila su druga; mi ćemo tek nekoja da navedemo.

Koji su smaknuli Garciju Morena — u tom kolu bijahu i R. Andrade i Moncayo — njih su iz tamnice izveli, i u triumfu nosili gradskim ulicama. Zato bijahu pozatvarani svećenici i konservativni nepoćudni gragjani, a nijesu ih prije uredno ni preslušali, nekmo li ikoju im krivnju dokazali. S ovim se uznicima postupalo na nečovječni način, tako te ju veći dio od njih ili zaglavio u tamnici ili je ostavio tamnicu narušena zdravlja. Nego najviše ipak stradahu crkveni redovi; na njima ne mogahu liberalci dovoljno srca da iskale. Salezijanci, koji u Quitu radničkom školom upravljahu, bijahu zatočeni. Kapucine iz Ibarre istjeraše iz njihova samostana, pa ih uz vojničku stražu kanoti zločince otpraviše sve do granice Kolumbijske. Jednako se htjelo postupati i sa lazarištima, augustincima, dominikancima i franjevcima. Toga radi već su bili jedne večeri opkolili samostan franjevački; no vjerni se narod sakupio, da obrani mile si oce redovnike. Više od 5000 ljudi dotrča s puškama i drugim oružjem, te se suprostavi sabranoj vojsci. Vojska se mirno vrati, a redovnici ostadoše u samostanu. Kad je ogorčeni narod svake večeri stražu stražio oko samostana, morade ratni ministar Franko — loši sluga lošeg gospodara — izdati proglas, ne bi li kako narodu zaslijepio oči: e nitko nije ni pomislio »časnim ocima« išto na žao učiniti! Tako i isusovce spase jedino to, što su ih gojenci i njihovi roditelji iz najotmenijih krugova branili. Biskupi od Riobambe i Loje oteše se nasilju liberalne vlade samo time, što umakoše u Peru.

Protiv ovoga okrutnoga postupanja vladina podigoše u štampi svi dobri katolici krepki svoj glas, nego im vlada s mjesta začepi usta. Divlji čopori preobučenih vojnika Alfarovih silom prodriješe u tiskare katoličkih novina, i tude sve uništiše. To se n. pr. dogodi u Quitu tiskarama »Klera« i »Industriala«. Tiskara »sv. Josipa« u Portovieju — vlasništvo biskupovo — naprosto bi proglašena za narodnu svojinu. Vlasnici pak i urednici katoličkih novina bijahu presretni, ako još živu iznesoše glavu. Izvrsnog katoličkog pisca Vivaru dade ministar Franko silom uhapsiti i u noći bez smrtne presude ustrijeliti. Kad se htio prije smrti da ispovjedi, rekoše mu, dolje u paklu neka se vragu ispovjedi. I sami liberalni suci podigoše svoj glas proti tome nepravednome umorstvu; zato bijahu i skinuti sa službe. Svećenik Maldonado imao srca, te se javno Bogu pomolio na grobu Vivarovu. Sjutradan nagjoše ga mrtva u postelji; jošte mu u prsima bio bodež. Sva ta ubistva ostadoše bez kazne.

Eto te mnogo slavljene slobode, kako je shvataju liberalci i framasuni! Sloboda za svaku zloću, za svaki grijeh, za svaku prostačinu; no zato — rat Crkvi, rat službenicima njezinim, rat nauci njezinoj! Megjuto nijesu ni Alfaru — osobito za prve tri godine njegove vladavine — jednako ruže cvale. Sad na sjeveru sad na jugu bilo mu se boriti protiv konservativaca, koji htjedoše i sebe i domovinu osloboditi od tirana. Nego na žalost ne bijaše sloge u redovima konservativskim; a mimo to bilo dosta ljudi i na katoličkoj strani, koji se manje borahu za Boga i za domovinu nego li za sebične ciljeve svoje. — A kako je u nas?!

Za ovih gragjanskih ratova počiniše Alfarove čete grdnih grozota. U Riobambi ubiše rektora tamošnjega kolegija isusovačkoga u sobi njegovoj, a zatim crkvu i svetohranište oskvrnuše. U jednoj kapeli kod Loje za ruglo će se obući liberalci u misno odijelo, i po tom iz kaleža piti rakiju.

Kada je Alfaro mislio, da čvrsto sjedi, pozove on kongres, najprije u Guayaquil. A kad mu »žutica« ugrabi više članova toga kongresa i strašni požar uništi velik dio grada, preseli se kongres u glavni grad Quito.

Ovdje se iznajprije govorilo mnogo i naduto o slobodi i domovini, koja iz klerikalnog tiranstva oslobogjena očekiva zlatno

doba i t. d. Naravski da se tu — kako već biva — udarilo na Crkvu i na svećenike, koji da šire neznanje u puku te ga podivljačuju. Pošto su se ovako duhovi — kako treba (!) — raspoložili, pošlo se krojiti zakone. A kojim su duhom bili prožeti ovi zakoni, lako možemo zaključiti iz onoga, što do sada navedosmo; pa i odatle što je zakonodavno tijelo sastavljeno bilo iz samih pristaša Alfarovih, t. j. iz nevjernika, odmetnika, izopćenika iz Crkve (Lopez) i zloglasnih ubojica (Andrade, Moncayo.)

»Ali, reći će tkogod, kako se takovo što može zbiti u zemlji, većim dijelom katoličkoj? Ta zar si narod nije birao sâm svoje zastupnike?«

Vrlo je mučno inostrancu, da si pravi sud stvori o tamošnjim prilikama, o nasilju, nepravdi, što ih kod izbora počinjaju liberalci, kad se jednom dočepali vlade. Revolucionarne čete, smeće ulično, bi dovedeno na biralište, pa biraj u potrebi ne samo jedanput, nego i po dva po tri puta, sad u vojničkoj kabanici, sad u civilu. Sva se sredstva upotrebilo, tek da prodre vladin kandidat. Pod kojom mu drago izlikom znali bi uhapsiti prije izbora moćne suparnike, i tako ih lišiti prava glasovanja i biranja. No tim se više i jače vikalo: »Viva la libertad!« (Živjela sloboda!)

Ali opet najrgjavija tvorevina toga kongresa jest t. zv. patronatsko pravo« (ley del Patronato). Evo nekoliko činjenica. Zakon je posvema skučio Crkvu pod državu. Država imenuje biskupe, predstojnike samostanske, župnike i t. d: ona plaća župnike, koji nemaju ni kojih drugih dohodaka. Papinska pisma (bule, breve-i, okružnice) ne smiju se oglasiti bez državnoga »placetum-a«. Papinski »delegati« i »nunciji« u svojem su djelovanju posvema ovisni o samovolji državnih oblasti. Ni koja redovnička družba ne smije ber privole vladine otvoriti novicijata, ni koji redovnik ne smije se »profešati« (redovničkih zavjeta položiti) prije 21. godine. Država nadzire sva crkvena dobra. Kongres može nove biskupije podizati; a one, koje već opstoje, ukinuti. Njegova je imenovati biskupe i nadbiskupe, on odlučuje gledom na misije, pak i o tom, da li će se držati ili ne — crkveni sabori kako narodni tako i pokrajinski.

Samo se sobom kaže, da je protiv takovih nečuvenih samosilnih zakona listom ustao čitavi kler — a na čelu mu biskupi —;

i sav narod, koji još osjeća katolički, pridruži se svojemu svećenstvu. A koji bje uspjeh? Poruga i ruglo od liberalne framasunske vlade.

Dok se inostranome kleru, poglavito redovnicima, zatvorilo vrata Ecuadorska, širom ih se otvorilo za protestantske (sjevernoameričke) propovjednike i propovjednice, te im se povrh toga još i masno plaćalo za njihovu službu. Naravski da su ovi domala poplavili čitavu zemlju, ne bi li je usrećili »čistim evangjeljem«. Seoski pak narod, koji je posve odan Crkvu katoličkoj, ne će za njih ni da čuje. Na nekim pače mjestima protjeraše ove »mistre« (propovjednike) i »misse« (propovjednice), jer se drznuli porugljivo govoriti o »Nuestra Senora Maria« (o »Našoj miloj Gospi«.) Tek u gradovima: u Guayaquilu i u Quitu, gdje je i vjera i moral već dosta duboko pao, a vlada štitila propovjednike protestantske, nagjoše ovi nekoliko pristalica.

Dva puta izaslao je blagopokojni papa Leon XIII. izvanrednoga delegata u Ecuador, misleći, da će time katoličkoj Crkvi u vlade ishoditi više slobode; ali zaludu, pošto se pregovori s framasunskom vladom razbili. Neki Peralta, jedan od najgorih slobodnih odmetnika od vjere, vodio je — po nalogu Alfarovu — pregovore. Kada je ovaj uporno tražio, da se skine biskup od Portovieja, presvijetli g. Schumacher; a onda još stao bijediti izvrsnoga ovoga prelata, da je palikuća, i druga nedjela da je počinio: zatraži papinski delegat, Msgr. Guidi, dokaze za tako strašnu osvadu.

»Šta, skoči Peralta, zar Vam nije dosta riječ jednoga ecuadorskoga ministra?« — »Ne!« odsječe bezuvjetno delegat.

I tako se iznovice prekinuli pregovori.

Od onog časa pogjoše stvari u Ecuadoru sve na gore. Posvuda zavlada neko divljaštvo, nemoral i javna opasnost Kragja otimačina, umorstva .... na dnevnom bijahu redu. Najgore je bilo u primorju. Jedan liječnik, liberalac, iseli se iz Ecuadora, pogje u Columbiju, rekavši, da se ne može više živjeti u domovini njegovoj, jer da je tamo kô u paklu.

Od mnogo slavljenoga napretka za ovoga novoga kursa vrlo se malo može zamijetiti, van ako ćemo napretkom nazvati to, što se goni ljude u najgore moderno poganstvo. Ono par osnovnih, glazbenih, obrtnih i vojničkih škola, što ih podigla vlada, ponaj-

više su vrlo kratak vijek boravile; a korist njihova bijaše u obratnom razmjerju spram silnoga novca, što se na njih potrošilo, a tekao je većinom u džepove nekolicine vladi odanih laskavaca.

Kanoti veliko kulturno djelo Alfarovo navode to, što je on na ecuadorskoj visočini nastavio dalje graditi željeznicu, započetu od Garcije Morena. No kada se ta željeznica izbliže i pri pravome svjetlu posmatra, prikazuje se ona kanoti poduzeće veoma opasno, zašto ugrožava istu neovisnost Ecuadora. Društo naime, što gradi tu željeznicu, sastoji se ponajvećim dijelom od samih Amerićana iz Sjeverne Amerike; a ovi — kako su lukavi — i Alfara i nekoliko prijatelja njegovih uzeše za dioničare. Ecuador mora sada društvu ogromnu priplatu davati, dok si Amerićani na puno godina pridržaše pravo vlasništva i raspolaganja sa zemljom

God. 1901. morade Alfaro predsjedničku stolicu ustupiti jednomu drugomu . · . bratu, koji se zvao Leonida Plaza. Kao njegov predšasnik, tako je i Plaza slabo polazio školu; no zato je revno sudjelovao kod svake revolucije, a u framasunskoj loži steče si »patenat«, uslijed koga se onda penjao od jedne časti do druge, dok najzad ne postade predsjednikom republike.

Za njegova predsjedništva bijaše zulum proti Crkvi i vjeri još veći nego li za vladavine Alfarove. On uvede obvezni t. zv. »civilni brak«. Svatko je morao najprije sklopiti civilni brak, a tek onda mogao se vjenčati u crkvi; inače je čekala teška kazna i svećenika i ženika. Mnogi svećenici, ne htijući se podvrći ovome nevaljanome zakonu, bijahu ili uapšeni ili zatočeni. U biskupiji Ibarri za jedne se cijele godine nitko nije u crkvi vjenčao. Mnogi ženici čekahu mirno bolja vremena, drugi opet odoše u susjednu Columbiju na vjenčanje, dok ih većina sklopila civilni brak.

Po tom je Plaza zaplijenio samostanske zemlje. Ova nepravda stiže najprije redovnike iz reda sv. Dominika i redovnike iz reda »za iskup kršćanâ, koji su u sužanjstvu nevjernikâ«, jer su ovi još od davna imali mnoge i dragocjene zemlje. Ali sve to ne bje dosta Plazi; on posegne razbojničkom rukom i za samim manastirima. Redemtoristi bjehu izagnani iz Riobambe, isusovci i dominikanci moradoše napustiti misije u Napu i Canelesu. No za to se i Indijanci povukoše sve više u nutarnje krajeve, ne dajući se više guliti od vladinih činovnika. Peruanci pak okoristivši se ovom

zgodom provališe u Ecuadorsku zemlju, potukoše vojsku Ecuadorsku i prisvojiše si znatan dio zemljišta.

Koli su neiskazano žalosne prilike zavladale u Ecuadoru za strahovlade Atfarove i Plazove, razabire se iz prosvjeda, što ga 24. X. 1904. u Quitu podigla katolička stranka, a tisuće ga ljudi potpisale. »Ne dâ se izreći«, tako se veli u prosvjedu, »koliko je zla i nevolje iza sudbonosne godine 1895. našoj republici nanesla radikalna strančarska vlada, ta dušmanica Božja i neprijateljica svakoga lijepo uregjenoga društva: ubivstva iz potaje, zapljena dobara, paljenje kuća, gubitak domovine, zanemareni odgoj mladeži, užasno siromaštvo, umnažanje zločinâ; jednom riječi sve, što god može ruglu izvrći jednu zemlju ...... Ima li igdje toli nesrećni kraj, u kojem bi vlada i uprava u jednu ruku materijalne probitke s vida svrgle, a u drugu ruku zamrzle na sve, što je dobro i krjeposno!« ..... Sve je to na žalost i odviše istina.

U kolovozu 1905. preuze vladu Licardo Garcia iz Guayaquila. Bio to čovjek prilično naobražen i veoma iskusan. Mimo to bio silno bogat, pa mu nije trebalo, da tek iz državne blagajne uzima novac: ova okolnost svakako mu dobro dogje, i bi mu najbolja preporuka za predsjedničku stolicu. Kad on vladu uze u ruke, počeše i katolici malo oživjeti, tim više što je Garcia u ministarstvo pozvao više vrijednih konservativaca. Nego ovo veselje ne potraja dugo. Sporazumno sa toli moćnom ložom u Južnoj Americi i sa svim zlikovcima u samom Ecuadoru, pa i novcem iz Sjeverne Amerike potpomagan, skova stari framasun Alfaro pod kraj god. 1905 bunu, pod izlikom da Garcia kani zemlju u staru robiju opet skučiti. Toga on, osloboditelj Ecuadora, ne smije trpjeti. Na nesreću nije bilo u Garcije one srčanosti ni krepkoće, koja je imenjaka njegova toliko resila. Već sredinom siječnja 1906 prisvoji si Alfaro svukoliku vlast u zemlji razbivši u dva kreševa vladinu vojsku, a Garcia se zahvali.

Od onog časa Alfaro opet nastoji, kako će ostvariti svoj stari program: da učini kraj gospodstvu Božjemu u Ecuadoru. Sve se religiozne udruge imaju zatočiti; svi učitelji skinuti sa službe, što se usudili u školi govoriti djeci o Bogu i o vjeri, s djecom Bogu se moliti i t. d.

Bog sami zna, što će sve još biti od te nesretne republike. Nju bi mogao spasti tek drugi Garcia Moreno, muž izvanredno

krepak i značajan, koji bi, da spasu domovinu, spreman bio na svaku žrtvu — u potrebi i na samu smrt, koji bi primjerom svojim preostali još dobri živalj okupio pod zastavu za krst časni i slobodu zlatnu. Ali godine i godine mogu jošte proći, dok se takav muž rodi.

Megju to bit će Ecuador ročište revolucionaraca i framasuna, ne pošalje li Bog nesrećnoj zemlji vanredne pomoći.

*

Od čega se u Ecuadoru zgražamo, to je slobodna zidarija zamijesila i nama Hrvatima. I kod nas »čekić framasunski« već od dulje vremena sve više i više ruši vjeru i potkapa ćudorednost i u politici i u znanosti i u umjetnosti i u školi i u obitelji. Duh slobodne zidarije posvuda je isti, sredsva su ista, cilj je isti: da sruši oltar i prijestô. Silna je, ogromna je vojska, kojom slobodna zidarija raspolaže; a uz to je izvrsno uregjena, organizovana.

Minule godine, koliko mi znamo, bilo je širom svijeta 16.057 framasunskih loža, a 1,578.080 framasuna.

To su upravo užasni brojevi. Zato *Vigilantibus jura!* kako nas uči povijest, koja je *Magistra vitae.*

Doktor Janus.

Zvao se doktor Janus. Obično mu rekli dr. Januš. Da je bio učena glava, samo se sobom razumije. Gimnaziju i sveučilište svršio je u Zagrebu. Doktorska se promocija ovršila »sub auspiciis regis Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae«. Bio je doktor prava.

Bio je dr. Janus i kršćanin. Stara poštena korenika. Svaki dan, u jutro i na večer, rekao bi molitve, što ih naučio još kao dijete, stereotipno istim redom, istim riječima, ma da i nijesu ni najmanje odgovarale strogim pravilima gramatike, istim zagorskim dijalektom (rodio se dr. Janus u Zagorju), kako to bijaše čuo u rogjenoj kući od bake svoje. Ne bi prošao ni jedan uskrs, a da ne bi dr. Janus ispunio uskrsne dužnosti. Gospogja Regina sama — draga mu družica života — bi ga na veliku srijedu po-

podne spratila u franjevačku crkvu, gdje bi se dr. Janus ispovjedio u staroga o. Grgura.

Bio je dr. Janus prijatelj svih popova. Kad bi ga zvanički poslovi — bio je sudbeni pristav, onda sudac, napokon sudbeni savjetnik — zvali na ladanje, ne bi se svratio nigdje nego u popa. »To je moj princip«, znao bi on više puta reći.

Kad se prvi put upoznao s Reginom, a u njemu se porodila misao, da je uzme za ženu, sve se to zbilo po pravilima kršćanskog morala. Zato je Bog i blagoslovio ovu svezu. Mir, uzoran mir i ljubav vladahu u kući. A nakon petnaest godina sretnog zajedničkog života mogao si kod stola vidjeti lijepo čislo zdrave jake čeljadi, poredani po starosti, počevši od najmlagje trogodišnje Ružice s lijeve Reginine, sve do četrnaestgodišnjega Vukića s desne Janusove: »sicut novellae plantationes in circuitu mensae tuae« — ove riječi sv. Pisma nehotice bi dolazile na um onome, koji bi motrio ovu sretnu obiteljsku sliku.

Dr. Janus bio je pravi uzgojitelj ove svoje djece; i to ne samo po tijelu, nego i po duši. Regina sama bi se, sva ponosna, često u krugu svojih užih prijateljica pohvalila: «Evo moj je Janus najvrsniji kateheta, što si ga možete pomisliti. Svaki dan po jedan sât poučava i ispituje moje male iz kršćanskog nauka. Druge moraju da same vrše ovaj posao; ja toga ne trebam«.

I dr. Janus više puta u krugu svojih pouzdanijih kolega iskreno prizna, da ima svoju obiteljsku sreću ponajviše zahvaliti duboko vjerskom i strogo ćudorednom osjećaju svoje Regine. »A i ja sâm, da vam iskreno kažem, i ja sâm uvjeren sam o blagotvornom utjecaju religije na obiteljski život. Neka mi nitko ne dira u ovu najdragocjeniju svetinju kršćanske religije!«

Onomadne pače dr. se Janus pridruži slavenskom hodočašću u Rim, a prije pet godina evo ga i u Lurd, pa svakom bi prilikom očitovao, kako ga Lurd učvrstio u vjeri, te njegov kršćanski nazor učinio baš nepokolebivim.

Riječju: Doktor je Janus bio poslušan sin svete majke Crkve; bio je, što no bi se reklo po najnovijoj pokretaškoj terminologiji — skroz klerikalac.

* * *

Mimo to, dr. Janus, bio je i pisac, čuveni pisac hrvatski. Književnik per eminentiam: pjesnik, romansier, kritičar, filosof.

Universalan genij i glede predmeta, što ih raspravljao, i glede originalnosti oblika, kao i glede listova i smotrî, kojima je bio stalnim suradnikom. Bio je i član svih kolikih hrv. književnih zavoda; a u prvom redu, kako se već po sebi razumije, »Matice Hrvatske«. Jer i to bijaše njegov »princip«: služiti svima, ne sukobiti se ni s kim!

U biblioteci nailazio si na poseban odio, gdje su brižljivo, po godištima poredane bile knjige i brošure, što ih napisao, kao i pojedini brojevi novina i smotrî, u koje je tijekom vremena štogod od njegova pera ulazilo.

Dr. Janus veoma je rado govorio o svojim književnim plodovima, naročito prema meni; jer nas je spajalo još od gimnazije sve do najkasnije dobe iskreno, pouzdano prijateljstvo. Pa ni to nije smetalo, što se on zvao »Janus«, a ja »Anti-Janus«. Ta više puta bi mi spomenuo onu staru: »Opposita iuxta se posita magis clarescunt«. Istinitost ove stavke obistinila se izmegju nas upravo na osebujan način.

Jednom bijah s njim u njegovoj biblioteci. Blizu bilo vrijeme, kad se je imala slaviti dvadesetipetgodišnjica njegova književnoga rada, pa je dr. Janus naumio onaj odio — bio umjetno izragjen ormar — svoje biblioteke, gdje su se nalazila izložena njegova djela, napose okititi i pokazati svakome od svojih užih prijatelja, kada će doći, da mu čestitaju.

»Megjutim ja bih prije svega želio, da se za ovu prigodu priredi i objelodani temeljita ocjena mojih spisa. A to bi mogao činiti upravo ti, prijatelju Anti-Januse«.

»Zašto ne? Drage volje, odvratih, mili moj Januse«.

»Dobro. Ti ćeš moći moja djela, knjigu po knjigu, svezak po svezak uzeti sobom kući, čitati i praviti bilješke; a molim da mi napokon iskreno kažeš svoj sud«.

»Hoću, prijatelju Januse«.

* * *

Bilo je uz velike praznike, te se dadoh sav na čitanje i proučavanje Janusovih spisa. A kad bi bila prilika, obično u večer, uz čašu vina i uz cigaru, razgovarasmo o njegovim spisima, a ja mu očitovah, kako me se pojedini spisi dojmili.

* * *

»Prijatelju«, uzeh, ne svigja mi se sve. Ili bolje: ne mogu svuda u sklad svesti tebe s knjigama i raspravama tvojim. Jedno očituješ privatnim govorom i životom, drugo prikazuješ knjigom. Ili smatraš ironijom ono, što govoriš i radiš, ili ono, što pišeš. Imadu u tebe dva lica »Nomen—omen«. Oprosti, prijatelju doktore Januse«.

»Kako to, prijatelju Anti Januse?«

»Ja ću ti, eto sve izložiti«.

* * *

»Evo što čitam tuj: »Crkva bi ipak morala jednom da smetne sredovječno odijelo. Indeks n. pr. je posve zastarjela naredba. Nijesmo više nejaka djeca. Narodi su odrasli. Mi se ponosimo slobodom kao najdragocijenijom stečevinom modernog vijeka. Ovu slobodu treba da poštuje i Crkva, ne će li da si otugji sva srca. Ovako skrupulozno tutorstvo postalo je nesnošljivim«. Na prvi pogled ja nijesam mogao svojim očima vjerovati, da ovakova što pišeš ti, dr. Januse«.

»Čemu se čuditi? Ja nalazim tako pisanje posve ispravnim«.

»Jest, sudeći stvar sa stanovišta modernoga slobodoumlja, i ja nemam takvu pisanju što da prigovorim. Posve korektno. Ti se zaista ovim riječima prikazuješ vrijednim pristašom liberalnog nazora. Niti mi je namjera, da se sada s tobom upustim u raspravu o ispravnosti liberalnih doktrina. Poštujem svačije uvjerenje. »Quisque in sensu suo abundet«. Ali nešto mi je nepojmljivo, nešto mi je zagonetka, dr. Januse«.

»Ja sam rad znati, šta hoćeš time«.

»Evo, šta hoću. Ti si mi, dr. Januse, više puta kazivao, a i sâm se o tome uvjerih, da držiš tvoju biblioteku zatvorenu, napose da nosiš danju i noću u džepu ključe od ormara, gdje držiš smještene tvoje knjige«.

»Naravski, upadne dr. Janus, naravski, jerbo djeca mi znaju već čitati; a napose u mojeg se Vukića pojavljuje neobuzdana pohlepa za štivom. Čita sve, što mu dopadne rukû. I gospogja Regina — žena je i ona — pa mučno i njoj svladati se, a da ne bi znatiželjno otvorila i zavirila u knjigu, na koju slučajno naigje. A znadeš dobro, dragi prijatelju, da u mene ima svakojaka štiva.

Imamo Giordana Bruna, Decartesa, Spinozu, Comte-a, Kanta, Nietzsche-a, Schillera, Goethe-a, Zolu i šta ja znam sve. To bi bila lijepa, kad bi bio mojim ljudma otvoren ulaz u ovakvu biblioteku! Gdje pamet? Nego ja marljivo i savjesno biram knjige i novine, koje ću dati u ruke svojoj ženi i djeci. A to sve eto puštam im u sobi, gdje primam goste. Tamo je priregjena posebna obiteljska biblioteka: razne pripovijetke za mladež, biblička povijest uz ilustracije, izabrana i za mladež posebna priregjena djela hrvatskih i stranih klasika, po koji list nabožnog i ćudorednog sadržaja. Sve, što bi ikako moglo povrijediti vjerski ili moralni osjećaj, isključeno je«.

»A šta bi ti, prijatelju, učinio, kad bi ti n. pr. tvoj Vukić zavirio u biblioteku, te ti uzeo knjiga, koje bi ti potajno čitao, a ti bi ga pri tome zatekao«.

»U tom ja ne bih poznao šale. Mladi Vukić bi osjetio svu težinu očinskog auktoriteta dr. Janusa, tako te bi ga zacijelo minula želja još jednom posegnuti za zabranjenim voćem«.

»Izvrsno! Ja posve odobravam tvoju odvažnost. Kako vidim, u tebe dr. Januse, imade već »Index librorum prohibitorum«, pa ga ti provagjaš s mnogo većom strogošću nego rimski papa. Rekoh: ja to u velike hvalim. Ali ostaje mi zagonetno, kako možeš osuditi u pape, što je tebi tako naravsko, tako sveto. Ta nije li i papa otac velike obitelji, a u ovoj obitelji nije li mnogo nejake djece, koja su, kano tvoj Vukić, sve drugo nego podobna sve, što čitaju, shvatiti i rasuditi, pa lučiti dobro od zla; kojima može dakle štivo protuvjerskih ili nećudorednih knjiga nanijeti duševne štete? Dok ti imaš pravo ovakvu moralnu zarazu kloniti od tvoje obitelji; papa evo ne bi smio isto činiti, da spase milijune duša od zaraze ireligije i nemorala? Ta šta drugo radi papa svojim »Indeksom«, nego da svojoj djeci pod ključ stavlja knjige, za koje zna, te bi im mogle biti zatorne? Vidiš li protuslovlje, u kojem se nalaziš, prijatelju? Jednim, a to kršćanskim licem čuvaš, što imaš najdraže na svijetu, obitelj tvoju, a to je sve hvale vrijedno; dok se drugim, nekršćanskim licem pokazuješ pred publikom, licem, što ga svojima kod kuće sakrivaš i u ormaru zatvaraš. O Januse, Januse!«

* * *

»Dakle i Goethe-a, prijatelju, čuvaš pod ključem, da ne dogje u ruke mladom Vukiću ili Regini? Opet, da istinu kažem, ne znam, kako možeš to činiti«.

»Eno, stvar je ipak jasna. Imade za to sijaset razloga. Goethe ispovijeda sve drugo, samo ne kršćansku religiju. Goethe je moderan rafiniran poganin. Njemu vrijede više helenski bogovi, nego kršćanski Bog. Goethe ruži Krista i njegov krst. Poznata ti je »Die Braut von Korinth«. Niti je bolji njegov moral. U djelima ovoga pjesnika izbija njegov život. A komu bi se mogao takav život preporučiti, da se za njim povede? Uživanje mu je: »summa lex«. Uživanju žrtvuje Goethe religiju, moral, patriotizam, karakter, ideale! U najvjernijem svijetlu Goethe-a prikazuje njegova autobiografija, a naslov joj »Des jungen Werthers Leiden«, djelo, koje je izazvalo pravu maniju za samoumorstvom. Dosta je ovu knjigu u ruke dati mladom čovjeku, a da ga intelektualno i moralno ubiješ. Goethe-ovi pedagoški nazori upravo su zatorni. Valja — po njemu — mladeži posve popustiti uzde discipline! Zaista lijepo, plemenito! I kako porugljivo, ma baš surovo piše Goethe o apostolima i svecima! Takvu duševnu hranu da bih ja pružao svojoj obitelji...«

»Zbilja, prijatelju, kad već spominješ svece — ja sam dosada uvijek držao, da poštuješ Goethe-a kao jednog najvećih svetaca. Tvoja filipika proti Goethe-u u velike me je iznenadila. Pače više sam se puta ogledovao po zidinama tvojih soba, ne bih li gdjegod naišao na sliku Goethe-ovu s aureolom svetosti. Ta Goethe-ova se kanonizacija već davno obavila, a ovaj se čin evo svečano navijestio i hrvatskoj publici. Zar ti nije ništa poznato o tome, prijatelju Januse?«

»Ti mi se naprosto rugaš, Anti-Januse. Ti si pun ironije. Ja te ne shvatam«

»Čuj, Januse, ja ću ti iz ove knjige pročitati jedno mjesto. Hrvatski pisac opisuje život Goethe-ov i ocjenjuje njegova djela. Napokon Goethe — umre. Lješinu položiše u sobu. Naš pisac pohodi mrtvaca u pratnji J. P. Eckermanna, tajnika pjesnikova, koji je napisao i izdao svoje razgovore s Goethe-om. »Vjermi mi luga Friedrich otvori sobu.. On ležaše na legjima kao da spava; dubok mir i čvrstoća počivaše na crtama njegova uzvišenoga plemenitoga lica. Veliko čelo činilo se, da još krije misli... Tijelo mu ležaše golo, omotano u bijelo velo. Sluga odgrnu velo, a ja se zadivih božanstvenoj divoti ovih uda. Prsa vrlo jaka, široka i svedena, ruke i stegna puna i nježno muskulozna, noge sprećušne i najčišćeg oblika, a nigdje na svemu tijelu ni traga debljini ili mršavosti i propadanju. Potpun čovjek ležaše u potpunoj ljepoti preda mnom, te udivljenje, koje radi toga osjećah, učini, da sam za časak zaboravio, kako je besmrtni duh ostavio ovu ljusku. Položih svoju ruku na njegovo srce — svuda vladaše duboki mir — a ja se obratih na stranu, da pustim maha svojim suzama«.

Divnijim panegirikom nije Crkva nijednog svojih svetaca proslavila. To jest prava apoteoza. Tko bi se dakle čudio, kad bi u ovakog pisca naišao na sliku Goethe-ovu sa svetačkom aureolom? A ti, prijatelju Januse, onog hrvatskog pisca valjda i osobno poznaš?«

Tableaux!

* * *

»Što ti držiš, prijatelju Januse, o čovječjoj volji?«

»Gledaj ga no, takve upite mi stavlja! Što ja držim? Čitaj katekizam. Čovjek je stvoren na sliku i priliku Božju, to jest, on ima neumrlu dušu sa razumom i slobodnom voljom. Slobodnom voljom ističe se čovjek ispred sviju drugih stvorova na zemlji. Slobodnom se voljom odvažuje za dobro ili za zlo, za Boga ili proti Bogu. Zato i veli sv. Pismo, da stoji u čovjeka život i smrt, dobro i zlo, pa da mu valja samom izabrati jedno ili drugo«.

»Izvrsno, prijateju dragi. Ja ću ti kao komentar k tvomu katekizmu pročitati dva tri mjesta evo iz ove knjige — »pripovijest iz savremenog hrvatskog života« — a spisao ju dr. Janus. Pisac navodi tu jednog svojih junaka. Taj je junak »krasan talenat«, koji je »vazda idealno i zanosno shvaćao svoje nauke«. Pravnik na zagrebačkom sveučilištu. »Neprestano je čitao kao da mora po što po to podati svojoj duši sve, što je ljudski duh velika zamislio«. »I svršio je propisane ispite s odličnim uspjehom...« I ovaj čovjek bio je »žarki Haeckelovac«. Tko ne bi znao, što li je »Haeckelovac«, njemu evo pisac pobliže izlaže teoriju o »vječnoj mijeni materije«, koja se »vječno i vazda s pobjedom bori« proti

moralnim obvezama tako zvane slobodne volje; »kao učaran mora se čovjek sav podati vlasti te sile, o koju se lomi svaki pokušaj (volje), da joj se opre; ta sila je »podzemno vrelo, koje mora da se probije na svijetlo«.

To je jednom riječi: pravi pravcati determinizam biva nauka, po kojoj volja čovječja nije drugo, nego igračka tajnih fisičkih sila. Sloboda je volje iluzija. No kako ovu nauku iznosi »krasan talenat«, s odličnim uspjehom ispitani i vanredno načitani akademičar; to ne će nitko posumjati, da je ta nauka istinita, pa će s pravom zaključiti, da i pisac dr. Janus usvaja determinističku teoriju.

Znam, da će se sudac i otac dr. Janus proti ovoj osvadi odvažno ograditi. Jer *sudac* dr. Janus dobro znade, ako čovjek nema slobodne volje t. j. ako ne zavisi o njemu, što će činiti, nego na svako ga djelo odregjuju neodoljive sile, o koje »se lomi svaki pokušaj« volje: da onda nije čovjek odgovoran za ono, što čini; suditi čovjeku, a nekmo li osuditi ga za ono, što učini, bilo bi ne samo nepravedno, već i nesmisao. No kuda će onda sudac dr. Janus? Sudac dr. Janus je svoje zvanje posve promašio, a čitav život njegov nije nego neprekidan niz nepravednih djela, on je okrutni progonitelj nevinih ljudi.

Niti će bolje proći *kršćanin* dr. Janus. Ta čemu n. pr. ispovijedati grijehe, buduć grijehâ nema; jer ništa se ne može smatrati grijehom, što se ne počini slobodnom voljom. I nije li nesmisao kajati se za nešto, za što me nitko ne može učiniti odgovornim? Ili odlučiti se za nešto, što činiti ili propustiti opet ne zavisi o meni?

A kako će tek *otac* dr. Janus kao determinist uzgajati si djecu? Znade li on, koje je klice »vječna materija« usadila u srca njegove djece, kakvo je ono u njima »podzemno vrelo«, što mora da probije na svjetlo«. Znade li on, da će se o te sile »lomiti« svi njegovi napori? Da je kod determinizma nesmisao govoriti o ma kojim idealima, o kreposti, o samozataji?

Jest, sve to dobro shvata sudac, kršćanin i otac dr. Janus, pa stoga se eto dr. Janus kao sudac, kršćanin i otac tvrdo drži svoga katekizma i sv. Pisma, koji ga uče, da čovjek ima dušu

obdarenu razumom i slobodnom voljom; dok filosofe i pisce, pa bio i on sam megju njima, stavlja na indeks, pod ključ«.

Ne mogu, a da suca, kršćanina i oca dra Janusa u velike ne pohvalim; ali mi je ne mala zagonetka, kako se sudac, kršćanin i otac dr. Janus u sklad dovodi sa piscem dr. Janusom«.

Anti-Janus.

Spasimo domovinu!

(Zapisci vječnog študenta.)

Anima croata naturaliter christiana!

Smjesa, što se obično zove čovjek, produkt je raznih čimbenika. Na formaciju čovjeka ili, što no se reče, značaja u prvom redu utiče uzgoj. Lončar ima apsolutnu vlast nad kalom, te od jedne guke načini jedan sud za čast, a drugi za sramotu, pa bilo što bilo!

Drugi čimbenik jesu prilike, u kojima si se rodio i odrastao. Čovjek je, više manje, dijete svoje dobe, ili, rekao bi Taine, »produkat milieu-a«.

Meni se najviše svigja atavizam, teorija našljedstva. Dok čovjek misli, da sâm sebe odregjuje, da svojom snagom misli, hoće, radi: eto u njega se nalazi sijaset sila, što ih je naslijedio od svojih starijih onamo od tisuću i tisuću godina. Ove se sile otimaju o to, koja će tako zvanom slobodnom voljom obladati povukavši je za sobom. Srodne sile mogu se megju sobom i ujediniti, te onda nastane kao neko jurišanje na tvrgju, pa će tvrgju vazdà osvojiti ona vojska, koja je jača, jer tvrgje nitko ne brani!

Atavizam! Ja kao rogjeni Hrvat nikako drugačije ne mogu da si protumačim ovu našu zagonetnu ćud. Da bi stari Tertullian živio u naše doba, i da bi hrvatski narod uzeo predmetom psiholoških študija, to bi zacijelo rezultat njegovih študija glasio: anima croata naturaliter christiana! Kršćanski je osjećaj Hrvatu prirodan kao krv hrvatska. Naši su pregji kroz vijekove stajali na braniku kršćanstva. Oni bijahu zaokupljeni mišlju tek religijskom,

pa im malo po malo tako osvojila cijelo žiće, da im je prešla u krv i mozak. Consuetudo altera natura. Mi već s majčinim mlijekom sišemo i nabožno čuvstvo. Baka hrani unuče pripovijetkama iz turskih ratova. I dom i škola uzgajaju nas u tradicijama kršćanske prošlosti. Koje čudo dakle, ako smo zaodjenuti neprodirnom magluštinom svakojakih prerasuda i sujevjerja. Pa ako katkada i uspijemo, da one sredovječne sablasti protjeramo iz pameti, a one nam se evo vraćaju u pamet i maštu. Ako im se uklanjamo bdeći, one nas to žešće muče i progone u snu. Uzaludno je nastojanje ugušiti u srcu vjerski osjećaj. Naturam expellas furca, tamen usque recurret.

Koliko generacija će opet proći, prije nego se hrvatski narod otrese crne more, što ga tlači i muči evo već tisuću godina. Koliko prijegora, koliko energije!

Braća Česi u tome su za nekoliko vijekova pred nama. Česka već davno diše slobodoumnim dahom. Česka se evo već u 15. vijeku ponosi jednim Husom. Ona rodila jednog Komenskoga, ona je odnjihala »česku braću«. Česku evo već pet vijekova obasjava sunce slobodne misli, dok Hrvatskoj do danas nije još osvanulo.

Jan Hus.

Jan Hus!

Českí narod ne pozna imena slavnijega i svetijega od ovoga. Ovo ime narod elektrizuje. Husa Čeh obožava; jer u Husu narod češki nahodi sve, čime je postao narodom kulturnim. Sa Husom započinje se duševna kriza u českome narodu, spor izmegju crkvene organizacije i novih nazora, moralna revolucija na polju umnom i političkom, sveopći preokret, za koji još ni sada ne znamo, kada će se svršiti. To Husa čini idealom vijeka našega i težnje njegove, a njegovo slavlje sredstvo jest najjače za agitaciju.

Hus je naprednjak, pokretaš. Dijete doduše svoje dobe, on je težio za ciljevima modernog vijeka. Hus je racijonalist, demokrat prožet komunističkim idejama »česke braće«. Hus je živio napredno, u najskrajnijem otporu proti konservatizmu, proti okorjelosti, za potpunu slobodu; na mjesto auktoriteta, što ga predstavlja koncil, Hus je postavio slobodu savjesti... U Husu se je

revolucijski preokret usredotočio, a on ga na samome sebi najizrazitije predstavlja. Narod se po njemu osvijestio, i zanesavši se za njegovim idealima, krvlju je zapečatio svoja prava.

Zato je Hus velik u povjesti českog naroda, slavan u povjesti čovječanstva. Epohalna pojava! Imena Sokrat, Krist, Hus znače novu dobu, davaju kulturi novi pravac kroz stoljeća.

Radikalni pokret u modernoj Evropi ima nešto slično s onim u Husovo doba. Stare težnje u modernom obliku. Toga radi i jest nama mladima Hus tako neiskazano drag, zato je on naš miljenik, naš svetac.

Da, Jan Hus budi i nam Hrvatima svetac, uzor, vogja!

Jan Hus, koji pred pet vijekova započe svoju misiju u Čehâ, a danas uskrsnuvši iz groba, istu misiju u narodu svome nastavlja: neka sakupi pod svoj napredni barjak svu slavensku braću.

Hus po drugi put putuje diljem slavenskog svijeta. Pripravite mu put, braćo, popravite mu staze. G. 1915. slavit će se njegova petstogodišnjica. Nastojmo, da se u to doba oslobodimo, da ozdravimo, da se usrećimo, pobratimo. Hus će nas blagosiljati.

Već se počeli sakupljati darovi za »Husov kolegij«. Tuj će se mladež uzgajati u duhu Husovu. Kolegij bit će živi spomenik velikom proroku slobodne misli. Taj će spomenik česku mladež neprestano, svaki dan, svaki čas podsjećati na Husa, a božanskom njegovom naukom srce im oplemenjivati.[2])

Slava Husu!

»Culte de moi«.

Najmoderniji oblik religije sastoji u kultu vlastitog »ja«. Za mene postaje stvar sve zanimivija.

Povjest je čovječjeg »ja« vječna. To je povjest postupnog samoosvješćivanja. Vječna povjest — nije li to nesmisao!

U prapočetku — pred biljiune godina — bijaše kaos. Po ovom je kaosu lutala monada — iskra inteligentnosti. No nije bila slobodna. Crne je demonske sile ugnjetoše u krutu materiju, te je izgubila i samosvijest. Zapodjene se proces oslobagjanja. Rogjenom se snagom monada poče kretati i dizati u sve jasnije i slobodnije sfere, otimajuć se sve više zagrljajima crne materije. Borba

[1]) »Časopis pokrok. studenstva« II. č. 7. a 8. — »Radikální Listy« I. č. g.

izmegju dva svijeta! Borba, koja potraja druge bilijune godina, a još nije svršena. A i ne će nikad se svršiti. Sliku ove borbe podaje nam Novak u poznatom romanu. Kranjčević u »Prvom grijehu« prikazuje momenat, kad u monadu stižu prvi zraci samosvijesti. Poznate su svakom naprednom Hrvatu nedostižne divne filosofske refleksije dra. Gaja u »Novom Suncu«.

Valjalo je dakle monadi proći kroza svekolike forme anorganičke i organičke prirode. Napokon protura se do forme čovječje. S početka je čovjek nesvijesna masa, životinja. Malo po malo počne iskra božanske monade izbijati. Prvu stvaralačku riječ govori Kartezije: »Cogito, ergo sum«. Time se monada osamosvijesti. Duh obuhvati sama sebe.

Novi napori, nove borbe Drugu spasiteljnu riječ reče Kant, proglasiv čovjeka autonomnim. Hegel ustanovi istovjetnost misli i bitka. Schopenhaueru je volja čovječja najviši izražaj vasione volje božanske. Napokon veli Stirner: »Ne može biti bića višega nada mnom, niti Boga niti čovjeka. Ja sam Gospodin, sâm Gospodin«.

Maurice Barrès je odatle povukao zadnji zaključak, proglasiv jedino pravom religijom »religiju vlastitog ja«, »divin Egoisme«, koja se sastoji isključivo u »Culte de moi«.

Nietzsche.

Nietzsche nije u stvari iznio ništa novo, on polazi sa stanovišta vječne evolucije čovječjega »ja«. Njegov »nadčovjek« nije nego originalna primjena evolucijonističke teorije na čovjeka. Ta apsurdno je i pomisliti, da bi u sadašnjem čovjeku »ja« postigao svrhu svoju. Razvoj je vječan, kako bez početka tako i bez svrhe. Zato evo mora da sadašnji čovjek prijegje prije ili kasnije na nešto više, potpunije. »Čovjek je nešto, što se mora svladati«. Iz sadašnjeg čovjeka mora da se razvije »nadčovjek«. To je neuklonivi, nužni postulat evolucionog zakona.

I eto u pojedinim ljudma viša forma čovječanstva već izbija, »nadčovjek« već se pojavlja. To su ljudi izabrani, veleumi. Razumije se, da će se do »nadčovječje« savršenosti, po zakonu selekcije, popeti samo jači individui, dok će slabiji iskržljati, malo po malo iščeznuti.

U »nadčovještvu« bit će samosvijest jasnija, jača. Nadčovještvo je viši stupanj božanstva. U njem se božanski »ja« slobodnije kreće; jer je raskidao moralne okove, u koje je bio dosada spućen razum i volja.

»Nadčovjeka« ne veže već moralni zakon. On stanuje onkraj granica dobra i zla«. Odatle se izvodi »pravo griješiti«.[1])

»Stari su bogovi mrtvi. Mi smo gospodari! Ništa nije više zabranjeno i sve je dopušteno«.

»Mrtvi su svi bogovi; sada hoćemo da živi nadčovjek«.

Budući, viši bitak, što se ima po nama i iz nas ostvariti, bitak nadčovječanski, jedina je istina. Postizavanje i ostvaranje ovog bitka jedina je krepost. Krepost sastoji u tome, da se čovjek bezbrižno poda prirodnim instinktima. Ovi instinkti valja da se iživu (sich ausleben), te proizvedu više pleme, nadčovječansko pleme. I »nadčovjek«, koji nam lebdi pred duhom, naš je bog, kojega valja da svaki na sebi ostvara. U tom bogu, u našem »ja«, odrazuje se kao u svom žarištu, osvješćuje se vasiona. Drugog boga nema.

»Ich spiele Tanzball mit den Sternen,
Denn *mein* Herz ist das Herz der Welt«.

»Ich bin mein eigener Dalai Lama,
Ich bin mein eigener Jesus Christ«.[1])

* * *

U nietzscheanizmu ima svakako simpatičnih točaka. Mlado se srce, žudno slobode, njime upravo zanosi. Tko nije već u sebi osjetio onu svetu opojenost genijaliteta — Rausch der Genialität — koja nas kod uživanja obuzme te nas na velika djela nuka? Moram priznati: nietzscheanizam ne ostavlja me indiferentnim.

Mnogima u oslalom Nietzsche-ova je nauka tek neke vrsti kurijozitet. Ništa više. Tako sudi o njoj moj najmlagji znanac.

* * *

Posredovanjem g. B. dobih, došavši u Prag, u baruna B. mjesto instruktora. Poučavam mu dva sina; jedan je u petom, drugi u trećem razredu gimnazije.

Stariji brat Vaclav polazi već treću godinu česko sveučilište. To je prava iznimka, jedan od rari nantes in gurgite vasto. Vaclav, velju, pravi je intransigentan klerikalac. Ujak mu je učeni domini-

[1]) Herm. Conradi.

kanac o. S. Odatle mu valjda, pa od majčina mlijeka, ona bigotnost.

U ostalom simpatičan mladić. Veoma načitan. I duhovitost ne može mu se poreći. Već kod prvog sastanka našega osvojio mi srce. Prijatelji smo.

»Tko pomno čita djela Nietzsche-ova, uze Vaclav jedne večeri, njemu će bit sve jasnije, kako je već od početka na nj djelovala umna bolest, kojom je kasnije posve plijenom postao. Napose teorija o »nadčovjeku« odaje očite znakove mahnitosti. Izrod bolesne mašte! Gdje ima dokaza, kojima će obrazložiti, da je on, Nietzsche, nešto više od drugih ljudi! Zar se to zaključuje iz njegovih bizarnih tirada? I zar Nietzsche ozbiljno misli, da je sa Zarathustrovim oraklima za uvijek oborio svaki moral, pokopao sve ideale? Megalomanija se uvijek smatrala duševnom bolesti, pa bi se takav bolesnik sažaljivao. Ali danas se za takvim megalomanom povode bezbrojni redovi tako zvane inteligencije. Nije li već to znakom posvemašnjeg bankrota moderne intelektualne kulture?

Naše se doba svom silom obara na dogmu i na vjeru, dok bît religije stavlja u čuvstvo, u ljubav. Razmahava se frazama jednakosti i bratstva; proglasuje princip demokracije. Dok se u isti mah evo klanja Nietzsche-ovu »nadčovjeku« kao svome Mesiji, jer da tobože ovim »nadčovjekom« sviće čovječanstvu novo doba. Zar doba jednakosti i ljubavi? Doba potpune demokracije? Ironija! Stojeć Nietzsche na tlu Darwinove izborne teorije, njegov se »nadčovjek« diže nad svoju braću gazeći, uništavajući sve, što ga smeta u njegovom razvoju. Slijedeći svoje instinkte on ide isključivo za tim, da izvojšti sebi ono više, nadčovječje mjesto, što ga tobože ide. S desne i s lijeve evo padaju žrtve, dok se on na njihovim lješinama diže u visine. Nietzsche u principu uništuje najplemenitije čuvstvo srca čovječjega, najnježniji socijalni vez — ljubav. Budite kruti! »Werdet hart!« Kruti prema slabima, nemoćnicima i slugama! — dovikuje Nietzsche kandidatima nadčovječanstva. Za ove on stvara novi moral — »moral velike prirode« t. j. instinkta, surove fisičke sile. Samo on, sa svojih deset tisuća sačinjava vojsku izabranih; to su »Herrenmenschen« sa svojim »Herrenmoralom«; dok su mu svi drugi obični ljudi, »Durchschnittsmenschen«, »Herdentiermenschen«, »elende Fabrikware der Natur«,

robovi, vrijedni, da nose okove starog »Sklavenmorala«, kojima će »nadčovjek« doskora satrti glavu.

Nietzscheanizmu osnovni je princip borba sviju proti svima. Ako se taj princip primijeni na socijalne prilike, uzdrmava temeljima društva, te mora da privede k potpunom rasulu socijalnog poretka. »Nadčovjek« odbija, ruši; uz »nadčovjeka« ne može »čovjek« postojati i mirno se razvijati. Ne bezobzirno dizanje nad bližnjega i bahato isticanje svoga »ja«, nego samozataja, snošljivost i ponizivanje samog sebe uvjetuju zdravi razvoj, napredak i pravu veličinu ljudskog društva«.

Tako glasi, tvoj sud, Vaclave! A meni niti ne dopuštaš, da simpatišem sa u ostalom tako simpatičnim »nadčovjekom«!

* * *

Pogledaj, Cvjetko Kuzmiću, onu svjetiljku, koja ti svijeti usred sobe. Visi mirno — jer je zubom pričvršćena uza strop. Skini joj zub, a ona će pasti na tlo i razbit se! To je Nietzsche-ov evolucioni »nadčovjek«. To je tvoja simpatija!

Otkuda? Kuda? Odgovóri, Cvjetko Kuzmiću.

Božićna meditacija.

Napokon stiže mi evo — za Božić — od Jakše slijedeće zagonetno pismo:

»Mili prijatelju! — Zacijelo bit će ti drago, ako ti i ja za visoke blagdane pošaljem jedan spomen-dar.

Jućer, na blagdan sv. Tome apostola, nevjernog Tome, recitirali smo diviuum officium de Communi Apostolorum. In II. Vesperis dolazi na petom mjestu 138. psalam. Ja ću ti iz njega navesti tek nekoliko stihova: » . . . Kuda bih otišao od duha tvojega i od lica tvojega kuda bih utekao? — Da izagjem na nebo, ti si ondje; da sigjem u pakao, ondje si. — Da se dignem na krilima od zore i preselim nakraj mora: — I ondje će me ruka tvoja voditi, i držati me desnica tvoja. — Da rečem: Možda će me tama sakriti; ali noć kao svijetlo oko mene. — Ni mrak ne će zamračiti od tebe, i noć je (tebi) svijetla kao dan; mrak je (pred tobom) kao svijetlo . . . Kako su mi nedokučne pomisli tvoje, Bože! Kako im je velik broj! . . Kad se probudim, još sam s tobom«.

Ne bi li ti, Cvjetko Kuzmiću, malo — za promjenu — variatio delectat — razmišljao, šta zapravo znače gornje riječi psalmistove?

U ostalom čestit ti Božić i sretno mlado ljeto! — Tvoj Jakša«.

* * *

Ne! Ja ne prigibam vrat pod vaš jaram. Za inat to ne ću učiniti. Sa logikom ne može se nikad do kraja. Valja prekinuti sa logikom. Logike nema, kako nema ni stalnih zakona istine. Istina je činjenica, trenutak, ono, što se izbija »hic et nunc« U ostalom — bilo što bilo. Ma i postojala logika — logike ne ću. Sit pro ratione voluntas!

Voluntas irrationalis — kako si opojna! Ja se tobom naslagjam.

Ja se utapam u more besmišljenosti. Kako ugodno! Dajte da se slatko i obilato napijem iz vrela Lethe. Neka te zaodjene tama vječne zaboravi, pameti, a ti razume umukni!

»Nadžena«.

Mesopust. Drage volje primam poziv Vaclavov na predstave u českom »Narodnom divadlu«. Umjetnički užitak naknagjuje religiju. Čovjek je dijete; bez priča ne može živjeti. Ako ne vjeruje u Boga, on će si doskora naći svojih bogova. Pa ako nema drugoga, baci se u naručje spiritizmu.

Sinoć se u »Narodnom divadlu« prikazivao Sudermannov igrokaz »Zavičaj«. Nietzscheanska umjetnost! Dekadenca u zadnjem stadiju. Gospogjica Magda je ženski heros, kolos. Otresla se »tradicijonalizma«. Popela se visoko nad nivô svagdanje »prosječne« čeljadi. Ostavi očinu kuću te pogje u svijet. Tuj kao glumačica steče slavno ime. No doskora u nje nestat će svakog stida. Ženska čistoća njoj je znakom duševne slaboće, ograničenosti. Vraća se kući. Otac, viši časnik u miru, strogih načela, moli je: »Daj mi mir za moje stare dane. Kaži mi, da si ostala čista na tijelu i na duši. A onda pogji s mojim blagoslovom«. Magda varakajući se odgovori: »Ja ostadoh vjerna sebi«. »U čemu? na to će zabrinuti otac, u dobru ili u zlu?« A ona odvraća samovijesno: »U onom, što bijaše za mene dobro«. »Bludnice!« ruži je otac. Ali pristašica

»slobodne ljubavi« oholo se obara na oca: »Krivci treba da budemo, hoćemo li da rastemo. Većim biti od našeg grijeha, to više vrijedi nego čistoća, što je propovijedate«.

»Evo ti tipa nietzscheanske »nadžene«, uze Vaclav gotovo porugljivo, kad smo se nakon predstave spremali, da ostavimo obiteljski dom. Ako je već »nadčovjek« ogavan i nesnošljiv, a ono je sto puta više »nadžena«. U koga bi mogao takav ženski »nestvor« pobuditi simpatiju? Tko bi si mogao takvu amazonku izabrati družicom života? Tko uz nju sprovesti ma jedan samo cigli dan?«

Šutjeh... Tek u četiri sata u jutro usnuh.

Adelo, danice moja!

Mišljah, da si mi za vazda zašla. No opet mi ishodiš. Kano zvijezda danica megju drugim zvijezdama, Adelo! Danica, koja naviješta svijetli dan, dan bez zapada.

Bilo ono u kolovozu prošlih praznika. Pukim se slučajem ja i Gašo u Zagrebu sastadosmo s bivšim saučenikom Kamilom. Uzalud sve naše otimanje! U tili čas postadosmo plijenom prijatnih manira jezuitske kreature. Ja s Gašom i još druga dvojica naših pogjosmo s Kamilom na ladanj.

I tuj prvi put ugledah zvijezdu danicu. Adela, penzijonatkinja zadnje godine u nekom pobožnom zavodu u Hrvatskoj, provagjala je s Kamilovom sestrom školske praznike. Već kod prvog sastanka — bilo to drugi dan iza našeg dolaska Kamilu na ručak — zamijetih na njoj ono, što zove veliki pjesnik »das ewig Weibliche«. Pvi mi put bude jasno, da je stidljivost najljepši ures ženske. Zašto tako? Zašto »nadženska« Magda odbija? Zašto me ova ponizna, ova skromna, stidljiva stvarca tako zatravljuje? A da ti nijesam, o stvarce Božja, zapravo još ni u oko pogledao!

Mnogo se govorilo. Govorit će i ona, no valja počekati, dok se mi filosofi, mi akademičari, mi stupovi hrvatstva izbrbljamo. I govorit će Adela glatko i slatko kano med. Govorit će o najnovijim publikacijama »Matice Hrvatske«, o zadnjem Šenoinom romanu; čitala je i mnogu njemačku i francusku knjigu. Zatim će ustati pa zasvirati na glasoviru nekoje Chopinove i Schubertove kompozicije. No kad će opaziti, da je prijateljici dosadno samoj

u društvu muškaraca, ona će opet k njoj. I na novo će se zapodjeti živahan razgovor. I ona će se snaći u svačem. Raspravljat će i o ženskom pitanju. Duhovito, ljupko, interesantno, sa čuvstvom, kao što zna jedino razumna ženska.

»Nekoje moje družice toliko se zanose za ženskom emancipacijom. Kao da se je dosele u tome pitanju zauzimalo posve krivo stanovište. Šta bi se htjelo? Bogom odregjeni zakon oboriti! Ženskoj hoće da doznače mjesto, što ga dosele zapremao muški svijet. Bit će istina iznimaka, pa i mnoga će ženska muške poslove bolje obavljati nego najinteligentniji muškarac. Ali iznimku bi se htjelo učiniti pravilom.

Ja kao ženska druge želje nemam, nego da se savjesno pripravim za poziv, što ga priroda odregjuje ženskoj. Valjda ne će nijedan pametan muškarac zamjeriti, ako ustvrdim, da smo mi ženske dobile od prirode dublje čuvstvo i nježnije srce od muškaraca; dok se ne stidimo priznati, da razumom zaostajemo iza muškaraca. Već ova činjenica jasno pokazuje, da ženska nije toliko sposobna za djelovanje u javnosti, koliko za obiteljski život. Ženska neka uzgaja društvu plemenite, blage značaje. To je poziv, to je i ponos našega spola.

Jedna od glavnih mana naših jest pohlepa za slavom, mi bismo htjele vladati. Megjutim ako ženska temeljito shvati svoj poziv, ona će moći ovoj pohlepi posve zadovoljiti, te svijetom i društvom zavladati u mnogo potpunijem smislu nego li muškarci. Majka udara čovjeku temelje buduće veličine. Plemenština srca, osjećaj pravednosti, dosljednost značajnosti, a u prvom redu dubina čuvstva — ova svojstva rese velikog muža. No to on baštini od brižljive njege majčine. Najveći i najslavniji su muževi: jedan Julije Cezar, Augustin, Goethe i sijaset drugih imali plemenite majke. Evo kako ženska vlada svijetom!«

Što je dulje govorila, to se življe i vatrenije zanosila; a nas se sviju njezine riječi duboko dojmile.

Nakon ručka uze Adela: »Ljubice, sad hajdemo u selo. Eto već je pripravna košarica. Ja ću bolesnoj Boženi Slavićkoj ponijeti, s tvojim dopuštenjem, lončić bijele kave; a o podne poslat ćemo joj juhe. Ona treba brižne njege i krepke hrane. I ovaj lijek eto, što ga jučer naručih iz Zagreba, zacijelo će joj olakšati bol.«

»Od starice ćemo u dvoranu djevojačkog društva. Ta znaš, da imamo vježbe za kazališnu predstavu dojduće nedjelje«, dodaje Ljubica.

»A kada ćemo opet jednom sakupiti seosku dječurliju. Mene ljuto u srcu boli videći, kako će ova čeljad podivljati. Popodne valja nam zatim opet u selo s košarom kruha i voća. Moramo jednom i dječurliju dobro počastiti. Pa i malo katekizma ne će škoditi. Mnogi se zacijelo ne umiju ni prekrižiti ni »Očenaša« izmoliti.«

* * *

Termometar se diže. Već dopiru prve zrake novog sunca, što ga naviješta moja danica . . .

Megjutim, nije li sve san, opsjena? Gdje je realnost? Ima li uopće realnost? Stvar na sebi — das Ding an sich — ne otima li se — barem tako veli Kant — za vazda našim očima?

Sretan, komu te namijenio udes. Za me bi bio to spas. Oživjela bi negdanja vjera i ljubav. Oživjeli bi stari ideali . . . Adelo.

Jučer pročitah Vaclavu gornji zapisak iz mojeg pohoda Kamilu. »Zadivila me! To je angjeo! To nije čovjek! Kolika razlika izmegju Adele i »nadženske« n. pr. Sudermanove Magde!«

»Vidiš, Vaclav će, vidiš, kakve ženske uzgaja Isus Krist, Bog-čovjek, »nadčovjek« κατ' ἐξοχήν; a kakve nam ne stvara filosofija modernoga »nadčovjeka«. I s takvom filosofijom simpatizati!?«

»Simpatija? Što je simpatija?«

»Simpatija je lanac, kojim gjavao veže i za sobom vuče razum, koji ne će da se pokorava riječi Božjoj«.

»Vaclave, ti me osugjuješ, ti me ubijaš«. . . .

Adelo, Cvjetko će Kuzmić ili uz tebe postat svetac, ili bez tebe misantrop, bogohulac . . .

* * *

Bio je njezin imendan. Čestitah. Blago i nježno — te bi se i sâm angjeo nebeski razgalio.

Nakon pet dana dugoga čekanja stiže odgovor. Već od dodira nježnog listića zastrujila mi kroz krv slatka snaga, a kano da sam upijao u sebe dašak, kojim je mirisalo čitavo Adelino biće . .

Zahvala na čestici, objektivna, stvarna, prozaična, hladna kao ona, što potječe od razuma, dok srce o svemu a ma ništa ne zna . . . No čujte tek epilog: »Dobih čestitku i od Kamila, pa obeća, da će nas s majkom pohoditi. Uzoran, simpatičan mladić«.

Ho capito!

Dakle opet »simpatija«. Opet gjavoski lanac!

* * *

Napredna gjačka stranka. »Omladina«.

U Zlatnom Pragu izlazi već treću godinu gjačko glasilo: »Časopis českého studenstva«. Program mu je: promicati intelektualnu i moralnu reformu u gjaštvu. Ove je godine »Časopis« proširio svoj djelokrug. Gjaštvo treba da ima i politički program, i to u teoriji i praksi. Gjaštvo neka se bavi takogjer kulturnim i socijalnim problemima: ženskim, seksualnim pitanjem i t. d.

Gjaštvo, koje priznaje »Časopis česk. stud.« svojim organom, konstituiralo se kao »Pokroková strana« t. j. napredna stranka.

Prošlog je siječnja »Pokroková strana« priredila sastanak pouzdanikâ svega českog gjaštva. Prisutni su bili i delegati mladočeske stranke. Ustanovio i obrazložio se politički program. Radikalna struja preotima mah u gjačkim akademičkim krugovima.

U svibnju urečen je drugi sastanak u Pragu, a zastupano bijaše sve slavensko gjaštvo, koje pristaje uz radikalna načela napredne stranke. »Časopis česk. stud.« proglašen je organom svega slav. naprednog gjaštva u Austriji.

Tako se razvija i napreduje gjačka organizacija.

Megjutim mnogi sve više i više uvigjaju, da im treba i pozitivnog odvažnog rada. U stranci samoj postoji već od godinu dana jedna skupina izabranih, poznata tek članovima. To je »*Omladina*«.

»Mladoj Slaviji« uzorom je »Mlada Italija«. Pokretač »Mlade Italije« Giuseppe Mazzini nedostižan je u organizaciji mladih, za slobodu zanesenih sila. Što je bilo u ono doba društvo »Carbonara«, to nama neka bude »Omladina«. »Omladina« neka prikupi u sebi cvat »Mlade Slavije«. Vježbalište mladih sila, srce mladoslavenskog pokreta.

Članovi »Omladine« dijele se u »palce« i »prste«. Društvenim obilježjem je bijela vrpca na crvenom polju sa slovima »R. V. B.« t. j.: rovnost, volnost, bratstvi — egalité, liberté, fraternité, dakle geslo franceske revolucije. Izdajice će se kazniti smrću. Svaki se član obvezuje prisegom.

Dugo se promišljah, bih li stupio u redove »omladinske«. Imao sam silu razlogâ, — proti. Da kažem iskreno: »Omladina« je preradikalna; mnogima se ne svigja njezino potajno djelovanje. Čovjek se može zaplesti pa i upropastit se. U ostalom ima u mene još nešto od tradicijonalnog morala. Megjutim ovo je nuzgredno . . ,

Napokon dogjosmo do zaključka: »Svi dosadašnji putevi vode nas izravno u »Omladinu«. Ta čemu smo došli u Prag? Čemu se toliko oduševiti za »Mladu Slaviju«? Za radikalne ideje? A šta će nam pomoći radikalne ideje bez radikalnog djela? Napred junaci! Na rad!«

I upisasmo se — ja i Gašo.

U bolnici milosrdne braće.

Sviće . . . Malo po malo vraća mi se svijest. . . Gdje sam? U krevetu. . Šta mi ono visi nad glavom? Da vidim! . . Slika . . . Slika . . s aurelom oko glave . . To je Svetac . . . Effigies S. Ioannis de Deo . . Fundatoris Ordinis Fratrum Misericordiae . . .

Nalazim se u bolnici milosrdne braće. Malo po malo mi bude jasno, kako sam došao amo, u ovu kuću kršćanskog milosrgja, pod zaštitu — Sancti Ioannis de Deo . .

Evo kako se zbilo . . Bilo je slavlje sv. Ivana Nepomuka. Na kaptolu, pred velebnom katedralkom sv. Vida, vrvi sva sila naroda. Ivanovo slavlje upravo izazivlje mladu slavensku krv. »Valja prirediti demonstraciju! Živio Hus!« Tako zaključismo uoči 16. svibnja. Sjutradan pod večer nagrnu sva sila českih akademičara na kaptol. Počelo se vikati i smućivati narod. Nitko ne zna, otkuda to potječe. Na jednom se pojaviše jake skupine njemačkih akademičara — sa zelenim šeširima na glavi, a sa štapovima u rùkû. S jednom se takvom skupinom sukobi nas nekolicina českih gjaka. Zapodjela se prava pravcata tučnjava. Izvade se noževi i revolveri. Napokon osjetim jaki ubod u rebrima. Osokolim se još, nasrnem svom silom na oholog Germana, a on se strovali u blato. U isti me čas ostavi svijest . . .

Od br. Boleslava čujem, da su jutros liječnici držali »konsult.« Moje stanje da je opasno. Boje se upale. U noći da će nastupiti

kriza. Onda bi se mogla sa mnom stvar svršiti u 24 sata. On, br. Boleslav, da se »praškom Djetetu« zavjetovao za dva posta i jednu novenu, ako mi on, »praški mali Isus«, podijeli milost, da mi se vrati svijest, te se ispovjedim i pričestim prije smrti. No bilo šta bilo, već je uglavljeno, da će me večeras pohoditi duhovnik bolnice o. Benigno; a on, br. Boleslav, niti najmanje ne sumnja, da ću ovršiti sve, što je dužnost, da ovrši dobri kršćanin, kad se nalazi »in periculo mortis«.

Svijest mi se zaista vraća, a ti, Cvjetko Kuzmiću, hajde te poravnaj svoje zamršene račune s Gospodinom Bogom!

O. Benigno dogje, snabdjeven svima naravnim i nadnaravnim lijekovima. No naš je račun bio veomo kratak, jednostavan. S popovima nikad i nikakva kompromisa! Evo tako se svečano kunem svojom akademičkom časti. Vidjevši o. Benigno, da nikako ne uspije ni sv. vodom, ni križevima, ni krunicom, ni škapularima, ni eksorcizmima, i ja da se obratiti nikako ne ću, žalosna srca ode — rebus infectis.

Megjuto vrag me još ne htjede da primi u svoju kuću. One noći nastupila kriza, i ja protiv očekivanja krizu preboljeh. No bila to strašna noć. Spopala me užasna groznica; ja sanjah i buncah svašta. »Dolores inferni circumdederunt me« — ne znam, gdje sam čuo ove riječi. Napokon prikaza mi se Adela. Ozbiljno i grozeći se upilji u mene pogled: »Nevjerniče! Tebi je odzvonilo. Ti stojiš na rubu propasti. Pa i mene bi htio da povučeš za sobom. Majko Božja, spasi me od ovog vraga!.. Hvala ti, Majko Božja! Ja idem, ja ga ostavljam, neka pogine sâm. « Ovaj me prizor tako potresao dušom, da se prenuh od sna i zavapih: »Adelo!«

* * *

Još dva dana valja mi ostati u bolnici. Moj dobri brat Boleslav svaki dan prikazuje krunicu i svakojaka djela pokore za me, ne bih li se ipak s Bogom izmirio, prije nego li ostavim bolnicu. Ja mu ne ću pomutiti veselja. Valjda mu Angjeli sve bilježe u knjigu života.

Megjutim udes mi se prikazuje sve crnijim. Danas eto stiže mi list. Pošta: »Praha«. Već sama adresa naviješt.. mi sadržaj lista. Barun mi B. u četiri retka saopćuje, da me nakon one ulične tučnjave, gdje sam tako teško povredio akademičku čast, a u isti mah pokazao se tako fanatičkim agitatorom, ne može više primiti u svoju obitelj. Toliko ravnanja radi.

Drugi mi list dogje iz domovine — od Milutina Slogovića. Kako bijaše Milutin liberalnog doduše mišljenja, no umjeren, pa zato prijatelj svima; tako nije bilo tajne, za koju on ne bi znao — budi u našem budi u protivničkom taboru.

»... Budi uvjeren, prijatelju, tuj se nešto sprema. Ne progje ni mjesec, a da se megju sobom ne pohode. Roditelji su Adelini već privoljeli, a i Kamilovi, regbi, da se ne će protiviti. Valja priznati: ima u nje nešto zamamljivo. Netom što Adela svrši nauke i ostavi penzijonat, da će uslijediti zaruke... Relata refero...«

Nesmisao idealizma!

Sve više se uvjeravam o istinitosti stavke: »experientia optima vitae magistra«. Mnoge stvari, koje mi se činjahu dosada pravom zagonetkom, bivaju mi jasne. Littré, kasniji vogja franceskih pozitivista, nazrijeva u seksualnom nagonu vrelo i početak svih socijalno-ćudorednih odnošaja; dok mu iz nagona samohranidbe potječe samoljublje. Stojeći na tom osnovu Hellwald i drugi sagradiše svu kulturnu povjest na gladu i seksualnosti!

Dok ti drugi kuhaju a ti, kad dogje tvoj sât, bezbrižno sjedneš za stô, niti iz daleka ne pomisliš, što je želudačno pitanje. Istom kad moraš sâm misliti i pitati se: Gdje ću i štâ ću ručkati? Odakle ti novac, da platiš? — stupa ti sve življe i ozbiljnije želudačno pitanje pred dušu. I ono zahtijeva odgovor. Nužni, pozitivni odgovor!

I na moja vrata kuca želudačno pitanje svom žestinom. Tražim mu odgovor — evo već mjesec dana, a odgovora nema.

Njemački pjesnik — ako se ne varam Schiller — prikazuje u jednoj pjesmi čovjeka, koji omamljen pohlepom za uživanjem, nudi vragu dušu, da mu je zapiše. Pa imao ja i tri duše, sve bi ih tri svojom krvlju zapisao Belzebubu! Biti mladim, biti punim životne snage — a morati hvatati za voćem poput Tantala!

Apostol se Pavao negdje žestoko obara na ljude, koji želudačne postulate stavljaju na prvo mjesto žrtvujući im ideale, vjeru,

Boga — »quorum venter deus est!« Zaista zavidim ti, Pavle Apostole, tvoj idealizam. Dostojan učenik Gamalielov!

Zbilja — idealizam! Poezija! Tlapnja upaljenih moždana! Svi pjesnici, počevši od slijepog Homera pa sve do umobolnoga Leopardija — svi ste lugjaci Poezijom počelo se zaglupljivanje ljudskog roda. Idealizam je najneprirodniji izrod mašte. Da vas nijesam toliko čitao, imao bih danas glavu na pravom mjestu. Tko se hvata idealima, on će zalutati, izgubivši raznovjesje, on će sramotno pasti te si razbiti nos. Poetički idealizam čovjeka udaljuje od prirode, od materije, od majke zemlje. Idealizam utire put metafisici i svimkolikim zabludama transcendentalnog mudrovanja. Tuj nam je tražiti vrelo sviju zla, s kojih boluje društvo.

Ja još jedino vjerujem u želudac i njegove zahtjeve. Pun želudac — raj, prazan želudac — pakao. Svaki dokaz suvišan, jer to sâm živo osjećam, ipsissima veritas. Contra factum nulla argumentatio!

Realno jest, što vidim, što rukom pipam i hvatam, što u usta mećem i želucem probavljam. Jedino prava filosofija jest pozitivizam; pa ako baš hoćete govoriti o metafisici, naći ćete ju u descendentnoj evoluciji Darwinovoj.

Zato su praktični ljudi samo socijalni demokrati, koji niti traže nebesa niti čeznu za uživanjem Božjeg lica, nego jedino za uživanjem, neobuzdanim uživanjem dobara, što ih svojoj djeci pruža majka zemlja.

Evo to je odsele moj program!

* * *

Nakon dugog traženja uspjeh konačno ipak dobiti mjesto kod banke »Slavije«. Diurnist. Osim toga vodim brigu oko prijevoda českih tiskanica na hrvatski jezik. Dvije krune na dan, a za prevogjenje posebna nagrada.

Uradih, što sam raditi morao. Muss sein! Ili tako, ili umrijeti od glada! Aut-aut, tako ili onako, to bijaše željezna alternativa, kojoj se ukloniti ne mogoh. Takva je proza života. No barem ću biti jedanput na dan sit. Više svrhe životu i onako nema!

Naravski, kad bi Jakša za to znao, on bi mi zacijelo poslao za razmišljanje historiju bludnoga sina.

* * *

Na socijalističkom kongresu.

Više se puta pitah: Tko je taj moj šef? Napokon evo što saznah. Došao je iz Poljske. Poljski Židov! Pred tri godine pokrstio se. Zove se Ivan Kohn. Poslovi da mu tuj u Pragu teku vrlo dobro, sjajno.

* * *

Veoma uljudnim se prema meni pokazuje šef Jan Kohn. Kad mu god dopusti posao, on će mi se približiti, da mi, što no se reče, daje formalne prelekcije o socijalnom pitanju. Sudeći po njegovim riječima, on je — socijalist Marxove škole.

»Dakle, Cvjetko Kuzmiću, Vi ste Hrvat«, uze jučer, kad se spremasmo, da ostavimo ured.

»Jesam, Vaše Gospodstvo. Imade nas u Pragu jedno dvadesetak Hrvata«.

»Lijepo, vrlo lijepo. U Pragu mogu se valjda akademičari slobodnije kretati, nego li u Zagrebu. U Vas Hrvata ima još sila natražnjačkih elemenata. Vi imate da vršite veoma važnu misiju u domovini. Vi, Kuzmiću, jeste i član »Omladine«. »Omladina« zjenica našega oka ...«

Tuj šef Kohn zašutje. Kano da mu je jedna izbjegla, što ju je morao da drži za zubima.

Šta ima, mišljah si, ovaj čovjek s »Omladinom«? Pa kako on spomenu »zenicu oka«, ja mu u nos upiljih oči. A ovaj bio je zaista omašan, te brzo uvidjeh, da može njime doprijeti i do naše »Omladine«.

»Evo Vam tuj putni trošak za megjunarodni socijalistički sastanak u Zürichu.«

»Primih sa harnošću, jer je moj princip: Novca nikad ne odbijati! Na slobodno raspolaganje Vaših dugova«.

* * *

Sjutradan bi zaključeno u našem klubu, da će trojica nas kao delegati »Omladine« poći u Zürich na socijalistički kongres.

Na kongresu u Zürichu izbi jasno na vidjelo radikalni revolucijski značaj »Omladinih« težnja. Kongres se odlučio za umjereniju taktiku. Mi prigovarasmo no uzalud. Ostadosmo u manjini.

Iza našeg povratka u Prag upravismo, zajedno s drugima radikalnim socijalističnim strankama u Českoj, megjunarodnom centralnom socijalističkom Ravnateljstvu odvažan prosvjed proti zaključcima u Zürichu. Protest naš glasio je ovako:

»Prosvjedujemo u prvom redu proti despotičkome postupanju sastanka u Zürichu, buduć je isključio sve radikalne i revolucijske socijalističke sile. Ne priznajemo ovog sastanka megjunarodnim niti socijalističkim, resolucije smatramo nevaljanima ... Protestujemo proti dosadašnjoj centralističkoj taktici socijalno-demokratičke stranke, osobito jer je njom zavladao oportunizam i diktatura, koji su na uštrb socijalističkim težnjama ... — U Žižkovu (kod Praga) dne 13. kolov. 18..«

Zuriški sastanak posta za nas epohalnim, jer nam bje povodom, te mi krenusmo odlučno radikalnim pravcem; a to ćemo pokazat doskora i djelom.

Velehrad.

1. Sjajni nekoć glavni grad Velike Moravske i podjedno prestolnica silnoga kneza Rastislava: *Velehrad*, danas je tiho mjestance od kojih 600 duša. Leži u južno-istočnoj Moravskoj, jedan sahat daleko željezničke postaje: Uherské Hradiště.[1])

Kako je opće poznato, god. 863. dogjoše iz Carigrada u Velehrad naši prosvijetitelji: sv. braća *Ciril i Metod.* Sv. Ciril umrije u Rimu 11. veljače 869, a sv. Metod vrativši se iz Rima, gdje ga g. 869. sâm papa Hadrijan II. posvetio za biskupa, otpoče odmah svoje natpastirsko djelovanje. Velehrad si odabra za metropolu, i tuj sagradi crkvu na čast Majke Božje. U istoj crkvi krsti on god. 874. českoga vojvodu Borživoja i ženu mu Ludmilu, koja bude kasnije mučenicom i zaštitnicom Češke.[2]) Iza 22 godine mukotrpnog rada završi sv. Metod sveto svoje življenje jednako svetom smrću u Velehradu 6. travnja 885. godine. »Položiše

[1]) Mladi moravski historik, Viktor Pinkava, misli, da je Velehrad Rastislavov bio ondje, gdje je sada grad: *Olomuc.* (Sr. česki časopis: »Tyden« 1907. č. 6. str. 8.)

[2]) Sr. Dr. Rieger: Žiće sv. Metoda. Djakovo 1885 str. 70 i 87.

ga u velikom hramu na lijevoj strani u zidu za oltarom Majke Božje«. (Legenda.)[1]) Tisućnica njegove svete smrti osobito se svečano proslavila u Velehradu. U tu svrhu sastavio se i poseban odbor u Brnu god. 1884, te pozvao i Hrvate, da se i oni nagju 6. travnja 1885 na Velehradu, te se poklone uspomeni sv. Metoda. I hrvatski se biskupi tomu pozivu radosna srca odazvali, te svećenstvu svomu upravili posebnu okružnicu, i upute dali glede ove tisućgodišnjice; jer je posavska Hrvatska pod konac 9. vijeka pripadala panonskoj nadbiskupiji sa stolicom u Srijemu, a tom je upravljao sv. Metod.

2. Pošto su nakon smrti sv. Metoda učenici slavenskih sv. apoštola bili iz Moravske protjerani, crkva je Velehradska doživjela razne zgode i nezgode. God. 1198. moravski markgrof Vladislav Jindřich *Cistercitima* sagradi na Velehradu crkvu i samostan, a česki kralj Přemysl Otokar god. 1212 potvrdi ovu darovnicu. Nego i samostan i crkvu stigle su tokom vremena razne nesreće. Crkva je god 1681. izgorjela te izgubila svoj veoma visoki toranj. U 18. vijeku opet je crkva nastradala od velikoga požara, a po tom je obnovljena onako, kako je i danas vidimo.

3. Velehrad je i sada svakomu Slavenu milo, dà sveto mjesto; a mi bismo mogli bez pretjeranja reći, da je Velehrad dandanas pravo duhovno žarište katolikâ — sjevernih Slavena. Za to govore mnogobrojna, impozantna *hodočašća*, što se godimice onamo stjeću. Na svetkovinu sv. Cirila i Metoda (5. srpnja) zna se tamo na okupu naći kojih 50—70.000 hodočasnika. Više puta ima 3—5.000 pričesnika u jedan ili dva dana, kada su ovaka hodočašća.

Upravo su zamjerne razne *skupštine*, koje se u Velehradu znaju obdržavati. Takva je n. pr. škupština *članova društva* (apostolata) *sv. Cirila i Metoda.* Svrha je tomu društvu: molitvom i milostinjom podupirati apostolsko djelovavje kod Slavena. Iza ove skupštine slijedi uzastopce skupština *bogoslovâ i akademičarâ.* Tu se kandidati svećeničkog stoleža oduševljavaju za revno buduće djelovanje na crkvenom polju, a prisutni se akademičari potiču, da s onima jednoć složno porade u javnomu životu. Nego najveća je skupština *seljačka*, koja se je prije 5 godina prvi put sa-

[1]) T. c. str. 116.

stala u Velehradu. Tada se ovdje provela organizacija českih seljaka katolika, a to je sada najveća sila katolička u ondješnjem javnom životu. Članova ima u Moravskoj 8000, a u Českoj 6000. Odmah iza ove skupštine dolazi svake godine mnogobrojna skupština *članova III. reda* sv. Franje.

Sve su te Velehradske skupštine svečana i divna manifestacija katolicizma i katoličkog življenja u českoga i bratskoga nam naroda; one su istotoliki svečani prosvjedi protiv sviju neprijatelja Crkve katoličke. Vjera, živa rimo-katolička vjera vazda je tuj na prvom mjestu.

4. Kako ima u Velehradu i samostam isusovački, to se onamo českoj inteligenci daje lijepa zgoda na »*duhovne vježbe*«, pa se doista i premnogi rado služe tom zgodom. Tako je n. pr. god. 1896. bila tolika navala k ovim »duhovnim vježbama«, da se one morale podijeliti u razne skupine. Tako se već od desetak godina napose davaju »duhovne vježbe« učiteljima, akademičarima, gospodi akademskom naobrazbom, učenicima srednjih škola. Od god. 1904. imaju za se »duhovne vježbe« svećenici, za se gospoje i gospojice. Osobito je velika naloga k duhovnim vježbama sa strane srednoškolske mladeži. Bilo ih je preko 200 srednoškolaca, pa se onamo od god. 1904. drže duhovne vježbe u Velehradu samo za učenike dvaju najviših razdreda srednjih škola.

Za lijepe i ogromne duševne plodove, kojima su urodile ove duhovne vježbe, zna Bog sam, no i mi ćemo ovdje barem nešto s par riječi napomenuti. Plodovi Velehradskih duhovnih vježba izbijaju već i u javnom životu. Prošle naime godine osnovana je u Pragu i u Brnu t. zv. »*liga* (sveza) *katoličkih akademičara*«. Njezina je svrha: uščuvati sv. katoličku vjeru u sveučilištaraca. Znamenito je pri tome, što su za osnutak te »lige« upravo oni sveučilištarci uložili sve svoje sile, koji su po dva, po tri, dapače i po sedam puta obavili duhovne vježbe u Velehradu. I prvi predsjednik »ligin« bio je kod ovih zadnjih duhovnih vježba.

Najzad spominjemo, da se sada u Velehradu s velikom revnošću traže *relikvije sv. Metoda*. Dadne li dobri Bog, te se srećom doista pronagju i iskopaju sv. Ostanci velikoga apoštola sviju Slavena, sv. Metoda: onda će znamenitost Velehrada u velike poskočiti. To mi od srca želimo i od Boga molimo.

Naša književnost.

»Hrvatska Smotra«.

1. Vrlo uvaženi pisac, g. Ferdo Becić, u članku: »*Prosvjetom k slobodi*« tuži se, što su nam *književne prilike* dandanas tako traljave i tako mizerne, kô što još ne bijahu nikada prije.

Tomu žalosnomu pojavu on navodi tri uzroka. Mi ćemo se osvrnuti tek na prvi, pošto drugi i treći uzrok: »političko strančarstvo« i »srpsko-hrvatski spor« ne idu u okvir ovoga našega časopisa. Prvi je po tome uzrok našim žalosnim književnim prilikama: nesretni i ubitačni *spor hrvatskih književnika*, t. zv. »mladih« i »starih«. Takovim razdorom i javnim trvenjem da se potkapa ugled književničkog stališa, uslijed čega književnost u svom razvitku trpi i strada... i zato da je već skrajnje vrijeme, e naši »stari« i »mladi« u interesu književnosti mirnim i dostojnim načinom svoj spor čim prije izravnaju.[1])

Ovo je vrlo lijepo rečeno; pa mi ne bismo ništa imali proti tomu, što se (na stani 50. knjige II.) predlaže, da bi na putu do toga nužnog izmirenja imali »stari« prvi korak učiniti. Ali ni pod koju cijenu mi ne možemo odobriti načina, kojim bi se po mišljenju g. pisca imalo doći do megjusobne sloge i ljubavi. Ovako naime misli g. F. Becić izravnati taj ubitačni spor, da »stari« prije svega napuste zahtjev, e se našim »mladima« individualna sloboda stvaranja u neke verige sputa. Jer da »ne valja spriječavati u književnosti individualnu slobodu stvaranja za volju kojekakvih zastarjelih (sic!) doktrina, osobito pak ne mladim piscima i početnicima; pošto se oni pedantičnim zametavanjem kojekakvih mentorskih stega samo bez nužde ozlovoljuju, i od daljnjeg rada i usavršivanja odbijaju«.

»Glavno je« — veli se dalje — »da imamo što više darovitih radnika na polju književnosti, i da ti daroviti radnici za prosvjetu naroda našega što marljivije i ustrajnije rade...«

2. I mi smo za književnu slogu; i mi iskreno želimo, da si naši književnici »stari« i »mladi« što prije pruže ruku pomirnicu, te složno i sporazumno svi porade oko prosvjete puka našega,

[1]) Na taj nesretni »spor« i mi smo se jednom u ovom časopisu osvrnuli. Sr. »H. Str.« IV. str. 529 ss.

koji je — ne da se tajiti — daleko zaostao od drugih kulturnih naroda. Ali toj slozi za volju mi nipošto ne ćemo da žrtvujemo principa, pa zato ne možemo književnicima dopustiti one *apsolutne* (neograničene) *slobode stvaranja*, koju bi si »mladi« htjeli na svaku ruku izvojštiti. Mi »mladima« priznajemo pravo, da oni »misle svojom glavom«; ali im ne dajemo prava, da »*misle zlo*«. Neka oni slobodno izrazuju »svoje osjećaje i svoje nazore« o svem; tek ne smiju biti »*krivi*« ti njihovi osjećaji i nazori.

Stari je rimski pjesnik[1]) o sebi pjevao:

Musarum sacerdos
Virginibus puerisque canto.

Isto može o sebi reći i književnik. Častan je i dičan poziv književnički. Književnik treba da radi »*za prosvjetu naroda*«; ali »*krivim*« mišljenjem, *krivim* nazorima narod se ne prosvjetljuje, nego se vodi u bludnju. Lijepo reče jednom dr. Fr. Marković[2]): pisac nema samo svojih prava, nego ima i svojih dužnosti — prema općinstvu i prema samomu sebi. A mi dodajemo: ove dužnosti vežu pisca barem na to, da se ne ogriješi o zakone zdrave logike i naravne etike; te ako je pisac kršćanin i piše za kršćane, treba da su mu sveti još i zakoni kršćanske istine i etike kršćanske. Ovim postulatom zdravoga razuma književniku nije nimalo sputana sloboda; njemu ostaje još uvijek široko, ogromno polje za umjetničko stvaranje; ovi ga zakoni tek čuvaju od raznih stranputica i pogubnih zabluda.

Ili ćemo zar poprimiti ono geslo kolovogje naših »mladih«: *što napiše naš čovjek, ne smije se nikad kuditi?*

3. I »*Narodni List*«[2]) spominje ovaj nesrećni »spor«, te u interesu kulturnog napretka naroda našega izriče plemenitu želju, da taj »spor« jednoć već prestane.

Tek ne možemo da pristanemo uz njegov prijedlog, neka se popusti *s jedne i s druge strane*. Jok! Gdje se radi o tako važnim principima, tude nema popuštanja, nema kompromisa. Aut — aut! »Matica Hrvatska« disidentima ne smije tuj ni za dlaku popustiti, ne će li da se iznevjeri svečanim izjavama svoga predsjednika, dra. Arnolda, što ih on dao u glavnoj skupštini 16. X. 1904.

[1]) Horacij III. 1.

[2]) Sr. Predavaanje u izložbi »društva hrv. umjetnika« 12. II. 1899. (»Vienac« XXXI. str. 105.)

A ne slažemo se s »Narodnim Listom« ni u tome, što on žali, da megju auktorima »Matice« nema više jednoga Gjalskoga, Vojnovića, Borote, a u »Kolu« da nema pjesama Kranjčevića, Tresića, Begovića, Nazora, Jeretova . . .

4. Jednako moramo osuditi i ono ni čim opravdano veličanje »magistra Jana *Husa*«.[2]) Neka si je Hus stekao velikih zaslug za literaturu česku, neka je on českí pučki jezik uzdigao na jezik književni, neka je on k duhovnoj djelatnosti svojoj pridružio i momenat narodni: opet se poreći ne može, da je Hus veoma pogubno radio na vjerskom polju. Hereza je najveće zlo, a Hus je bio heretik pa je kao heretik od Crkve osugjen; on je širio herezu i nastradao je s hereze. To dobro zna svako srednjoškolsko gjače, jer ga Klaićeva školska »*Povjesnica srednjega vijeka*« za više razrede srednjih učilišta[3]) uči, da je Hus »širio pismom i živom riječi nauku Wycliffovu, prihvativši je svu osim razlaganja o posljednjoj večeri«. No crkveni sabor u Konstancu 45 članaka te nauke Wycliffovu svečano je osudio, te Wycliffa samoga proglasio raskolnikom i krivovjercem.[4]) I protestantski historik W. Menzel veli: »Hus je priznao, da je Wycliff krivovjerac; no opet je zaželio, da mu duša bude kod Wycliffa«. (Allgemeine Weltgeschichte in 12 Bänden. Stuttgart 1863 Adolf Krabbe. VI. Band pg. 74)

Zar »Hrv. Smotra« to ne zna? Ili, ako to zna, kako se s time povjesničkim faktom slaže njezino pisanje: »Hus je stajao na tlu katoličke Crkve; kasnije *samo neznatno* — mi podcrtasmo — se je od njezinih dogmata otklonio, osobito što se tiče transupstancijalnosti«?[5]) Ali tako već biva, kada se zalete na *teološko* polje nepozvane osobe, za koje već sv. Pavao rekao: *Mulieres in ecclesiis taceant!*[6])

[1]) Zadar 1907. br 4.

[2]) »Hrvatska Smotra« knjig. II. str 15.

[3]) Zagreb 1897. str. 240.

[4]) L. c. str. 242.

[5]) »Hrv. Smotra« l. c.

[6]) 1. Cor. 14.

Hus se već u samom *pojmu Crkve* razilazi s katoličkom naukom.[1]) Oštrica njegova nauka naperena je proti crkvenoj hierarhiji. Po tome i jest Husova nauka i po svojoj biti i po svojem smjeru demokratsko-revolucionarna. Ovo, kao što i tvrdnju »Hrv. Smotre«, »da se je Hus svojski borio za pravo i ćudorednost«, odviše užasno osvjetlavaju grozni husitski ratovi 1419—1436.

5. »*Hrvatska Smotra*« naša je najnovija književna revija; u nju pišu i ugledni pisci, kao što je n. pr. dr. Gj. Arnold; u njoj ima doista i krasnih stvari; u njoj sve odiše patriotizmom. Časopis je to starčevićanski; pa već stoga držimo, da se rado i puno čita, premda mu ne znamo broja pretplatnika. Evo to je, zašto bismo željelji, da se objektivno piše u »H. S.«, a uredništvo da bez obzira plijeni sve, što se ne slaže sa programom »H. S.« Program pak hoće, da pomaže prosvjetlivati naš narod. On izrijekom kaže: »Narod se mora hraniti zdravom književnom hranom, koja će ga poučavati, a u zabavi oplemenjivati.«

Mi pak u velike sumnjamo, da li je u istinu *zdrava* književna hrana ono, što »Hrv. Smotra« (knjig. II. str. 15) donosi o Husu, i (str. 50. i 51.) o sporu hrvatskih književnika.

Slabo pomaže ona, da je »neosnovana ili barem pretjerana bojazan, da bi *mladi* narodu svome i takovu duševnu hranu *hotimice* pružati htjeli, koja bi na njegov uzgoj u moralnom ili vjerskom pogledu mogla štetno i pogubno djelovati.«[2]) Uza sav »mladima« dužni obzir mi moramo na žalost konstatovati činjenicu, da su mladi doista mnogo, veoma mnogo, štetonosno na narod djelovali, a i sada još djeluju. Da li to biva »hotice« ili nehote, to ne ide na naš forum. To zna Onaj, *pred kojim nema stvari nepoznate, nego je sve golo i otkriveno pred očima njegovim.*[3]) Davao se i uzimao se otrov hotice ili nehote, otrov je vazda otrov; on svegjer razorno djeluje na organizam, te ga prije ili kašnje — ali sigurno — ubija.

Još jedan novi koledar.

Ugledna knjižara sjemeništa u Spljetu izdala je ove godine novi lijepi, priručni »*Koledar katoličke mladeži za god. 1907.*« u

[1]) Klaić: Povjestnica srednj. vijek. 1897. str. 242.
[2]) »Hrvatska Smotra« knjig. II. str. 51.
[3]) Jevr. 4, 13.

16 ni str. 103. Što je tu našu velezaslužnu knjižaru ponukalo na izdanje ovoga koledara, kaže nam uvodni članak: »Čemu ovaj koledar?« (str. 21):

»Ovaj će koledar upoznat megju sobom učeću hrv. kat. mladež i naše zavode i ustanove, a megjusobna upoznaja prvi je uvjet svakoga čvrstoga i zajedničkoga rada. Mi ćemo se sutra naći u javnom životu, da radimo na raznim mjestima naše domovine uz razne okolnosti; ali svi da jedno zastupamo i širimo: katolička načela. Nu nad našom domovinom nadvili su se crni oblaci, koji prijete tim načelima, pa će nam već sada trebati bratskog bodrenja, zajedničkog oduševljenja.

I obodrit i oduševit će nas ovaj koledar. Kako ne bi? Po njemu vidimo, da nijesmo deset ili pedeset mladića, već stotine; po njemu vidimo, da smo jaka falanga, koja može i mora biti jednom Crkvi Isusovoj i narodu — utjeha.«

Da vidimo sada u istinu zanimivi sadržaj koledarov. Najprije ima obični popis bladgana i Svetaca, onda ljestvice za biljegovinu, po tom statistički pregled evropskih država, a napose još statistiku austro-ugarske monarhije.

Iza toga slijedi glavni i najzanimiviji dio. Redom se tude prikazuju sva naša sjemeništa, ne samo sekularnoga, nego i regularnoga klera. Od mnogih ovih zavoda nalazimo dosta raširenu povjest njihovu; n. pr. nadbiskupskoga sjemeništa u Zagrebu, grčko-katoličkoga sjemeništa u Zagrebu, biskupskoga sjemeništa u Gjakovu, zavoda konventualaca u Cresu, franjevačkoga sjemeništa u Košljunu, Zadarskoga sjemeništa maloga i velikoga, franjevačkoga bogoslovlja u Dubrovniku, franjevačkoga sjemeništa u Sinju i t. d.

U toj povjesti raznih naših duhovnih zavoda ima puno poučnih stvari te vrijednih, da i šira publika za njih znade. Osobito nam se pruža pogled u zamjernu njihovu — premda skromnu — radinost.

Iz koledara dalje razabiremo, da u našim sjemeništima imaju:

Literarna društva	9
Tamburaška društva . . .	17
Pjevačka društva	7

Marijine kongregacije . . 12

To su vrlo utješne pojave; a taj kulturni rad — duhom kršćanskim prožet — častan je i dičan po uzdanicu našu: mladež duhovnu.

Veoma smo zahvalni uredništvu, što je pri kraju dodalo: 1. naša *hrvatska katolička akademska društva*: »Hrvatsku« (Beč) i »Domagoj« (Zagreb) s njihovom dičnom upravom i članovima njezinim; 2. Kroniku katoličkog pokreta megju našom mladeži; 3 Resolucije I. sastanka hrv. kat. gjaštva na Trsatu god. 1906.

Pošto naša mladež i duhovna i svjetovna složno treba da radi za naše najsvetije interese, to je nužno, da se izmegju sebe sve više i upoznaju i zbliže. Jest, sveta je to stvar ovo zbliženje i megjusobno upoznanje u ciljevima najvišim, u radu za Boga, za vjeru, za domovinu.

Žalimo, što nije potpun ovaj popis sjemeništa naših; jer nema 1. nadbiskupskog orfanotrofija (sirotišta) u Požegi 2 biskupskog orfantrofija (sirotišta) u Križevcu, 3 franjevačkog bogoslovlja u Livnu, 4. franjevačkog sjemeništa u Visokom. Mi se nadamo, da će se ovaj nedostatak lijepo popuniti slijedećih godina.

A smetaju dosta i mnoge, krupne tiskarske pogrješke, osobito u vlastitim imenima.

Papir je krasan, a tisak lijep; cijena (?)

Evo opet jedan lijepi cvijetak, što nam ga donio I. hrv. kat. sastanak našeg gjaštva na Trsatu.

Sobom se razumije, da mi ovaj koledar toplo preporučamo.

Ne možemo a da ne bismo naveli jedno prekrasno mjesto iz »koledara«, gdje je govor o sjemeništu uopće. Mi to vadimo iz članka: »Franovačko sjemenište u Sinju« (str. 74); a glasi ovako:

»Sjemenište jest mjesto sveto, sveti cvijetnjak, perivoj, u komu, odlučeni od ostalog svijeta, rastu izabrani mladići, kao mirisni cvijetovi, da poslije na svoje vrijeme prinesu plod ugodnosti u nabožnom svom životu. Sveta majka Crkva hoće da izabere pastire iz cijelog stada pravovjernih kršćana: da ih privikne od mladih godina svetom življenju, da ih odlučene od drugih u svim krepostima uzgoji. Sveto je to mjesto, sveta je svrha, za koju je sjemenište utemeljeno; a oni, koji u nj dohode, moraju sveti biti, koliko je to samo moguće. Ovo mjesto mora biti pravo rajsko predvorje, u komu se mladići kršćanski pripravljaju, da budu vogje i pastiri svete Crkve, t. j. puka kršćanskoga. Iz krila roditelja dolazi amo dijete, gdje nalazi u starješinama oca i majku. Sjemenište prima dijete bez obzira na nagrade, plaću i zahvalnost, samo da ga očuva od svjetskoga iskvarenja i obmana, te ga u svijetu kao Božje cvijeće učuva. Velika je zadaća sjemeništa prema djeci, koju prima, i djece prema starješinama istoga.«

Bogoslovna knjiga česka godine 1906.

1. Česka bogoslovna knjiga nije dosele baš prebogata. Uzroci su razni: svi svećenici znadu njemački, pa im je tako pristupačna obilata knjiga njemačka; u teološkim se fakultetima i zavodima prije predavalo samo latinski ili njemački (a mnogo se predaje i danas), pa tako ne bijaše poticaja za vlastiti rad; a ne bijaše ni česke znanstvene terminologije. S njome se i danas bore, pa se neki pisci služe latinskim izričajima, a drugi smjelo sastavljaju nove izričaje, navlastito za filosofske pojmove. Znamenita je razlika izmegju moderne filosofske terminologije i navadne terminologije skolastične, uzete iz latinštine. Tu bi razliku trebalo odstraniti. Konačno smeta tu i premaleni broj kupaca i štilaca katoličke knjige, a stoga i nedostatak književnih pothvata, dakle materijalna podloga. Najznamenitija ustanova, a vrlo dugo i jedina, za izdavanje českih bogoslovnih knjiga bijaše »Dědictví sv. Prokopa« u Pragu, koje izdade niz znamenitih i skupocjenih djela. Zadnjih su se godina prilike nekako poboljšale. S razvojem literature česke uporedo napreduje i razvoj literature katoličke. Javila se četa mladih trudbenika, započeti su pothvati literarni, časopisi i knjižare osnovane. Boj, što se sa svih strana s nevigjenom snagom bije proti katolicizmu, počinje buditi katolike na novi intensivni rad i na tome polju. Imade još vrlo mnogo praznine, što bi je trebalo ispuniti, nije još sve, kako bi imalo i moglo biti, nu ufajmo se, da će i tu biti sve bolje.

Moj referat imade ocrtati uspjehe toga književnog rada za minulu godinu. Ne će to biti potpuno ni savršeno, kako se možda koji nada; bit će samo pregled pojedinih pojava u nekim strukama.

2. U *filosofskoj* je struci izdao znamenito djelo dr. Eugen Kadeřavek, isluženi profesor bogoslovnoga fakulteta u Pragu, pod naslovom: Morálka filosofická. Izašlo je to djelo nakladom Dědictva sv. Prokopa. To je dosele jedina češka priručna moralna filosofija. Prema običnoj razdiobi u skolastičnih i novijih filosofa razdijeljena je na dvije česti: u prvoj razglaba o uzrocima moralnosti ljudskih čina, za tim o općenitim moralnim pojmovima i načelima; u drugoj česti primjenjuje ta općenita načela na pojedine staleže i prilike ljudske. Osim toga raspreda u dodacima o nabožnom i bezbožnom ćudoregju sa stanovišta ljudskog razuma, ter o emancipaciji žena. Kritika prigovara knjizi, da se premalo obzire na posebne prilike češke i na novije smjerove, za tim neke nazore o prilikama novovjekoga javnog života, o konstitucionalnoj monarhiji i t. d. Uza sve će to ta knjiga biti zgodan priručnik za sve one, koji se budu htjeli stručno podučiti o savremenim pitanjima, kao što su: samoubojstvo, dvoboj, rat, socijalizam, ženidba, ugovor...

Etičkom se stranom filosofije bavi i radnja d.ra Jos. Kachníka: Nekřesťanska ethika Spencerova a křesťanska ethika Tomáše ze Štitného a J. Komenského ve výchovu. To je djelce maleno, al znamenito, navlastito u sadašnje doba, gdje novi smjerovi u učiteljstvu hoće da osnivaju uzgoj na filosofiji Spencerovoj, samo da ne moraju priznati kršćanskih zasada. A ipak, kako dokazuje pisac znamenite »Povjesti filosofije«, iz Spencerove filosofije ne može izrasti prava etika, jer u svojim pošljedicama vodi do zbiljskog »gospodskog ćudoregja« (Herrenmoral.) Etika je Spencerova ateistična, jer ne priznaje natprirodnog autoriteta, a u svem vidi samo nužni razvoj, kojim upravljaju fizički zakoni. Tako je Spencer porekao i slobodu čovječje volje, a glavnim poticalom djelovanja priznao svijesni egoizam. Proti toj etici ističe spisatelj kršćanske zasade českih filosofa T. ze Štitného i J. Komenskoga.

Životom se nesrećnoga filosofa bavi študija dr. Jos. Kašpara: Giordano Bruno. K. piše, svak će se uvjeriti, posve objektivno. Pretresa nazore Brunove filosofije, i to teoriju spoznaje, prirodnu filosofiju (bijaše to panteizam, monizam, a u neku evolucionizam); raspreda dalje estetske nazore, filosofiju povjesti, etiku i naravnu teologiju. Rasprava je ta najprije tiskana u časopisu »Hlídka«, što ga izdaje dr. P. Vychodil u Brnu. Tamo je izašlo i nekoliko študija od mladog darovitog filosofa laika dra Jos. Kratochvila: Poměr psychologie k fysiologii, Náboženský problem ve filosofii sokratické, Novoidealismus a jeho kořeny, Dnešní pojem dějin filosofie.

Od filosofskih je radnja, što izagjoše u časopisima, vrijedno još spomenuti: u »Novom životu«, organu t. z. katoličke moderne študije Karla Černockoga: Dějiny dualismu psychologického, te Fr. Kubíčka: Spiritism hádankou psychologickou; a u »Vlasti«: T. Piche: Jest člověk monistická či dualistická bytost?

3. Apologiju je božanstva Isukrstova napisao dr. R. Špaček, profesor dogmatike u Olomucu. (»Božství Ježíše Krista«. Vzdělávací knihovna kat., sv. 40.) To je tema vazda suvremena, na koju se neprestance navaljuje, u novije doba osobito sa strane protestantskih teologa. Na njih se pisac vazda i obzire. Dokazuje čvrsto po običaju iz sv. evangjelja, iz apoštolskih listova (Božanska narav i vlastitosti, Isus je Sin Božji, Bog, proročanstva, čudesa), dokazuje dalje iz starokršćanske predaje ter iz nekršćanskih pisaca.

Od dogmatskih je radnja vrijedno spomenuti radnje P. A. Špaldáka, D. I. u »Časopisu kat. duchovenstva«, gdje obragjuje napremicu nauka Crkve katoličke istočne. (Námitky ruských theologů proti nauce o neoskvrněném početí Panny Marie. Čemu uči východní otcové církevní o posvěcující milosti P. Marie před smrtí jejího Syna. Nauka kat. církve o milosti.)

Navale naperene proti svetosti i nerazdrješivosti kat. ženidbe, što no prošle godine uzburkaše čitavu Austriju, pa segnuše i u parlamenat, probudiše i na strani katoličkoj znamenitu reakciju.

Osim predavanja i prosvjednih sastanaka izagje obilje apolog. spisa, osobito manjih brošura za puk. Od većih je vrijedno spomenuti dajbudi dva spisa. Širim je slojevima namijenjen spis dra Fr. Reyla: Reforma manželství (Knihovna obnovy č. g. u Kralj. Gracu); naobraženim je namijenjen spis dra J. Al. Soldáta: O jedinosti a nerozlučitelnosti manželství (Vzdělavací knih kat., sv. 41) Oba pisca izcrpoše temeljito svoj predmet i književnost, koja radi o njemu. Reylova je knjiga više polemička, pišana oštro, odsugjujuć današnji protuvjerski »reformni« pokret. O ženidbi oba raspredaju najprije sa stanovišta prirodnoga, a onda o sakramentu ženidbe. Najviše se bave nerazdrješivošću ženidbe i modernim težnjama za gragjanskom ženidbom, dokazujuć i pravo Crkve na ženidbu i pogubne pošljedice ženidbene rastave i po porodicu i po društvo uplošice. Reformovati mogu ženidbu samo oni, koji je sklapaju, i to ćudorednom veličinom.

4. U obrambenu struku idu većinom i radnje povjesne. Tako je i djelo dra Fr. Ks. Kryštůfka: Protestanství v Čechách až do bitvy bělohorské (1517—1620), izdano nakladom »Děd. sv. Prokopa« u Pragu. Pisac crta postanak, rast i konačno poraz protestantizma u Českoj, a poimence kako kaležnjaci i razne sekte husovske prelaze na protestantizam, pa ga šire na sve strane, a s njime i germanizaciju. Taj je spis obrana

katolicizma, a dokazuje, da je otpad od Crkve bila nesreća po češki narod, koji se može razvijati samo na katoličkom potkladu; a baš bitka na Bijeloj gori da je spasila narodnost.

Širim je slojevima namijenjen spis Jurja Sahule: Karel IV. jako křesťan a vlastenec (Knih. obnovy č. 7.) Crta život najslavnijega češkog kralja, koji je svojim djelima zaslužio, da ga posve pravo nazivlju »ocem domovine«, a čija uspomena ne će nikad iščeznuti. Pisac spominje velika njegova djela, dokazuje, da je bila golema njegova pobožnost i vjersko uvjerenje kao i ljubav prema domovini, pak da je sila naroda českoga, što se javila u husitsko doba, bila pošljedica odgoja Karla IV, doba čisto katoličke.

Fr. Šťedrý u svojoj Obrani sv. Jana Nepomuckého (nakl. društva »Vlast« u Pragu) pobija na osnovu izvornih spisa glavne prigovore proti tomu narodnomu svecu, na čiji život i smrt još do nedavna žestoko navaljivahu liberalna štampa i strančarski protivnici. Pisac brani dosadanje mnijenje katoličko, da je uzrokom smrti svečeve bila ispovijedna tajna. Spis je stvaran i objektivan, pa svakoga može osvjedočiti.

Od članaka, što izagjoše u časopisima, da spomenemo samo neke, što ih donese »Hlídka«: Dr. Jan Sedlák: Legendy hagiografické, Euharistické traktaty Stanislava ze Znojma; Dr. Jos. Samsour: Inkvisice; Fr. Snopek: Studie cyrillomethodějske. Marni se taj trudbenik moravski (arhivar u Kromjerižu) bavi već više godina u svojim studijama preznamenitim za sve Slavene pitanjem ćirilometodskim. U zadnjem godištu pretresa izvore za povjest ćirilometodsku. Dobro bi bilo, da izda sve te znamenite radnje zajedno u knjizi, da ne ostanu rastresene u nekolika godišta »Hlídke«.

5. U biblijskoj je struci prošle godine izdao dr. Al. Musil, drof. bogosl. fakulteta u Olomucu, svoja epohalna djela i to njemački kao publikacije c. k. znanstvene akademije u Beču. To su: Kusejr Ambra 2 sv. Karte von Arabia Petraea nach eigenen Aufnahmen, Umgebungskarte von Wâdi Mûsa, Arabiá Petraea. Još je 1905. izdao česki spis: Od stvoření do potopy, a ljetos je izdao malen, ali vrijedan spis: Po stopách událostí Starého Zákona, zgodan osobito za katehete i za propovjednike.

Plod je velike marljivosti studija Fr. Fryča: Chronologie života Páně, u kojoj spominje razne nazore i hipoteze o godini Isusova rogjenja, javnoga života, raznih dogagjaja, a konačno smrti. K tomu je priloženo nekoliko tablica za ravnanje, hronološki razvoj evangjeoskih dogagjaja i t. d. Studija je ta najprije tiskana u »Časopisu česk. duch.«, gdje izagjoše i druge bi-

blijske radnje, kao: prof. dr. Jan Hejčl, Pentateuch; dr. V. Mutl, O theofaniich v Pentateuchu; dr. I. L. Sýkora, Kdy bylo sepsáno evangelium sv. Marka.

Dobra je pripomoć za biblijske študije djelo dra. Jaroslava V. Sedláčka: Museum biblickych starožitností. Pisac, prof. bogosl. fakulteta u Pragu, podaje tu popis predmeta i modela svoga biblijskog museja, što ga je sam uredio kao posljedak svoga putovanja u sv. zemlju. Autor je sam sve vidio i čuo, zato je popis jasan i tačan. Tri slike mnogo pomažu, da stvar bude jasnija.

Znamenit je dogagjaj u toliko za samu biblijsku znanost, koliko za praktičnu porabu i svećenstvu i svetovnjaštvu novi prevod psalama, djelo znamenitog učenjaka kan. dr. Mel. Mlčocha. Dosadanji je česki prevod sv. pisma prilično zastario, dosta je hrapav i neispravan, poglavito prevod psalama. Mnogo se mjesta ne može ni razumjeti. Ml. je preveo slobodno iz izvornika jevrejskoga, služeć se i vulgatom.

Drugi česki učenjak radi o potpunom novom prevodu sv. Pisma, koji je potreban.

6. Na koncu nam je spomenuti još dva znamenita književna pothvata. To je ponajprije bogoslovni časopis: Slavorum litterae theologicae, što izlazi latinski kao prilog »Časopisa česk. duchovenstva« i samostalno u Pragu. Svrha je tomu časopisu upoznati svijet sa svom slavenskom bogosl. knjigom, stajati u dodiru sa svim slavenskim narodima, sjedinit ih u duševnom radu i u stalnoj izmjeni misli, odstranjivati nesporazumke megju Crkvom istočnom i katoličkom i tako pomagat, da se zbliže i sjedine. Tu su zastupani svojim referatima i člancima Česi, Poljaci, Rusi, Hrvati, Slovenci, Bugari, Srbi. Urednici su: dr. Jos. Tumpach, dr. A. Podlaha, P. Ad. Špaldák u Pragu, J. Urban u Krakovu, dr. Fr. Grivec u Ljubljani, dr. Luka Jelić u Zadru. Ove je godine započelo treće godište.

Još dvije publikacije smjeraju proljetos izdavati dva neumorna i nerazdruživa učenjaka dr. A. Podlaha i dr. J. Tumpach i to: Český slovnik bohovědný i Slovanská knihovna bohovědná, koja će u prevodu donašati pobolje bogoslovne spise slavenske. Obje će te publikacije popuniti neke nedostatke i luknje česke bogoslovne knjige.[1])

[1]) Referat je ovaj napisao česki za »Hrv. Stražu« prijatelj E. M. iz Brna, koji će i odsele kititi našu smotru svojim člancima. U prigodi ćemo donesti štogod i u českom izvorniku. — Ur.

Nove knjige.

Je li teologija savremena znanost? Napisao dr. Ivan Dujmušić. Nakladom kaptola Vrhbosanskog. Cijena 30 helera. Sarajevo 1906.

Poznata je ona narodna: »Podigle se tuke u hajduke«, pa i druga: »Silena se podignula vojska — Tri Turčina, a dva Ciganina — U Turaka puške bez kundaka — U Cigana sablje bez balčaka... Golemo su zarobili roblje — Hromu kvočku i ćoravo pile«. Tako se eto lanjske godine podigli — »naprednjaci«, da hajduče i robe po — teologiji.

Imao se dr. teologije ustoličiti za rektora hrvatskog sveučilišta, što ga je podigao katolički biskup. A *naprednjaci* objaviše, da prosvjeduju proti tomu, jer *da teologija nije savremena znanost.* Obećaše, da ne će ni doći na inštalaciju. Nu podigle se tuke u hajduke. Dogjoše *naprednjaci*, pa uzeše divljački bučit i galamiti tako grdno, te se zgadilo i njihovu savezniku. »Učeni« se »Pokret« uzeo zabadati o teologiju i poslije one sramote, koja je pala na lice »naprednjačko«. Hrvatska mladež katolička sa svih strana Hrvatske dade oduška pravednome gnjevu zbog divljaštva »naprednjačkog«. Neki i zamjeriše mladeži, što se toliko uzrujava zbog prostote nekih zeleniša, pa ide s topovima na vrepce. Nu mladež je uzela na oko načelnu stranu, pa se izjavila u obranu katoličkih načela, na koja su pljunuli ne samo nedorasli mladići prigodom ustoličenja sveučilišnog rektora, već pljuju neprestance oni, koji se hvastaju svojom naprednošću i slobodoumljem. Zrelo je hrvatsko novinstvo osudilo suglasice te nezrele pojave, a dr. je Ivan Dujmušić u »Vrhbosni« zatjerao »naprednjacima« laž u grlo. Osvrnuo se je na divljaštvo nezrelih mladića i dokazao, da je teologija znanost, i to savremena, da je teologijski fakultet dio universiteta, da sjemeništa nisu bila nikad, pa ni sad nisu rasadišta tmine već prave prosvjete. Nedavno je ta radnja Dujmušićeva pretiskana iz »Vrhbosne«. Pisana je temeljito i poučno, kao što znade pisati Dujmušić. Željeti je samo, da naš prijatelj piše što popularnije i zanimljivije, jer su njegovi spisi namijenjeni, a i dobro će doći, najširim slojevima.

Dujmušićevu raspravu preporučujemo svima, koji žele upoznati ogromno bezmjerje »naprednjačke« nadutosti i neznanja i pravu istinu. Ovom zgodom preporučujemo i lijepu »Knjigu o knjigama«.

Spomenica o državopravnih pitanjih hrvatsko-ugarskih. Napisao dr. Josip Pliverić, kr. javni red. profesor u kr. sveučilištu Fr. Josipa I. u Zagrebu. 1907. Naklada L. Hartmana.

Tu je spomenicu napisao pisac 1903, bivši član odbora petorice u zajedničkom saboru u Budimpešti. Spomenica je imala biti predana ugarskomu odboru, al nije predana. Pisac ju je sad objelodanio, da se okoriste njome branitelji hrvatskih prava. G. je pisac bio član t. z. »narodne« stranke (vulgo magjaronske), pak i u svojoj spomenici ističe prava hrvatske na temelju nagodbe, a nabraja i povrede nagodbe sa strane hrvatskih »pobratima«. U Hrvatskoj bi i po nagodbi službeni jezik imao biti hrvatski, samo hrvatski. Hrvati se svojim jezikom mogu služiti i u zajedničkim poslovima. Na poštama i na brzojavima ima biti jezik hrvatski, a eto dočekasmo početkom ove godine nove naputnice, na kojima je na prvom mjestu magjarski tekst, a ispod njega sitnim slovima hrvatski. Za tugjinu bi morale biti tiskanice s jezikom hrvatskim i franceskim, a kad tamo hrvatskom ni traga! Domobranstvo bi moralo biti hrvatsko, zastava *samo* hrvatska, grbovi samo u zajedničkim poslovima zajednički. Naše je primorje samo hrvatsko, a zove se Magyar tenger i t. d. Spomenica je ova izragjena pomno. Dobro će doći osobito »ocima domovine«, po gotovo u ovom kritičnom času. Napisao ju je nagodbenjak, pa ju zato može bez opasnosti čitati i — svaki činovnik. Zapada 2 K.

Friedrich Nietzsche: Der »Antichrist« in der neuesten Philosophie von Msgr. Dr. Engelbert Lorenz *Fischer*. 8 (VIII + 196) Regensburg 1906 N. 3. — (dodatak k djelu istoga pisca: »Triumph der christlichen Philosophie«.)

Kritičar (po »Lit. Rundschau« br. 2.) bi želio, da se pisac postavio na drugo stanovište u obragjivanju svoje knjige. Priznaje, da je »znameniti predmet obragjen potpuno, prijegledno, jedinstveno«, ali ne vidi toliku opasnost u Nietzsche-a filosofa, koliko u Nietzsche-a — *pjesnika u prozi.* Drži naime, da Nietzsche-a filosofa argumentima nije moguće (?) pobiti, zato drži, da bi ga trebalo poduhvatiti s druge strane, naime: pokazati, kako je neoriginalan i posve zastario taj toliko hvaljeni duh Nietzsche-ovih djela. Kad naime »proroku nove mudrosti« oborimo oblak novosti i nenatkriljivosti u jeziku, to smo mu oborili njegovu osvojivu snagu. Za obradbu Nietzsche-a s te strane pruža obilje gradiva Izaija, psalmi i knjige proročke, pa apokalipsa. Pokazati dakle, da je razvoj njegov išao točno po opisu sv. pisma moglo bi djelovati kud i kamo jače, nego ići pobijati ono, što se pobiti ne dade.

Tako misli kritičar. Samo djelo ragjeno s čisto filos. stanovišta, hvali.

A. Ž.

Predigtskizzen. Gewidmet seinen dankbaren Schülern und fleissigen Hörern von *Hugo Hurter*, S. I., Doktor der Philo-

*

sophie und Theologie, Honorarprofessor der Theologie an der k. k. Universität zu Innsbruck. Druck und Verlag von Fel. Rauch.

Vrijedni i vrlo zaslužni učenjak isusovac Hurter, čija se dogmatika uporabljuje u sjemeništima staroga i novog svijeta, nije usredotočio sav svoj rad samo u dogmatici. Skromni taj redovnik, koji je oplemenio, oduševio tolike stotine svećenika sa svoje profesorske stolice, nije mirovao u sobi svojoj; već ko mrav neprestance kupio znanje, pa ga slagao, al ne da ga zakopa, već da ga daruje svijetu. Komu nije poznat njegov *Nomenclator literarius*, pa razni članci, osobito u »Zeitschriftu«? Nu starac je znao ostaviti i svoju sobu i profesorsku stolicu, pa poći okolo, da lovi duše. Hurter je ne samo dobar profesor i učenjak, već i vrstan propovjednik. Nagovoren od svojih zahvalnih učenika i dobrih prijatelja, počeo je lani izdavati nacrte svojih propovijedi, što ih je besjedio u raznim prigodama u 50 godina javnog svog djelovanja. Dosele je izdao tri sveska: *Entwürfe zu Fastenpredigten* sadržavaju propovijedi o sedam Isusovih riječi na križu. U *Marienpredigten* raspreda dostojanstvo, kreposti, žalosti i t. d. Bl. Dj. Marije. U *Herz-Jesupredigten* razmatra osjećaje Božanskoga, kraljevskog i svećeničkog Srca Isusova i vodi u školu toga presvetog Srca.

O. Hurter nije podao već izragjene propovijedi, van samo nacrte, al nacrte pune lijepih, uzvišenih misli bez praznih fraza. Stoga će ti nacrti dobro doći ne samo propovjedniku, ne samo svećeniku, već svakomu, koji je željan prave duhovne hrane. Preporučujuć propovijedi Hurterove, želimo, da skromni učenjak još više obogati bogoslovnu knjigu katoličku.

Geschichte des deutschen Volkes vom dreizehnten Jahrhundert bis zum Ausgang des Mittelalters. Von *Emil Michael, S. I.* Doktor der Theologie und Philosophie, ord. Professor der K. G. an der Universität zu Innsbruck. IV. Bd. Freiburg im Breisgau 1906. Herdersche Verlagshandlung.

Ne zna se, komu će se potpunim pravom dati prvenstvo megju učenjacima Družbe Isusove u Innsbrucku. Na koje god polje pogledaš, naći ćeš trudbenika, i to trudbenika svjetskoga glasa. Tu ima svoje radnike i dogmatika i filosofija i biblijski nauci i crk. pravo i crk. povjest i liturgika. A tko ne pozna moralke Noldinove?! Svakako zauzimlje jedno od prvih mjesta dr. E. Michael, profesor crkv. povjesti. Djelatnost je njegova i opsežna i solidna.

Njegovo je načelo, da povjesničar ne smije ustvrditi, što ne može dokazati. Toga se drži dr. Michael. Stoga i jesu njegova djela solidna, stoga ih kritika može raščinjati, al ih uništiti ne može. Nedavno je izašao 4. svezak njegove opširno zasnovane »Povjesti njemačkoga naroda«. U tome svesku raspreda o kulturnim prilikama naroda njemačkog u 13. vijeku. Temeljito, po izvorima, a te nabraja na 11 stranica!) raspravlja o pjesništvu dvorskom, o legendama, o narodnoj epici, o novelama i pošuricama, o poučnim, ljubavnim, lirskim pjesmama; o glazbi osobito crkvenoj, o igrama, osobito liturgijskim, te o počecima dramatskim.

Michaelovo je djelo u neku ruku i apologija srednjega vijeka i (donekle) Crkve katoličke, koja je svojim načelima utirala svagdje put pravoj prosvjeti i uljudbi. Ni jedno ljudsko djelo nije bez mane, pa ni »Povjest« dra Michaela. Uza sve to se može i mora preporučiti. A mi želimo, da nam naši učenjaci podadu kulturnu povjest naroda hrvatskoga, osnovanu na istim onim načelima, na kojima je osnovana »Povjest njemačkog naroda«. Povjest ova zapada 9 m. 40 pf., vezana 8 m. 40 pf.

De sacramento extremae unctionis, tractatus dogmaticus, auctore Josepho Kern, S. I, theologiae dogmaticae in c. r. universitate Oenipontana professore p. o. Sumptibus et typis Fr. Pustet. Ratisbonae, Romae, etc. 1907.

Malo se o kojem sakramentu tako malo pisalo kao o zadnjoj pomasti. I u dogmatici se i u pastirici pisci većinom dotakoše samo površine najglavnijih pitanja, pa mirna Bosna A protestanti od početka već uzeše nijekati sakramentalni značaj zadnjoj pomasti, dok se katolički bogoslovi ni sami ne slažu u najglavnijim pitanjima.

Veliku prazninu u katoličkoj dogmatici ispuni nedavno sveučilišni profesor u Innsbrucku, isusovac dr. Josip Kern svojim djelom o posljednjoj pomasti. Djelo je to plod dugoga i pomnog istraživanja. Razdijeljeno je u pet knjiga. U prvoj. knjizi dokazuje, da je zadnja pomast pravi sakramenat N. Z. Dokaze crpe iz crkvene predaje, navodeć obilato mnijenja crkvenih otaca i pisaca ne samo poslije sv. Grgura Vel., već i prije njega, da, prije općenitog sabora nicejskog. Osim toga ih crpe iz sv. Pisma (Jak. 5. 14. sl., Mark. 6. 13.)

U drugoj knjizi radi o svrsi i biti posljednje pomasti. Dokazuje, da je zadnjoj pomasti svrha posve ozdraviti dušu, da može unići u rajsku slavu, ako nije bolje po čovjeka, da ozdravi. Materija je ovog sakramenta ulje, što ga mora blagosloviti biskup ili ovlašteni svećenik. Mazanje svih pet sjetila nije materia proxima. Forma je bitna ovog sakramenta molitva svećenikova za bolesnika. U trećoj knjizi raspravlja pisac o svrsi sakramenta, a to je otpuštenje grijeha, otpuštenje vremenitih kazni te ojačanje duše, a konačno i tjelesno zdravlje. U četvrtoj knjizi raspravlja o službeniku i o subjektu ovog sakramenta. Službenik je svećenik, i to ne samo katolički, već i istočni nesjedinjeni. Subjekat je teški bolesnik, koji se može služiti razumom, a ima nakanu primiti sakramenat. U

petoj knjizi raspreda učeni pisac o svojstvima zadnje pomasti: o jedinstvu, o ponavljanju, o potrebi, o oživljavanju.

Kernovo će djelo prokrčiti put za novo znanstveno istraživanje. Neka su mnijenja gotovo posve nova (makar za današnje doba). Tako pr. da se u istoj smrtnoj pogibelji može češće puti podijeljivati posljednja pomast, da može i svećenik blagoslivljat ulje i t. d. Sva prilika, da će o tome biti još podulje rasprave. Zasluga je piščeva svakako, da je pokazao put. Prednost je ovoga djela, što se pisac obzire i na novije istočne trudbenike, ponajpače ruske. Ne bi škodilo, da ga u tome slijede i drugi zapadnjaci. Istaknuti nam je još, da dr. Kern vrlo oprezno stavlja teze, osobito još neutvrgjene. I to je svojstvo trijeznog učenjaka. Kernovo djelo preporučujemo svim trijeznim bogoslovima.

Kratke ocjene, preporuke i t. d.

Vrhbosna katoličkoj pro svjeti. Br. 2—4. † *Josip nadbiskup vrhbosanski.* (Dvije okružnice: jedna vjernicima razlaže o štovanju presv. Srca; druga svećenstvu stavlja na srce, da organizuje radništvo proti socijaldemokratima. Tu presvijetli Natpastir razlaže u kratko težnje socijaldemokrata i držanje njihovo prema vjeri, a mimogrece se tiče »Pokreta«, »Savremenika«, »Nov. lista« i braće im, što potkapaju opstanak Hrvatstva. Kamo sreće, kad bi se po svoj Hrvatskoj čuo i ostvario poklič Štadlerov?) — *Sloga ili prielom.* (Osvrćuć se na neke bacanije N. Nodila u »Savremeniku« raspreda se o napremici Crkve i države, koje moraju živjeti u slozi i radit sporazumno o dobru društva.) — Katolički razbudjaj u Njemačkoj u XIX. vijeku. (Analiza knjige franc. povjesničara Goyan: *L' Allemagne religieuse.*) — *Dr. F. B.*, Voilà l'ennemi. (Upozoruje na demonstracije dubrovačkih akademičara proti biskupu, proti popovima, kaležu i t. d.; dalje na pisanje »Nov. lista« proti biskupima, ter na bezvjersko pisanje »Pokreta«. Ističe, da je *naprednjaštvo* pravi neprijatelj sv. vjere i Hrvatske). — *Dr. Ivan Dujmušić,* O. Nikola Nilles. (Osmrtnica velikoga učenjaka i prijatelja Slavena naпose nas Hrvata, koji je 31. siječnja ispustio svoju plemenitu dušu. Malo je naobraženih Hrvata, kojima ne bi bio poznat »der alte Glagolit«, kako se sam nazivao. Plemeniti je starac bio živi leksikon. Bio je istina profesor crkvenoga prava, al se razumio i u sve druge struke. Osobito je pazio ne svaki pokret u Slavena. Nije istina poznavao slavenskih jezika, al si je dao prevagjati. Glagolicu je ljubio i čitao. Njegovo je učenjačko mnijenje bilo, da glagoljaš može glagoljati svagdje. Ugodno se sjećao dana, što ih je proboravio u Hrvatskoj, poimence u Senju, gdje je slušao i glagoljsku večernju. Hrvati ga u Innsbrucku nisu smjeli drukčije pozdravljati, već sa »Hvaljen Isus«, a on bi odgovorio: »Na vijeki vijekov Amen!« Starac se je nadao, da će se svi Slaveni okupiti u krilu prave Crkve. Za tim je i išao u svojim djelima. Nije slutio, da će se u Hrvatskoj naći odmetnika, koji će nastojati i hrvatski katolički narod otčehnuti od stabla života. Kao dr. Dujmušić sjećaju se se papice Nillesa, velikog učenjaka, skromnog isusovca, dragog učitelja i prijatelja svi, koji su ga poznali.)

Kršćanska škola, pedagogijsko naučni list, postala je nedavno glasilom hrvatskog katoličkog katehetskog društva. Urednik je dr. L. pl. Jambreković okupio oko sebe lijepu kitu suradnika, pa je nade, da će se »K. Š.« dići na visinu modernoga pedagogijskog časopisa, koji bi okupio oko sebe ne samo katehete, već i sve prijatelje kršćanske škole. Vrijedno je istaći osobito neke članke, što ih je »K. Š.« donijela početkom ovoga svog jedanaestog godišta.

Od ateizma k anarhizmu. (Napisao V. Kathrein, D. I. Voljeli bismo, kad bi naši ljudi izvorno pisali, nego da prevagjaju. Istina, i tko piše izvorne članke, služi se tugjim djelima; al ipak dokazuje, da u pisca ima više samosvijesti.) *Vele je znamenita služba nastojnikova u odgoju.* (Po Michelettiju napisao dr. Josip Lang. Lijepa je ova rasprava baš u zgodan čas, kad sve vreba na mlade duše, koje zapliće i uništuje, ne pazi li na njih budno oko.)

S vjerom nestaje poštenja. (Napisao J. Marić, ravnajući učitelj. Kratka al jezgrovita radnja, koju bi mladi svijet, pa i stariji, morao češće čitati i razmišljati.) Ima i drugih lijepih radnja, a želimo, da ih bude uvijek suvremenih i zanimljivih.

Serafinski Perivoj, glasilo hrvatskih franjevaca, dvadeset i prvu godinu eto diže visoko luč kršćanske prosvjete u hrvatskoj Bosni i Hercegovini. Sinovi sv. Frane nastavljaju zahvalno djelo starih *ujaka*, jednih nekad zastupnika prosvjete, zaštitnika sirotinje raje.

Dvije se stvari osobito ističu u »S. P.«: odlučan je i šarolik kao i vrijedna »Vrhbosna«. Donosi i pjesme i pripovijesti i znanstvene stvari, pa kritike veće i manje, te vijesti sa svih strana. Napomenut nam je naročito kratku al jezgrovitu ocjenu »Savremenika«, toga trovatelja hrvatskoga svijeta, što ga je osudila cjelokupna hrvatska katolička mladež i svi katolički listovi bez iznimke (da što ne *ali-katolički*). Kratke ocjene »Gospogje Walewske« i »Prokletstva« sadržavaju sve, što se o tim radnjama može reći (da što, ništa pohvalno). Lijepa je filološka studija o bo-

žićnoj pjesmi: *U se vrime godišća* (Ćutić Mladen), pa rasprave o alkoholu i alkoholizmu, o Bogojavljenju i t. d. Našim dragim ujacima u zavičaju Tvrtka Velikoga želimo obilje Božjeg blagoslova i potporu svih Hrvata. »S P.« izlazi u *Visokom* mjesečno, a zapada 5 kruna.

Kršćanska Obitelj, poučni i zabavni list za hrvatski katolički puk. Izdaju učitelji franjevačkog bogoslovnog sjemeništa u Mostaru. Lijepi je taj porodični časopis stupio u 8. godište Mnogo je učinio za katoličku hrvatsku prosvjetu megju pukom. Donosi u svakom broju zabavne i poučne članke, pjesme, razne vijesti i t. d. — sve, što može samo koristiti puku i unapredgjivat osobito dobrobit porodica. I ove godine donosi lijepih članaka. Ističemo osobito: *N. Subotić*, Roditeljski uzgoj i škola. — *Gjuro*, Sloga i ljubav izvor sreće, — nevjernost, izvor nesreće u obitelji. — *Fr. M. S.*, Slavje djevičanstva i kršćanske ljubavi i t. d.

Trebalo bi pregnuti, da taj lijepi list ne kuburi, već da se raširi megju puk čitave prostrane Hrvatske. Izlazi svaki mjesec, a cijena mu je posve neznatna: 3 krune, za gjake i težake 1 kruna.

Čas, znanstvena revija. Zv. 3. Dr. M. *Zdziechowski*, Rusi in Poljaki. (Uvod u knjigu: *Grundprobleme Russlands*. Držanje Poljaka u novoj ruskoj revoluciji.) — *Kan. Ivan Sušnik*, Ob mejah brezkončnosti. (O granicama bezkonačnosti u malom svijetu.) — *Fr. Terseglav*, Načelne misli o »svobodni šoli.« (Posljedice slobodne škole. Čim bi se naknadila vjerska obuka? Misli prof. dr. Staudingera i kantovca Natorpa. Rasprava je ta savremena i vrlo zanimljiva.) — *B. Remec*, O naši zemlji. (Zanimljiva geološka rasprava.) — *G. Rožman*, Namen in organizacija socijalnih kurzov. (Referat sa soc. kursa u Gladbachu.) — *F. R.*, Ruska duša v spisih A. Čehova. (Kratka, ali lijepa književna studija.) — *F. Cilenšek*, Ali dobimo nov slog? (Hoće li se jednom složiti svi slogovi, što opstoje, u jedan?) — Nove knjige. — Listek.

Zora, glasilo katoliško narodnega dijaštva. Leto XIII. Urednik M. Božič.

Lijepi je taj list ogledalo slovenskoga katoličkog gjaštva. Poput naše »Luči« počela je »Zora« okupljati oko sebe poletnu mladost i okupila je sve, što misli katolički i slovenski. Mladež se je slovenska organizovala, pa gdje je nekoličak slovenskih akademičara, tu imaju i svoje društvo. A organizovani su i gimnazijalci. »Zora« donosi danas samo vijesti o plodovima te organizacije, dok naša »Luč« imade istom pokazivati put do prave organizacije. »Zora« je vrstan časopis, koji uz pjesme donosi i zrelih rasprava i pripovijesti i t. d. Mladež bi hrvatska imala prigrlit uz »Luč« i »Zoru«, pak pratit budno život planinske braće, da vidi, što čini budna narodna i katolička svijest.

Museum, časopis bohoslovcu československych. Č 2. *Jan Ertl*, Filosofické prvky v theologii Tomáše ze Stítného. (Početak je vrlo pomno izragjene rasprave. U I. odsjeku raspreda o prirodnoj teologiji starog učenjaka češkoga.) — *Jakub Rozmahel*, Buddhismus. (Nastavak lijepe rasprave o budizmu.) — *E. Masák*, Jak působilo křest'anství na život lidstva v prvních třech stoletích. (Tko je čitao krasnu poslanicu Diognetu, vidio je, što je kršćanstvo učinilo za svijet; uvjerio se, da je kršćanstvo bilo dušom svijeta. I u ovoj raspravi prikazuje pisac djelovanje kršćanstva u tri prva stoljeća. Rasprava je vrlo lijepa, pomno izragjena po djelima crkvenih pisaca, osobito sv. otaca.) — *Stanislav Behal*, O svobodné vůli. (Početak zanimljive raspravice o slobodi volje.) Osim tih ima i drugih raspravica, pjesama, dopisa i t. d.

Vychovatel, organ Katechetského spolku v Praze. Č. 3. 4 5. Osim nastavaka započetih članaka o slobodnoj školi i t. d. imade i drugih zanimljivih stvari. Tako primjerice: *Jos. Paska*, Styky učitelstva s rodiči, a osobito Poznámky k řeči prof. Masaryka, toga učitelja naših »naprednih« apoštola.

Hlídka, č. 3. Dr. *Jan Sedlák*, Stanislav ze Znojma na Moravě. (Početak rasprave o vogji katolika, koga je kralj Većeslav (Václav) protjerao iz kraljevstva 1413.) — Dr. *Jos. Ošmera*, Daň ze stoupnutí ceny. (Početak rasprave socijalne o porezu.) — *A. Vrzal*, Ruská belletrie za revoluce. (Književna rasprava. Pisac dokazuje očito, da je ruska lijepa knjiga za revolucije vrlo omršala. I pisci, koji su najviše na glasu, sastaviše radnje ili loše ili srednje ruke.) *Alois Koudelka*, Z anglického písemnictví (Svršetak). — Z rumunské literatury. (Početak zanimljive književne rasprave.) *Dr. Kubiček* nastavlja svoju raspravu o Marksovu socijalizmu, a *Fr. Hoteček* o Fr. Pravdi. Obilne su *Posudky*. Ze života nabožensкého i t. d.

Vlast, č. 5. Osim pjesama, pripovijesti, nastavaka članaka, početih u prijašnjim brojevima donosi zanimljiv suvremeni članak: *Čiry materialismus prof. dr. Frant. Krejčího!* Kritisuje F. J. Konečný, Krejčí je u Turnovu raspredao o pozitivizmu i o odgoju Megju inim je istakao: »Odgojitelj ne će i ne smije siliti djece, da budu vjernici.. i t. d. F. J. K. neumitnom kritikom raščinja fraze dra. Kr., kakvih ćeš naći i u nekim ter nekim hrvatskim listovima.

Przegląd Povszehny, nr. 277. styczen 1907. *J. E. Ks. Arcibiskup J. Bilczewski*, Chrystus i Kosciól. (Vatreno i zanimljivo prikazuje učeni dostojanstvenik napremicu Isusa i Njegove Crkve) — *J. E. Ks. Arcibiskup Teodorowicz*, Broszury Szecha (Sz. je izdao dvije brošure: *O pracy katolickiey* ter *Uwagi o socyalizmie*. U prvoj prigovara Crkvi, da je odviše konservativna, te ne mari za

struju svjetsku i preporučuje neke reforme (reformni katolicizam). U drugoj se brošuri oduševljuje za socijalizam, koji mu je ideal. Učeni nadbiskup dokazuje, da Szech prigovara Crkvi, jer je ne pozna kao ni drugi, što navaljuju na nju. A socijalizma takogjer ne će poznati, jer bi znao, da potkapa vjeru. Konačno preporučuje pisac, da se svi okupe pod zastavu kršć.-socijalnu. Neka se složi kler, pak i naustice i napismice širi u puk ideje kršć. demokracije) — *Feliks Hortynski*, T. I., Nowe teorije kosmiczne. (Teorije ingleskih fizičara Poyntinga i Strutta o pritisku svijetla na površinu svakoga tijela ter o znamenitosti radija u svijetu.) — *Ks. J. Urban*, *T. I.*, Cerkiew rosyjska w ostatniej dobie. (Crta žalosne prilike u ruskoj Crkvi, koju rastaču razne sljedbe, a ona se boji samo — katoličanstva.) *W. Gostomski*, Refleksye. (Umne refleksije o razumu, što ne razumije, i o vjeri, što ne vjeruje, ter o svijetu bez duše.)

P. P. nr. 278 *Ks. Jan Pawelski*, Jedna z naszych spraw i dramat o niej. (Rasprava o lijepoj drami Lucijana Rydla Bodenhain.) — *F. Klimke*, *T. I.*, Reforma filosofii katolickiej? (Prigovara se, da bi trebalo katoličku filosofiju reformovati. Günther traži od nove kat. filosofije ***nezavisnost***, ***empiriju*** i ***relativizam***. Posve ***nezavivna*** ne može biti filosofija, ta zavisna je o nekim pravilima i zakonima, bez kojih ne može biti; zavisna je i o objavi. Što je do *empirije*, katolički se filosof mora obzirati i na nova iznašašća osobito empiričkih znanosti. Proučavanje prirode ima biti sredstvo za filosofsko umovanje, a filosofija mora davat pravac prirodnomu istraživanju. Što je do *relativnosti*, treba dobro označiti pojam, pak će se vidjeti na prvi mah, da su neke istine vječne i nepromjenljive, a druge promjenljive i prolazne. U neku ruku samo mogu one prve biti relativne t. j. toliko, koliko su spoznaja, ter koliko ih viši um spoznaje bolje, jasnije i svestranije; nu nisu relativne tako, te bi ih mogle zastupati druge, posve različne. Pisac traži konačno, da se kršć. filosofija osobito obzire na sadašnja životna pitanja.) — *F. E. Polzeniusz*, Teorija Mendelejewa o eterze. (Pisac raspreda teoriju ruskoga učenjaka M. o eteru.)

P. P. n. 279. *I. E. Wojciech L. Dzieduszycki*, Wielki wynalazek i nadzwyczajne tegož skutki (Poodavno je veliki poljski umnik Ks. M. Morawski istakao jasno, u čem stoji napredak »naprednoga« vijeka. To isto, malo drugčije, ističe pisac u svojoj radnji. Smith i Jones i Brown putuju u »liftu« iz Londona u Atenu. Tu se sustaju s Kritijom, sa Sokratom i s drugim velikanima Sokrat radoznalo ispituje, u čem stoji ta hvaljena mudrost »Zaburovića« (Hyperborejczyk): jesu li našli sreću, krepost, pravo i t. d. Izrugava se tobožnjim »mudracima«, koji su

izumjeli svjetlopis i t. d., da su puki zanatnici. Zgraža se, kad čuje, da se knjige vrlo lako mogu tiskom umnožiti, a nitko nije pronašao načina, kako će se dobre knjige od zlih razlikovati. Konačno se Inglezi vraćaju u London, nu mjesto grada nalaze močvaru i u njoj ljudoždere. U času, gdje Jones i Smith hoće da im predadu Browna, krivca svoj nesreći, Smith se — probudi. Radnja je ta pisana vrlo lijepo, zabavno, al i poučno.) — *Ks. J. Pawelski*, *T. I.*, Falszonanie kierunku doby obecnej. (Čudno se razmahala duhovna borba na sve strane. Digle se sve sile proti religiji. Franceska prednjači. Kako je došlo do toga? Socijalna je bijeda digla šire slojeve. Nu socijalizam ne bješe isprvice proti Crkvi. Istom ga kašnje predobi liberalizam, te socijalizam nekako zaboravlja stranu socijalnu, a ističe više antiklerikalizam. Liberalizam se boji Crkve, zato napinje sve sile proti njoj. A boji se osobito kršćanske demokracije. Uz to se u Francuskoj katolici ne mogu priljubiti republici, koja je obećavala slobodu, bratstvo i jednakost, a nije drugo van tiranija pod krinkom slobode. Pozivlju neki narode, da slijede Francesku, koja moralno nazaduje, pa bi je mogao zadesit udes nekad jake Poljske, a možda i propast. Katolicizmu se navješćuje rat svuda, stoga katolici moraju slijediti duh vremena i pripravit se za rat. Ne bi škodilo, da već jednom progledamo i mi katolički Hrvati!) — *Ks. K. Czaykowski*, T. I. »Nowa Reforma«, papież i droga razsądku. (Pisac raspreda dogagjaje u Franceskoj, pa se obzire na pisanje katoličko-liberalne »Nove Reforme«, koja dosta drsko kori papu i franceske katolike, što ne popuštaju svojih prava. Neka se primijeni na pisanje »katolika« »Pokretovih« i t. d.) — *Ks. Wiktor Wiecki*, Z polskiego ruchu etycznego. »Czystość«. (Raspreda o etičnom pokretu, koji ide za tim, da uguši nemoral. Glasilo je tomu pokretu »Czystość«, koja je vrlo lijepo shvatila korist i potrebu moralnog života, al na žalost udarila stranputice, ne obziruć se na religiju, temelj morala, te odbijajuć od sebe svećenstvo.)

»P. P.«, krasno uregjivani mjesečnik, donosi osim toga i obilat pregled i poljske i drugih književnosti, beletristične članke, vijesti o vjerskom, znanstvenom gibanju i t. d. Uregjuje ga Ks. J. Pawelski, T. I. u Krakovu. (ul. Kopernika 26.)

Niva, časopis posvjačena spravam cerkovnim i suspiljnim. R. 4. č. 1.—5. *On. Voljanjskij*, Z pograniča teoljogii i filjozofii (Raspreda o novom filosofskom smjeru u Franceskoj, koji izvodi religiju iz potreba praktičnoga života. Dokazuje, da je to samo sinteza kritičnog idealizma Kantova, materijalizma Marksova s primjesom nazora Hegelovih, Darwinovih, Renanovih i t. d.) — *O. A. G.*, Socioljogični načerki. (Završetak veće rasprave, koju prepo-

ručujemo osobito na razmišljanje.) — *R. L.*, Či reestr 7. gol. grihiv povstav i perejšov do moraljnoj teoljojii pid vplivom astroljogii? (Pobija mnijenje dra Ivana Franka i Tadije Zelinjskoga, da je nauka o 7 glavnih grijeha potekla iz astrologije, a po Horaciju da je prešla u kršćansku etiku. — *O. V.* Do jezuickogo pitanja (Ocjena knjige *E. Cekler, Zakon Jezuitiv.* Pisac dokazuje, da je ta knjiga rgiava, nepouzdana, puna kleveta. Uzgredice ističe sud raznih učenjaka o isusovcima.) *O. On. Gadzevič*, Nauka pro vpliv časopisij (Lijepo raspreda djelovanje časopisâ na društvo, osobito na mladež.)

Osim toga donosi *Niva* članke o katoličkoj organizaciji Rusina, razne dopise, izvatke iz domaćih i tugjih časopisa, propovijedi i t. d. Vrlo lijepi taj katolički list izlazi dva puta mjesečno u Lavovu (ul. Petra Skargi č. 2.), a zapada 8 kr. na godinu. Bit će prilike, da se s njime opet pozabavimo i preporučimo ga svima, što razumiju rusinski.

Gazeta Kościelna, nr. 5—11. *X. M. Jež*, O uświadamianiu młodzieży pod względem płciowym. (Mladež je iskvarena i kvari se sve više. Kako treba tomu zlu stati na put? Kako mladež odvratiti, da ne grezne u glibu putenosti? Pisac lijepo sve razlaže A misli li se u nas na to? Misle trovatelji mladeži, koji joj daju sičan u zlatnim posudama.) — *Dr. A. Podwin*, O. stosunku katechety do młodzieży. (Zadaća katehetâ dan današnji. Što im je i kako raditi? Što vrijedi za katehete, vrijedi u neku za sve svećenike. Stoga bi dobro bilo, da svi uzmu k srcu lijepo ovo razlaganje.) — *X. Kefalinski*, Czego nam dziś najwięcej brakuje? (Neprijatelji navaljuju na Crkvu, zavode duše. Crkva istina ima svoju čvrstu i neprolaznu organizaciju, al ta nedostaje. Bludnje su se raznih njemačkih i inih filosofa raširile i uvriježile po Poljskoj! Dušobrižno svećenstvo ne dospijeva, da na izvoru prouči sve to, pa da može uspješno pobijati. Zato bi trebalo centralizovati sile učenjačke. Razni su biskupi to i pokušali. Dobro bi bilo, da se učene glave sastanu, porazgovore i podijele posao. A nisu li u Hrvatskoj iste prilike? Dok se protivnici Crkve i Hrvatske organizuju, katolici se tugje jedan od drugoga. Na stranu osobnosti i strančarstvo! Sastanimo se, dogovorimo se bratski, pak razdijelimo posao, da zajednički razbijemo zajedničkog neprijatelja!)

Swiat Słowiański, nr. 26. 27. *Kalikst Browicki*, Rewolucija a odrodzenie. (Revolucija ne može Rusije preporoditi. Preporod će doći evolucijom, mirnim radom, ako Rusija u svakom pogledu postane druga.) — *M. Zdziechowski*, Filozofia Cziczerina (O filosofskom sustavu Čičerinovu. Poljski se učenjak spotiče i o *suhi dogmatizam*, koji ne poznaje posredništva izmegju Boga i Beliala. Bit će prilike o tome progovoriti drugi put.) — *Ks. Leopold Lenard*, Polityczne

zadanie Polaków. (Poljaci bi po mnijenju našega prijatelja Slovenca g. L. morali stati na čelo svim Slavenima u Austriji, koja bi se imala urediti na federalističku i na demokratsku. Njemačka bi se prevlast imala skrhati. Politika bi imala biti slavenska.) — Jan Łoś, Aleksander Wesetowskij i jego pogląd na początki literatury. (Literarni prikaz znamenitog ruskog učenjaka, člana raznih akademija.) — *Kazimierz Nitsch,* Polsko czeska granica językowa. (Filologijska rasprava o napremici poljskoga i českog jezika. Vrijedno bi bilo znanstveno istražiti granice svih slav. jezika, a još vrednije napisati gramatiku svih tih jezika.) Pregled je slavenske štampe pa kronika obilata i u ova dva broja.

Sociale Kultur, 27. godište, svezak za siječanj o. g. donosi na prvom mjestu članak: »O alkoholu«. O tom zapravo gorućem pitanju današnjeg vremena raspravlja pisac (H. Rost) potanko, pa pokazuje sve one strašne posljedice alkohola kod mladeži, odraslih ljudi i žena. Navagja u % množinu alkohola kod raznovrsnih vina i pića uopće, pa s pomoću pokusa kod životinja i biljki sigurno njegovo štetno djelovanje i kod čovjeka. Zanimiv je i poučan članak, jer pisac ne teoriše puno nego pokazuje na savremeno društvo i karakteristične crte iz svagdanjeg života. »Koliko poletnih nada nadarenih sinova nije već piće za uvijek pokopalo! Nije li bolno pogledati na visokim školama njemačkim mjesto rumenih, cvatućih obraza, punih svježeg života, koji mladost rese, blijeda mršava i podbula lica kod naših gimnazijalaca i viškolaca . . .?«

Pogledajmo pak mi kod kuće! Žalosna istina! Alkohol djeluje ubitačno na nutarnji život čovjeka uopće! Odakle to zlo? Odakle tolika pomama za alkoholom? Kaže: »Mi ne možemo djeteta krstiti, ne možemo svatova otračiti, mrtvaca pokopati, nit posjeta napraviti, ne možemo jedno veselo društvance sastaviti, nikakove okrepe i zabave upriličiti . . a da nijesmo prisiljeni i protiv volje i koristi naše alkoholu žrtve doprinijeti . .« Onda se obraća na vogje pokreta »proti alkoholu« pa daje zgodne upute, kako da se na tom polju s uspjehom uzmogne naprijed. »Ako svaki naobraženi čovjek kod sebe i u krugu svoje okoline provede tu reformu, diže tim novi život jakog idealizma, tjelesnu i moralnu snagu u široke mase naroda, koji je dosad alkoholu strašne žrtve doprinosio«. A budući da alkohol u toj borbi ima zamamnih, zavodljivih sredstava — borba ne će biti laka. S devizom kako Gambetta proti »klerikalizmu« stupimo u boj proti alkoholizmu: l'alcoolisme voilà l'ennemi!

Pô knjige (40 str.) ispunja »Prijegled« bogat izvještajima o radu organizacija i udruga radničkih, o organizacijama svim, što zasijecaju u kult. socij. život; donosi opširne stat. podatke o

napretku i nazatku iz područja gospodarstvenog i trgovačkog i napokon iscrpivi prijegled najnovije socijalne literature uz kratke kritike.

Svezka za *veljaču* opet donosi aktuelan članak: »Borba protiv sušice s osobitim obzirom na seoske odnošaje«. (Dr. med. Fassbender). Kakav je mah preuzela sušica danas — žalosna je činjenica. S porastom tvornica, u kojima nezdravi plinovi i zadah različnih kemičkih izlučbina kô mora sjeda na grudi tisućama radnika — raste i broj lagano ali sigurno unesrećenih. A na koliko ih se može protegnuti ona Zwinglijeva: cadaverosos vul tus circumferentes, studio et opera in flore extincti — tužna je pripovijest žalost roditelja i domovine . . .

Pisac govori o pojavima sušice i spominje pojedina do sad preporučivana sredstva protiv sušice. Specifičnog sredstva — nema. Zato treba brižno obdržavati ono, — što su liječnici za shodno pronašli. Lječilišta za sušičave — uregjenje stanova — pouka naroda o higijeni — desinficiranje — odnošaj megju čovjekom i životinjskom tuberkolozom — naravna su i jedina, a može se reći katkada i uspješna sredstva proti toj kugi.

Onda se s opravdanjem tuži na slabi obzir higijene u školi i slabo potpomaganje od strane države, pa kaže: »Kako ćemo razumno voditi boj protiv tuberkule, to možemo učiti od praktičnih Amerićana. Oni su uvidjeli, da se uspješni boj može voditi samo *uz sudjelovanje publike* i da na to sudjelovanje treba apelirati. Prvi korak k tomu je *pouka* širokih slojeva o uzrocima tuberkule i uporaba naravnih sredstava, da je odstranimo.

Bogati i napredni Nijemci jauču i nervozno se žure, da u tom pitanju djelom naprijed kroče, a mi sirotani nit pouke nit novaca imamo . . nego oplakujemo stotine mladih života . . uz staru pjesmu jadovanku, a da se praktično ni za korak ne mičemo . .

U »Prijegledu« je obilno zastupana socij. higijena i udruge antialkoholističke, pa iscrpivi prijegled o radničkom stanju u god. 1905. Literarni prijegled socij. knjiga vanredno je bogat.

A. Ž.

Historisch-politische Blätter, br. 5. o. g. donose megju ostalim člancima prvi dio rasprave: »Sredovječna skolastika po svom opsegu i karakteru«. Najprije dakako sjeća pisac, kako historici filosofije u velikoj većini misle o skolastici; kako se sudilo sve do novijeg vremena i sa strane neupućenih katolika, a kako se to mišljenje u najnovije doba znatno na bolje promijenilo. Prvo pitanje: kad je započela sredovječna skolastika i kakovo se značenje izrazima »skolastika« i »skolastik« odmah s početka pripisivalo? . . rješava očito dobro upućen u povjest kršć. filosofije. Navagja mnijenja znamenitijih starijih i novijih autora, pa zaključuje, da je skolastikâ bilo već u 8. vijeku. Dokaz: pisma Alkuina i Karla Vel. Značenje riječi »skolastika i »skolastik« vrijedilo je u srednjem vijeku u očima sviju kao osobiti naslov učenjakâ. Ističe, kako je neumjesno pod sredovječnim skolastikom jednostavno razumijevati školnika, učitelja Riječ »skolastik« dakle identična je s riječi: »sredovječni učenjak«, a »skolastika« su: »sredovječna znanost«. »Tako — veli — imamo, ako hoćemo da ostanemo na histor. polju — i teologiju i filosofiju smatrati kao sastavne dijelove skolastike. Nemamo nadalje nikakova prava naziv skolastikâ primijeniti isključivo *jednoj grupi učenjaka*, ili jednog Skota Erigena, Abelarda ili Sigera od Brabanta odatle isključiti i njih označiti kao antiskolastike, jer srednji vijek sam nije takovih poznavao.

Po svom *opsegu* nije sredovječna skolastika ništa drugo nego *sredovječna znanost*. Po tom se i *karakteristika* njezina nužno mora da ravna po opsegu.«

Spominje zatim glavne pokušaje i zastupnike samostalnih nazora. Jedni su kao oznaku skolastike naglasili u shvaćanju odnošaja vjere prama znanosti. Mnogo više njih označuje ju u »ropskoj« ovisnosti od autoriteta crkvenog i filosofskog — napokon je nazvaše: »filosofija skučena u ropstvo od papinske teologije«. Tu sad navagja još sva ona pretjeravanja i objede od protivnika kršćanske vjere i filosofije. Sva kriva shvaćanja raščinja razgovjetno i opširno i navagja treznija mnijenja mnogih novijih historika filosofije. Očito se sud o skolastici vrlo znatno promijenio i to na bolje. Tim se završuje prvi dio.

Članak: »*Franceski sud o njem. trgov. politici*« ne zanima nas *ovdje* toliko — ta imamo sa svojom sirotinjom kod kuće dosta. Od ostalih članaka budi spomenut: »Osnutak kat. sveučilišta u Yorku«. Ovo će biti znatan napredak kat. Crkve i kršć. misli u naše vrijeme. Nijemci takogjer živo nastoje o tom pitanju i bez sumnje nismo daleko, kad će austrijski Nijemci u Salzburgu otpočeti s gradnjom kat. sveučilišta, za koje — budi spomenuto mimogred — padne i po koji naš filir.[1]) — »Poslije 5. veljače« refleksije su na sretno obavljene izbore u Njemačkoj i varijante o postojećim pitanjima politike centruma.

A. Ž.

Der Katholik — smotra za kat. znanost i crkveni život — donosi u I. sv. god. 1907. kratak, ali vrlo značajan članak pod naslovom: »Kulturkampf u Poljskoj«. Baš radi toga, što se radi o katoličkim Poljacima, zanimat će nas, što vele Nijemci povodom najnovijeg sukoba s Poljacima u Pruskoj. Radi se o podučavanju njihove djece u

[1]) Vidi *Universitätsblatt* Nr. 2. u. 3. U samom mjesecu veljači došlo je iz Hrvatske 30 K. 40 fil. (Sl. trideset kruna 40 fil.). Lijepo je to dakako, ali . . . možda bi bilo nužnije krpati najprije kod kuće svoju sirotinju, koje ima na žalost kud svrneš okom.

materinskom ili u stranom jeziku iz vjeronauka. Nakon što u kratko spominje kulturkamfu Njemačkoj i žalosne plodove Bismarckovih pobjeda, veli za Poljake: »Boj Poljakâ za religijozni odgoj njihove djece i za materinski jezik — posve je pravedan. Neka ga sretno privedu kraju u okviru zakona. Onda im ne će nikada uzmanjkati pomoć od strane centruma i njem. katolika. Ludo je — nastavlja pisac — htjeti djeci prvu pouku u vjeri davati u tugjem jeziku. A najposlije ne može se jednom kulturnom narodu nasilno zatrti njegov mat. jezik, koji je u tako uskom spoju s religijom i kulturom, a da se ne stvori druga unesrećena Irska«.

Članak je pisan s iskrenom, pravednom simpatijom za pravo Poljakâ. Spominje, kako je na jednoj skupštini jedan govornik govoreći o poljačkom pitanju rekao: Da treba poljsku djecu iz škola uopće isključiti, jer su Poljaci Nijemcima upravo po naobrazbi pogibeljni ... pa citira stihove Maksa von Schenkendorf o ljubavi prama materinskom jeziku i završuje: »Neka si to dozovu u pamet gospoda, koja su inscenirala za njem. carstvo tako nedostojan boj protiv djece u Poljskoj«. Od drugih članaka budi spomenut »Goethe u. Crucifix«, gdje se citatima dokazuje, da je taj »moderni idol« znao u časovima pokazati pravo nehinjeno kršć. religijozno čuvstvo.

Pod rubrikom »Literatura« nalaze se razmjerno iscrpive ocjene knjiga, što zasijecaju u filosofiju kult. povijest i kršć. ascezu. Istaknut ćemo: Dr. *Martin Spahn: »Kulur utnd Katolicizmus«*. Pod tim naslovom izdaje pisac monografije o znamenitim ljudima kat. misli, a zaslužnim za opće kulturni napredak. Izašla su do sada četiri djela. Kritika ga hvali i želi, da nastavi na započetom putu. — *A. Ž.*

Zeitschrift für katholische Theologie, I. N. 1907. *H. Grisar S. I.*, Dionysius Areopagita in der alten päpstlichen Palastkapelle ... (Raspravlja o legendi nagjenoj u papinskoj lateranskoj kapeli 1905., i o patvorenju spomenika u Reznu. Dokazuje, da Dionisij mučenik nije bio nadbiskup pariski ni papinski legat, ter da to nije onaj Dionisij, član areopaga, koga je obratio sv. Pavao.) — *Dr. Fr. Lauchert*, Die Polemik d. Ambrosius Catharinus gegen Bernardino Ochino. (Raspreda o vatrenoj, katkad i preoštroj polemici fra Ambrozija proti rasfratrici Bern. Ochinu, koji je prešao na protestantizam, pa žestoko napadao na Crkvu.) — *C. A. Kneller S. I.*, Zur Berufung der Koncilien. (Svršetak 3. članka. Pisac je dugo i svestrano pretresao pitanje o sazivu općenitih sabora, pa nakon svega istraživanja pristaje uz mnijenje starih bogoslovaca, da su carevi sazivali sabore samo sporazumno s papom.) — *E. Michael S. I.*, Eine Klarstellung in Sachen meiner Geschichte des deutschen Volkes. (Učenjak se osvrće na kritiku dr. A. Schönbacha. Vrlo zgodno kaže: »Aber der Historiker soll doch auch nicht mehr sagen wollen, als er beweisen kann«. Mjesto »Historiker« recimo »Schriftsteller«. Toga se mi držimo. A naši protivnici?) — *E. Dorsch S. I.*, Die Wahrheit der biblischen Geschichte in den Anschauungen der alten christlichen Kirche. (U 7. odsjeku veće zanimljive rasprave raspreda pisac o nekim težim načinima govora. I bibličaru će i dogmatičaru u dobar čas doći ova rasprava.) Obilate su recensije, te analekte. — Lijepu tu smotru izdaju isusovci u Innsbrucku već 31. godinu. »Zeitschrift« obuhvata samo mali odsjek njihova zaslužnog, obilatog rada, koji obuhvata sve bogoslovne struke. Megju učenjacima svjetskoga glasa nisu svakako na zadnjem mjestu profesori inzbručkog sveučilišta, koji osim trajnih velikih djela toliko dragocjenog blaga pohraniše u svojem »Zeitschriftu«. Smotra ta izlazi 4 puta na godinu, a zapada 6 kruna. Naručuje se u knjižari Fel. Rauch Innsbruck.

Theologisch-praktische Quartalschrift. Linz 1907. II. H. *P. A. M Weis*, O. Pr. Hat der Priester noch einen Platz im modernen Christentum? (U nastavku lijepe ove rasprave raspreda pisac o duhovniku i o religiji sekularizma.) — *Dr. I. Wild*, Die vergleichende Religionswissenschaft. (Ističe korist i znamenitost te znanosti, koja u jednu svjedoči, da nema naroda bez vjere, a u drugu, prem su na oko vjere slične u nekim stvarima, da ih kršćanstvo sve nadvisuje.) — *H. F. J. Liell*, Der Brief des h. Clemens von Rom an die Jungfräulichen. (Dokazuje, da je sv. Klimenat papa zbilja pisao dva lista djevicama ili bolje jedan list o djevičanstvu, ispitujuć sv. oce, ter prilike, u kojima je djelo pisano. — *P. Michael O. Cap.*, Dogmatische Abhandlung über die Josephs-Ehe. (Rasprava o predmetu, o kojem već dugo razglabaju i dogmatičari i moralisti: je li ženidba sv. Josipa s Bl. Dj. Marijom bila prava ženidba?) — Osim još nekih članaka imade obilje slučajeva i pitanja iz pastirike, recenzija nekih djela i t. d.

Der Gral, Monatschrift für schöne Literatur. Herausgeber (für d. Gralbund) Franz Eichert. Krasni je taj mjesečnik počeo izlaziti prošle godine. Pokretači *Grala* hoće da izpune veliku prazninu u njemačkoj lijepoj knjizi. Nakana im je umjetnost dovesti u dodir sa životom i s općenitim interesima narodnim. Radit će za njemački katolički narod. Stoga ne će vjere potiskivati iz lijepe knjige. Katolička im vjera nije samo trpljena i omegjašena konfesija; već im vjera obuhvata čitav život. Jedini spas čovječanstva i svih interesa i čina — dakle i lijepe knjige — vide u težnji za potpunom religioznom istinom.

Izašlo je već 6 svezaka s o-

bilatim krasnim sadržajem. Tu su lirske i epske pjesme, ocjene, književni prikazi i t. d.

Ako Bog da, imat ćemo prilike pozabavit se češće s ovim krasnim časopisom, koji preporučujemo svim onim, što se bave lijepom knjigom.

Der Gral izlazi u *Ravensburgu* (*Württemberg*, *Fr. Alber*), a zapada 5 K. 40 f.

La Civiltà Cattolica, Qu. 1360. 1361. *Di un nuovo partito anticlericale.* (Antiklerikalizam je bio uvijek istovjetan s antikatolicizmom. »Autonomni« katolici i svjetovnjaci i neki svećenici ističu, da je klerikalizam zloporaba vjere u sebične svrhe. Megjutim ti novi entiklerikalci jasno pokazuju, da su novi samo po imenu, a duh im je isti: opozicija proti crkvenoj jerarhiji i uplošice proti katolicizmu. Nisu li hrvatski liberali, antiklerikali i proč. iste dlake?) — *L' ordinamento morale del purgatorio dantesco.* (Oštroumna rasprava o »Čistilištu« Dante-ovu.) — *La legge delle guarentige e l' oltragio al Sommo Pontefice.* (Zakonom je od 13. svibnja 1871. zajamčena Papi nepovredljivost i neovisnost. A ipak neki blatni list (»Asino«) na svake ruke ruši ugled Glavara svega kršćanstva. Svi bi kršćani morali prosvjedovati proti tomu, a vlada bi talijanska morala vršiti onaj zakon. U Rimu je osnovan »Comitato centrale per l' azione contra la stampa antireligiosa e immorale«. Znano je, da i u Hrvatskoj ruši ugled crkvene Glave ne jedan »Asino«, a ipak se ne miče nitko. Vlada drži, da nije dužna, jer nije izdala *guarentige* (prem je veže čl. 16. kondordata); a hrvatski katolici . . . . ?!) — *I diritti della scuola libera.* (Aktualna rasprava o prednosti škole kršćanske.) — *Il problema morale.* (Početak veće rasprave. Raspreda o potpunom pravilu moralnosti s kršć. stanovišta.)

Osim tih ima i drugih rasprava, ocjena, bilježaka i t. d.

The Month, a catholic magazine. March 1907. *Rev. Herbert Thurston,* The influence of paganism on the christian calendar. (Sjećam se, da nam je profesor klasične filologije u gimnaziji znao katkad dobaciti, da je kršćanstvo uzelo mnogo toga iz poganstva. Naći će se gdje što takovo i u kojoj hrvatskoj knjizi i novini. Dr. J. G. Frazer ustvrdi, da su neki kršćanski blagdani zamijenili samo stare poganske svetkovine. Tako primjerice *Obrezovanje Gospodnje, Očišćenje Marijino, sv. Juraj* i t. d. Thurston ispituje i temeljito pobija sve tvrdnje Frazerove.) — *R. Smythe,* Notes on religions instruction in schools. (Drugi dio rasprave o vjerskoj obuci u školi.) — *Jan de Gellac,* An Epilogue. (Epilog, pripovijest). — *J. Harold Cornish,* In a Western Mining Camp. (Crtice o životu u zapadnom rudarskom taboru.) — *A. M. F. Cole,* A Phase of the French Transition. (Vrlo lijepe bilješke o blagoslovnom radu čč. sestara u Franceskoj, odakle ih je sila prognala.) — *Charlote Dease,* The Islands of Aran. (Putopisna crtica o aranskim otocima.) — *Rev. Sydney F. Smith,* M. Briand's real sentiments. (Briand se bio zlosrdnuo na stožernika Gibbonsa, koji je s američkim katolicima prosvjedovao proti bezakonju franceskih slobodnih zidara, a istakao k jednu, da je Briand izjavio, e će prognati Isusa iz Franceske. Žacnulo to Brianda, pak izjavio u *Standardu,* da je slobodoumnik, koji poštuje svačije uvjerenje i pušta svakomu slobodu savjesti. Megju tim pisac dokazuje iz riječi i iz djelovanja Briandova, koliko se je imao pravo tužit na »potvoru« Gibbonsovu.) — *Emily Hickey,* Lois. (Pripovijest.) — Flotsam and Ietsam. — Rewiews. — Short Notices. — Magazines.

Razón y Fe, revista mensual redactada por padres de la compannia de Jesús. Anno VI. n. 45. *R. Ruiz Amado,* La paz religiosa. (Izvještaj o 53. njemačkom katoličkom sastanku, koji je osobito isticao *vjerski mir.* »Evangelischer Bund« je u Graudenzu držao svoj sastanak i odbio vjerski mir, koji da nije drugo van meka centrumaša. Pisac se osvrće na španjolske prilike i na one, koji traže *libertad de cultos.* Svršuje odlučno: »..no dejaremos de protestar con todas las fuerzas de nuestra voz y de nuestra pluma contra los . . *inconscientes* (pues el alma se resiste á creerlos traidores) que conspiran con esos estranjeros emisarios, para roburnos el más precioso tesoro: j el unico joyel que conservamos de la gloriosa herencia de nuestros padres!« To ćemo raditi i mi proti pokretašima i svim dušmanima hrvatskih naših svetinja, za koje nam žali Bože kaže duša, da su ne samo *nesavjesni* već i *izdajice!*) — *E. Portillo,* Estudios criticos de historia eclesiástica... (Pisac navagja razne konkordate 18. i 19. vijeka te razloge, zbog kojih su sklapani.) — *A. Pérez,* Regalismo trasnochado. (Pobija lažne nazore, što ih iznesoše liberalna glasila *El Imparcial* i *El Heraldo* o regalizmu. Razlaže, kako su se katolički vladari dostali nekih izvanrednih prava i u crkvenim stvarima, pa dokazuje, da liberalci ne mogu za se prisvajat takih prava. Mutatis mutandis ovaj članak pristaje na hrvatske prilike, gdje regalizam sve više pokazuje papke.) — *I. M. Aicardo,* Pereda, novelista. (Nastavak rasprave o književniku Peredi.) — *P. Pastells,* Competencia entre Castellanos y Portugueses . . . (Nastavak povjesne rasprave.) — *M. Gutiérrez Lanza,* El observatorio del Collegio de Belén . . . (Kako su isusovci u opservatoriju belenskom očuvali Habaun ad ciklona 17. i 18. listopada 1906.) — *A. P. Goyena,* El P. Fr. de Ribera y el artículo de Catulle Mendés »La Virgen de Avila«. (Dokazuje, da ne stoje krivnje, što ih Mendés prišiva P. Riberi)

A. VI. n. 46. *L. Murillo,* El evangelio de san Juan. (Dokazuje autentičnost Ivanova evangjelja.)

— *Saj,* Un gran artista. (Biografska študija o umjetniku Monasteriju.) — R. Ruiz *Amado,* Cuestiones pedagogicas (Pisac pretresa pogrješne nazore J. Ribere o pedagogiji.)

A. VI. n. 47. *V. Minteguiaga,* La inmoralidad pública y la legislación vigente. (Živo slika pogubnost nemoralne štampe, slikâ i t. d. po društvo. Navagja neke državne odredbe proti nemoralnim spisima; kudi nemar suda, koji ne kazni takih stvari po zasluzi. U Hrvatskoj nema nade, da će državna vlast ustati proti pornografiji, prem: »La más pequenna tolerancia y la lenidad más nimia en orden á esta clase de delitos y de faltas, habrá causar el mayor desagrado«. Hrvati bi katolici imali sklopiti sveti savez, koji bi zatirao svaki trag bezvjerskim i nemoralnim spisima i očuvao kršćanski značaj Hrvatske. Hoće li se to dogoditi.) *N. Noguer,* Las asociaciones profesionales obreraz. (Lijepa rasprava o radničkim udrugama. Pisac raspreda temelje i razloge, s kojih bi se radništvo moralo udruživati, pa rješava i neke poteškoće). — *I. Alarcón,* Así se vence. (Živo, vatreno prikazuje, kako su tisuće španjolskih katolika ustale, prosvjedovale proti naumljenomu zakonu o redovnicima i kongregacijama katoličkim. Zanosno završuje: »Sada više no ikada imamo nastavljati djelo katoličkoga preporoda proti liberalnoj bezbožnosti, bila divlja ili pitoma. Nitko nema prava gaziti naš zanos, jer je tobože izaziv. Vršiti svoje pravo ne znači izazivati sukob. Ne damo, da se govori, e u Španjolskoj nemamo drugoga prava van umrijeti i iščeznuti. Možemo i moramo tražiti sva naša prava kao španjolski gragjani i katolici...« Hrvati katolici, usvojimo i mi te riječi. I mi možemo i moramo tražiti sva naša hrvatska i katolička prava!)

Osim toga ima u tome svesku ko i u pregjašnjima i drugih članaka, znanstvena kronika, ocjena nekih knjiga, raznih vijesti i t. d. Ta vrsno uregjivana smotra izlazi u Madridu (San Quintin, 8.), a zapada na godinu 20 peseta.

Svaštice.

Framasunstvo. Meseca lipnja ove godine ima se u središtu kršćanstva, u Rimu, obdržavati *framasunski kongres.* Program je njegov već izdan, te obuhvata ove točke: 1. Moralka bez Boga. 2. Rastava Crkve od države; 3. njezini uvjeti i posljedice; zabrana svećenstvu (bez razlike) predavati u školi. 4. Izgon svih redova duhovnih. 5. Sekularizacija svih postojećih nabožnih dobrotvornih društava i t. d.

A da se vidi, koli je razgranjeno framasunstvo, iznosimo ovdje prijegled poznatih i dopuštenih (od vlade) loža sa brojem članova, u koliko smo za njih doznati mogli. Velika Britanija ima 4069 loža sa 215.000 članova, Francuska 386 loža sa 24.000 članova, Nizozemska 51 ložu sa 4500 članova, Belgija 19, Italija 193, Grška 7, Španjolska 64, Portugalska 70 loža sa 3.000 članova, Njemačka 495 loža sa 69.145 članova, Ugarska 59 loža sa 7341 (?) članova — većina židovi — Danska 27 loža sa 43.000 članova, Švedska 12, Norveška 12 loža sa 35.000 članova, Švicarska 1408 loža sa 333.000 članova, Turska ima engleske i francuske lože. U Austriji i u Rusiji framasunstvo je zakonom zabranjeno; pa opet »i djeca« regbi znaju, da i tude ima framasuna. Tako n. pr. imaju u samom Beču (dakako pod drugim imenom i karakterom) ove lože: 1. Eintracht, 2. Zukunft, 3. Freundschaft, 4. Schiller, 5. Goethe, 6. Bruederlichkeit, 7. Humanitas, 8. Pionnier, 9. Sokrates, 10. Lessing zu den drei Ringen, 11. Treue. — U Budim-Pešti bilo još prije više godina 13 loža, u Požunu 8 loža.

A kako je *kod nas*? Pošto se framasuni pomno »kriju«, to je publici vrlo mučno saznati za njihove lože i za broj njihovih članova. Nego opet se zna, da ima loža u Zagrebu, Sisku, Zemunu, Biogradu, Karlovcu (?) I to stoji, da je zagrebačka loža ogranak budimpeštanske velike lože. — A Rijeka?!

Udružene države američke imaju silan broj loža 13.000 sa ogromnim brojem 1,050.000 članova, Kanada ima 383 lože sa 33.000 članova.

Mimo to ima loža u evropskim naseobinama u Africi, Aziji i Americi.

U svemu ima više od 16.057 loža sa 1,578.080 slobodnih zidara. Nije li to strašna vojska? A uza to je izvrsno organizirana, i raspolaže silnim novcem,

Eto neprijatelja: ***framasunske lože!*** Odatle potječe — sve zlo. Slobodno zidarssvo treba prikazati — što u istinu jest — kao opasnoga neprijatelja Crkvi, kršćanskoj državi, a osobito katoličkim dinastijama. Za kraljeve: Engleske, Danske, Talijanske, Švedske i Norveške — kaže se — da su slobodni zidari.

Ako se malo zaustavimo kod ovih znamenitih brojeva, to vidimo, da je loža najviše u zemljama *nekatoličkim*: u Americi (na čelu su Udružene države) i u Velikoj Britaniji.

Katolička je Crkva slobodno zidarstvo već više puta osudila i najstrožije kazne udarila na one, koji bi takovo društvo ustrajali, njemu pristupali, u stan ga primili ili njegovim sastancima prisustvovali.

Pio X. i političke dužnosti katolikâ. U Španjolskoj je bilo došlo do živahne novinarske prepirke izmegju listova »Siglo futuro« i »Razon y Fe«; jer je ovaj potonji list branio zasadu (tezu), da se španjolski katolici moraju bez obzira na sve druge interese svim

silama baciti u izbornu borbu na korist onih kandidata, koji su jednako katolici, kao i patriote. Ovoj je polemici učinio Pio X. kraj jednim pismom upravljenim na nadbiskupa Madridskoga. Sv. Otac piše:

»Saznali smo, da su se megju španjolskim katolicima porodile stanovite diskusije ... nastale povodom dvaju članaka u listu »Razon y Fe« o dužnostima katolikâ, da učestvuju kod javnih izbora za zakonodavna tijela.

Što se Nas tiče, to smo dali oba članka pomno istražiti. U njima se nije ništa našlo, što ne bi veliki dio moralista naučao. Neka se dakle dusi radi toga ništa ne razigravaju, te Mi zapovijedamo, da svaka prepirka o toj stvari prestane ... Nikad nije jedinstvo megju katolicima bilo potrebitije, nego li sada,

Svi neka znadu, da na očigled pogibelji za vjeru i javnu dobrobit nitko nema prava ostati bez posla. Jer oni, koji se upinju, kako bi uništili vjeru i društvo, imadu kod svih svojih pojedinih činova jednu glavnu svrhu: osvojiti upravu te prodrijeti u zakonodavna tijela. Potrebito je dakle i nužno, da katolici tu pogibelj sa svim silama otklone, te da bez obzira na stranačke interese revno uzrade oko spasa vjere i domovine. To će pak tim postići, ako i u upravu i u zakonodavstvo pošalju prema okolnostima samo takove ljude, koji će u vršenju svoje javne vlasti najbolje zastupati interese vjere i domovine.

Mi želimo, da biskupi u tom pogledu narod u toj istini poduče, kako bi ga takovim idejama proželi, te u buduće takove kontroverze zapriječili ...«

*

Ove riječi — dodaje »Hrvatstvo« — imaju odlučno značenje za sva vremena i za sve narode; to su vječne istine, koje se za pravo same po sebi razumiju, te koje je ovdje sv. Otac samo zaodjeo u jasne riječi, tako da ih svi katolici uvijek i svagdje mogu razumjeti. Sad neka nam tko dogje te počne bulazniti o davno oprovrgnutim nesmislicama: o »unašanju vjere u politiku«, o razlici izmegju »katolicizma« i »klerikalizma«, o »zloporabi svećeničkoga dostojanstva u političke svrhe« — i kako se sve te lijepe stvari zovu, kojima naši javni i tajni neprijatelji proti nama izlaze.

»Pokretovo« predavanje »o ispovijedi«. »Pokret« si je u novije vrijeme stavio zadaću, da popravi kršćansku nauku. Iz njegovih nabožnih članaka će se doskora moći sastaviti čitav sistem »prave nauke Kristove«. Tako čitamo megju inim na svoju edifikaciju:

»Zamislimo sebi dobro, što je htio Isus Krist, kad je rekao: »Ispovijedajte jedan drugome grijehe«? Htio je, da mi se smiri savjest moja, kad nešto iz ljudske slaboće učinim protivna kršćanskoj moralnoj svijesti, a smirit će se, ako sâm nad sobom potužim savršenijemu od sebe. I na što su ljudi, t. j. za

grubom vlasti lakomi klerikalizam, sveli tu svetu uredbu Isusa Krista? — Zato je opravdan zahtjev naš na svjetovnu vlast, da se dokine to prosto oskvrnuće nauke Kristove«. Tako »Pokret« (br. 252. 1906.)

Naši čitatelji ne će znati, bi li se više ljutili na bezbožnost i drzovitu frivolnost, ili bi se više smijali sramotnom neznanju toga Pokretova teologa.

Jednoć se je reklo za Bossuetovu knjigu »L' histoire des variations« proti protestantizmu: »Koliko riječi, toliko dokaza«; a o ovom Pokretovu pisanju treba kazati: Koliko riječi, toliko gluposti. Da samo neke spomenemo: 1. Svako dijete bi Pokretovu piscu moglo kazati, da one »riječi Isusove«, što ih »Pokret« navodi, nijesu riječi Isusove; poznato je takogjer, da se one riječi *Jakovljeve* po tumačenju mnogobrojnih egzegeta nikako ne odnose na sakramentalnu ispovijest. 2. Prave riječi Isusove o sakramentalnoj ispovijedi Pokretov dogmatičar i ne zna, premda stoje u svakom katekizmu (Iv. 20, 23 i Mat. 18, 18.) Iz tih riječi bi učeni pisac barem pod stare dane svoje mogao učiniti, da je Spasitelj sakramentalnu vlast odriješiti od grijeha samo dao svojim apostolima i njihovim nasljednicima: biskupima i svećenicima. 3. Na kojem mjestu sv. pisma stoji ta nova »nauka Kristova«, da treba ispovijedati grijehe samo »*savršenijem* od sebe«? I komu će se onda najsavršeniji ispovjediti, kad jednoć iz ljudske slaboće pogriješi, kao ono i sam sv. Petar? Valjda uredništvu Pokretovu?

I na temelju ovih »razloga« *zove »Pokret« svjetovnu vlast u pomoć, da reformira Crkvu prema njegovim zahtjevima!*

No to je dakako samo jedna od običnih naprednjačkih lakrdija, koje nitko pametan ne uzima ozbiljno. Ali ozbiljna i jako žalosna je stvar, što ovaj list nalazi pretplatnika u hrvatskome narodu, i pa ga drže mnoge gostione i čitaonice, i da može tako evo već četvrtu godinu razvijati svoju po hrvatski narod ubitačnu djelatnost.

»Sito objave«. — Prošlih je praznika vlč. Don Ilija Ujević bio na putovanju. Na svome povratku svratio se je u Spljet k svojih prijateljima. U društvu zapodjeo se razgovor, da se došlo i na »Hrvatsku Stražu«. Don Ilija drži, da bi »Hrvatska Straža« mogla biti *»malko širih rukava s protivnicima svojih načela i nazora«*. Urednik, prisutan, odvrati, kako ima stvari, gdje se ne smije i ne može biti »širokih rukava« unatoč dobroj volji; napose što se tiče filosofskih pitanja i vjerskih istina. Don Ujević: »Ali par rukavica uvijek su dobre«. Zatim iznese — dra. Tresića. O njem da »se ne sudi najpravičnije«. On (Don Ujević) priznaje, da je Tresić *»malo uljudljiv*, kad mu se stane na rep ... A ma hé: i mačka se nogom brani. *Kad bih imao razlog u ruci, ja bih* najradije Tresića ućerao u tùlac, ali ga ipak ne bih goropadno napadao. Ljudi

na širokomu obzorju, na komu Tresića zrijem, i *ako časovito udare stranputicom, to će se oni opeta svojevoljno povratiti na pravu stazu*, ili svakako prvo, nego li kad ih se povraća ostanom u ruci. Znam, da je *mučno premučati katoliku*, napose svećeniku, kad koji *pisac izvali* — toga na žalost ima puno — što se *ne može pretočiti kroz sito Objave*, a ma i tada lijep način i tvrd razlog ne bi na vuka vijali«. — Sve je to Don Ujević izrekao doduše kao »svoje uvjerenje«, ne »obvezujući nikoga, da ga stopom u stopu prati« — ali ipak on je to izrekao i dao štampati u — »Narodnome Listu«.

Za nas ima u tom »mudrovanju« Don Ujevića štošta neponjatno. Čovjeku se protiv volje namiće sumnja, da li uopće ima za katolika, ili za svećenika, napose za Don Ujevića, koji razlog, radi koga bi Tresić zaslužio, da se »ućera u tûlac«: »*Kad bih* imao razlog, *ja bih* . .« Premda u drugu ruku, kako se čini, takav razlog postoji, jer Don Ujević ipak dopušta, da ljudi na širokom obzorju, »mogu časovito udariti stranputicom«. A u te ljude on ubraja i dra. Tresića. Megjutim — posito, sed non concesso — da je i dr. Tresić udario stranputicom, odatle još ne slijedi, da bi se smio napasti ili ućerati u tûlac; jer ovakvi ljudi, na širokom obzorju, »će se sami opeta povratiti svojevoljno na pravu stazu«; dakle čemu povraćati ih »ostanom u ruci« pa bez »rukavica«?

Na to bismo htjeli Don Ujevića upitati, odakle on znade, da je jedan pisac n. pr. Tresić, tek »časovito« udario stranputicom? I kako ćemo dugo čekati, dok se taj pisac »opeta svojevoljno povrati na pravu stazu«? Zar se ne može dogoditi, da dok mi čekamo, te se on povrati na pravu stazu, »udari stramputicom«, povedavši se za njim, čitavo stado? Hoćemo li čekati, dok se i ti »opeta svojevoljno povrate na pravu stazu«? Iskustvo uči, makar se pisac, sa širokim obzorjem jednoga Tresića, povratio na pravu stazu, da megjutim nastradaju tisuće i tisuće njegovih sljedbenika — circa fidem naufragantes. Bi li bilo, videći sve to, razložito čekati, dok se onaj drugi opeta svojevoljno povrati na pravu stazu? Dao Bog i Tresiću tu milost! Ali ta je milost rijetka, pa i ako se jedan takav pisac povrati, on to obično čini pod stare dane, kad ga bolest opominje, da će doskora morati dati račun za svekoliko, što je govorio i pisao.

Don Ujević piše, kako je mučno katoliku, napose svećeniku, mučati, kad koji pisac nešto izvali, što je proti objavljenoj vjeri. Dobro. Ali kako to, da mnogi katolici, napose svećenici, ipak muče, dok ima dandanas nebroj pisaca, koji na sve moguće načine diraju u objavljene istine Božje? Ta i Don Ujević priznaje, da »toga ima na žalost puno«. Zašto dakle on sâm, jer i on mnogo, a to lijepo piše, zašto on sâm ne izagje na mejdan proti takvim ljudima? Što se, napose, tiče Tresića, mi smo već u II. svesku »Hrv. Straže« dokazali, da je Tresić (razumije se u svojim knjigama) sve drugo prije nego kršćanin. Zašto dakle upravo *njega* navoditi za primjer naše »nepravičnosti«? Zar zaslužuje *stvarna* kritika, kritika, koja ne predbacuje ništa, a da to na podlogi piščevih spisa ne obrazloži, zar takva kritika zaslužuje, te se nazove »ostanom u ruci«? »Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me caedis?«

»Sito objave«! Jest, na to sito bismo morali da pretočimo sve, koliko se u nas piše, ma kako to jednomu ili drugomu bilo nedrago. No sita nekojih katoličkih kritičara moraju da su zaista čudnovata ustroja, kad mogu propuštati svakojake krupne povrede kršćanske istine, kakvih imade sijaset n. pr. u pjesnika »Gymnosofiste«, u filosofa, komu je stoik Marko Aurelije veći od Boga Isusa Krista! Dok se eto spotiču o naš »način pisanja, o naše uske rukave, ruke bez rukavica«; ono su sve tek trice, sitnice, koje na stvari, na načelu a ma ništa ne mijenjaju. Hvali se slovo, oblik, dok se žrtvuje duh, načelo.

Nije li to, što evangjelje nazivlje: »relinquere quae graviora sunt legis ... fidem«? »Munda prius quod *intus* (načelo!) est, ut fiat id, quod deforis (oblik!) est, mundum«. Ako mi nehajemo za ono, što je unutra, gledajući samo na široke rukave i rukavice, tko će drugi braniti kršćanska *načela*? Laici imadu, na žalost, dandanas za ono, što je unutra, za čistoću načela, malo smisla; pa šta će biti, ako ni Sijonski čuvari ne ustanu na njegovu. u obranu?

Ako smo koga time uvrijedili, neka nam oprosti, jer zaista više ne znamo, na kakav bismo način zagovarali ono unum necessarium, što nam najviše leži na srcu. Tako je već: nekoj se gospodi uz najbolju volju ne može nikad ugoditi. Oni sami ne će nikad pera umočiti na obranu kršćanskoga načela, makar poznavali, da se kršćansko načelo povregjuje; a kad to činimo mi, tad im to nije pravo, eto opet prigovaranja i svakojakih poruga i bockanja. Razumio vas, tko može! Kao da se sve, što se može jednom Tresiću prigovoriti, svodi tek na ono, da je »malo ujedljiv«!

Što dakle — majmun ili medvjed? Kadno prošle godine započe izlaziti »Hrvatska Smotra«, nadali smo se, da ćemo njome dobiti poštenu, zaista »hrvatsku« smotru, koja će u našoj inteligenciji uspješno paralizovati zatorni rad »Savremenikov«. Kad tamo sve bolje uvigjamo, kako nas je nada varala. »Hrvatska Smotra« pada, od broja do broja, na sve niže grane! Eto ona počinje svoje štioce hraniti i naukama poznatoga darvinista Wilhelma Bölsche-a. U broju 7. o. g. nalazi se članak: »Plemenitost brade i krapinski ljudožderi«. Što se tu sve, u ime egzaktne zna-

nosti, ne bunca! To zaista prevršuje sve granice naivnosti i recimo pravo — smiješnosti Ti »učenjaci« naviještaju hrvatskom narodu: »... Došli smo do *sasvim sigurne* (!) spoznaje, da je u ledeno doba u nas u Evropi obitavalaje dna starija, pradavnija, *niža vrstå ljudi*, nego što smo mi sami. Kako je poznato, živi danas na svijetu mnogo različitih ljudskih rasa, ali mi ih sve ubrajamo u jednu vrstu: »*homo sapiens*«. Naprotiv ljudi, što su u Krapini izjedeni (a po svoj prilici i sami njihovi pożderuhi), spadaju *u jednu drugu osobitu vrstu*, koja se dandanas u strukovnoj literaturi kao *neosporna svojina* naziva »*homo primigenius*«. Već su prijašnji nalazi, u koje se sumnjalo, pokazivali na njegovu ekzistenciju; ali poslije stručnog opisa tih krapinskih ostataka od profesora Gorjanovića Krambergera *nema o tom više nikakve sumnje*«. Pripominje se takogjer, da krapinski ljudožderi, spadajući u vrstu »homo primogenius«, prema tomu nijesu bili »*više* medvjedi, već ljudi«.

Kod »ljudi« od vrste »homo primigenius« bila je »čeljust, koja se je isticala svojom ogromnom, masivnom gragjom«, te im je bila »orugje za žvakanje, a ne orugje za govorenje«. Stoga »u njih nije bilo podbratka. Taj je podbradak bio plemićka oznaka *višega ljudstva, koju je u lice čovječje utisnuo artikulirani govor. Tim je govorom bez sumnje u istinu započeo tek viši, pravi čovjek To je stara i neosporna tvrdnja*«. — Šta ćete više!

Mi smo s majmunskim darvinizmom već davno, u različitim raspravama, obračunali, napose smo i g. prof. Gorjanoviću dali, što ga ide. (Vidi »Hrv. Str.« III. str. 681 ss.) Na naslov g. Gorjanovića donijeli smo članak s natpisom: »*Hoće silom*, da budu životinje«. Mi nemamo tome natpisu ništa nadodati. Tako oni hoće. Stat pro ratione voluntas. De gustibus...

Boli nas tek jedno. U istom svesku »Hrv. Smotre« nalazimo, a to na neposredno predidućoj strani, ime jednoga katoličkoga svećenika kao suradnika »Hrv. Smotre«. U ovakvom društvu?!

Željeli bismo još i to, da bi nekoji naši katolički listovi u napredak prije, nego preporuče »Hrv. smotru«, malko pomnije zavirili u sadržaj pojedinih svezaka.

»Savremenik« polako vrši svoju misiju, što mu je namijenio novi urednik. Služi se zbilja »potpunom slobodom bez spona vjerskih« i t. d. Tko ne vjeruje, neka proštije pjesmu »Vizije« (u 2. br.) nekoga Bešević-Petrova. Pjesniku se čini »ko da huje vali, — U njima ljudi s vapajem se dave, — Nad njima neko s porugom se smije.. Zar nebo, andjeli; il možda Bog? — Ne! jer to bi grozna zabava bila, — Da »milosrdja dusi« umaču svoja krila — U mutne vode, gdje se tope ljudi... Milostiv je Bog! — Dobrote

veće nema preko neba.... Vjerujmo dakle ... Gotovim novcem platili smo školu!«

Recite mi, nije li to i grozna hula i bezočni cinizam! I za takve užasne poruge na samo veličanstvo Božje traže neki ter neki potporu od hrvatskoga sabora! I takve stvari školski nadzornici preporučuju gjaštvu! A Hrvati katolici šute na sve to...

Ništica je prema toj strašnoj huli ono, što slijedi: »pjesnik« gleda Ugolina u časnoj mantiji, »gdje je zario krvave zube u ljudski mozak i glodje...« To je stara »naprednjačka« kleveta. Ili je i to možda samo »momentana zabluda«?!

Što rade naši moderni? U pričama Solomunovim čitamo: »Bolje je da čovjeka srete medvjedica, kojoj su oteta mečad, nego bezumnik u svom bezumlju«. (17, 12.) Tih riječi smo se sjetili čitajući, kako »*Savremenik*« brani svoju pogrdnu pjesmu na sv. Alojzija, koju smo jednoć spomenuli (IV. str. 656). Osobito ga je uzrujalo, što *Jovan Hranilović* ovu pjesmu smatra »patološkom pojavom«, »produktom bolesne kaprice, nemoći, da se bolesna mašta digne iz blata u vedre visine, carentia pudoris«. (»Hrv. Kolo« 1906. str. 300).

A kako se brani »Savremenik«? Veli, da se je našao i jedan magjarski list, kojemu se je taj biser »savremene« muze svigjao, pa ju je dapače za krugove svojih čitatelja preveo! — Po pravoj logici slijedilo bi iz toga samo jedno: da dotični magjarski list stoji na istom stepenu — pristojnosti i literarnog ukusa, kao »Savremenik«. To može biti utjeha za ljude oko »Savremenika«, jer socios habere juvat. Ali kao obrana vrijedi to isto, kao kad bi se Milon branio tim, što je Klodije bio isti razbojnik, kao i on.

U ostalom bi »Savr.« imao pune šake posla, kad bi se htio braniti proti svim ozbiljnijim listovima širom Hrvatske, Dalmacije i Bosne, koji su prosvjedovali proti takovom sustavnom trovanju naroda i mladeži. — Ipak se može to glasilo »mladih« — pa na žalost i nekih starih — dičiti, da ima još hrvatskih čitaonica, koje ga drže; jer one shvaćaju svoju kršćansku i rodoljubnu zadaću jednako, kao i »Savremenik«, koji je na početku ove godine javno proglasio, da su mu vjera, ćudorednost i patriotizam tek spone, koje mu smetaju u književnom radu, i od kojih hoće da potpuno oslobodi hrvatsku literaturu. — Lijep »kulturni program«!

Zgodna zamisao. Primili smo 1. broj »Gjačkog napretka«, što ga je počeo izdavati Milan Fabijanović, učitelj vježbaonice kr. muške učiteljske škole u Zagrebu.

»Gjački napredak« uregjuju i u nj pišu samo učenici nižih pučkih škola. Učenici moraju pisati sami, bez ičije pomoći. Drugi im može dati gradivo, al ih pri izradbi ne može pomagati. Lijepa je to i zgodna zamisao, da se mladež još u pučkoj školi

počne vježbati. Megju mladeži će nastati utakmica, pak će se za rana izoštriti za daljni rad. Vidjet će se, tko će biti za pero. A i tko ne bude htio stupiti u književnu vojsku, naučit će se makar čestito napisati svoje misli, što se dosele nije zgagjalo. Zgodno bi bilo, da i srednjoškolci osnuju svoje glasilo, i to posebice za višeškolce, posebice za nižeškolce. To bi glasilo bilo vježbalište. Bolji bi članci mogli doći u »Luč« ili u koji drugi list. Tko će se latit toga posla?

Na kjivo tojan! Upozorili smo u I. sv. »Prosvjetu«, neka se čuva priješnjih pogrješaka. Nadali smo se, da ne ćemo imati prilike prigovarat tomu inače dobrom časopisu, što ga uregjuju dobri katolici, a izdaje u svojoj nakladi čovjek, koji baš da je zbog toga došao u Hrvatsku, da širi katoličku prosvjetu. Megjutim »Prosvjeta« zabražgjuje gore nego prije. U 6. je broju priložena slika P. Gerwaisa: *Dura lex — sed lex*. Kad bi tu lascivnu sliku, koja se ne smije dati u šake čestitu mladiću ni djevojci, donesao »Savremenik«, ne bi se čovjek čudio. Ovako, iskreno kažemo, čudno nam je i zagonetno, pa moramo one, na koje spada, upozorit sa Reljkovićem: *Na kjivo tojan!* Ima još što šta, čemu bi se moglo zamjeriti. Za sada ne ćemo. »Prosvjeta« ne smije šarati. Dosta nam je šarenog »Doma i Svieta« i blatnog »Savremenika«. Hrvatskomu katoličkomu narodu ne treba take hrane. Ne će li »Prosvjeta« pravim putem, morat će se katolički pisci okupiti oko čestitijeg lista, pa makar ga morali iznovice osnivati. Već je doba, da se razdijeli pšenica od kukolja!

Katoličko gjačko potporno društvo »Hrvatska vojska«. U 6. broju »Luči« preporučuje naš prijatelj, da se što prije osnuje gjačko potporno društvo, koje bi imalo biti i neke ruke žarište organizacije katoličke hrvatske mladeži. Naš je urednik prošle godine o »Hrvatskoj vojsci« pisao u »Vrhbosni« (br. 17. 18. str. 295.) Megju tim se nitko nije ni osvrtao na ono pitanje i poziv. Trebalo je dopisivanju — bez uspjeha. Svak je samo pitao: čemu novac, koji se ima skupljati? Kanda hrvatska katolička mladež pliva u bogatstvu, a hrvatska mladenačka štampa obiluje dobrotvorima! Evo primjerice na molbu našu, da nam se pomogne obdarivati mlade trudbenike odazvaše se — dva »furtimaša« iz Osijeka i upravitelj župe iz Kutereva! Stoga se slažemo s prijateljem, koji završuje lijepi svoj članak: »Hrvatska vojska« se ove još godine osnovati *moral*!« Vidjet ćemo, tko je posve naš.

Uplatili za »Hrvatsku Stražu« za god. 1906.

Crnić Ivan, župnik Piškorevci kr. 6 — Dragićević Gjuro, kapelan Delnice kr. 7·20. — Knjižara Hartman, Zagreb kr 67·50 — Oršić Ivan, kurat Rab za . 1905 i 1906 kr. 12 — Flanek Rudolf, bogoslov Esztegon kr. 3. — Žic Petar, urat sv. Jakov kr. 6. — Franj Samostan, Krapanj kr. 6. — Vranjac Fran. apelan Završje kr. 6. — Zec o. Danjel, Rim kr. 7.50 — Grašić Josip, župnik Beram kr. 13. — Zbor. Bog. Mladeži, Zadar kr. 18. — Pavić Matija, duhovnik. Osiek kr. 6. — Franki Niko, kapelan Senj kr. 6 — Perković Kažimir, bogoslov Zadar kr. 31. — Maračić Ivan, voj. kurat Ljubljana kr. 6. — Prob. ž. Koprivnica kr. 11. — Pečarić Martin, kaplan Šmihel kr 6. — Petković Kuzma, Split kr. 3. — Lister o. Ivan, Zadar kr. 3. — Dediol Niko, klerik Dubrovnik kr. 3. — Kalac Anton, prepozit Pazin kr. 7. — Tomić Pavao, Split kr. 3. — Božić Tadija, upr. župe Sotin kr. 6 — Manjarić Matija, prefekt Osjek kr. 51. — Franj Sjemenište, Sinj kr. 3 — Zerec Franjo, bogoslov Zagreb kr. 3. — Avellini Josip, klerik Split kr. 3. — Erdegatić Pavao, vjeroučitelj Petrinja kr. 9. — Consolari Stjepan, Zadar kr. 3 — Matešić Januar, Zadar kr. 3. — Švigir Nikola, bogoslov Zagreb kr. 12. — Starčević Dr. I. profesor Senj kr. 6. — Bulat Petar, klerik Split kr. 3 — Bogović Josip, kapelan Polje kr. 6. — Strahinšćak Milan, župnik V. Bukovac kr. 6. — Crivellari kan. Josip, Cres kr. 6. — Musić Niko, bogoslov Zadar kr. 3. — Piščanc Gabriel, kooperator Sežana kr. 6. — Ivković, Colleg. Germ. Rim kr. 3. — Stiglić Roman, kapelan Perušić kr. 3. — Danko Franjo, vojni kurat Dubrovnik kr. 18 — Knjižara Sjemeništa, Split (još kr. 39) kr. 707.70 — Zbor Duh Mladeži, Zagreb (doplata za 1906) kr. 9. — Dragičević Ivo, Dubrovnik kr. 3. — Tomičić Josip, bogoslov Djakovo kr 5. — Friedrich Ivan, bogoslov Djakovo kr. 3 — Dovranić dr. Mirko, Zagreb kr. 6 — Jurić Krešimir, gimn. Zadar kr. 3. — Bilan Blaž, klerik Split kr 3. — Berak Ivan, klerik Zadar kr. 3. — Fugošić Grga, kapelan Cres kr. 12. — Peček dr. Dragutin, kapelan Stenjevac kr. 12. — Grafenauer Ivan, profesor Kranj kr. 6. — Čugelj Mate, klerik Split kr. 3. — Zorko Antun, kateheta Sarajevo kr. 6. — Vlahov Petar, bogoslov Zadar kr 3. — Valčić Joso, bogoslov Zadar kr. 3. — Delalle Ivan, klerik Split kr. 3. — Gabrielić Ivan, kap. Sovinjak kr. 2. — Brechler Ivo, izl. kap. Nerezine kr. 9. — Gundak Mirko, kap. Kravarsko kr. 6 — Gjuronec Martin, Beč kr. 6.

Za god. 1907.

Dočkal dr. Kamilo, kateheta Zagreb kr. 7. — Seigerschmidt Matija, superior Zagreb kr. 6 — Samostan Konventualaca, Split kr. 6 — Milić Ante prefekt Split kr. 6. — Petrović Blaž, kapelan Rijeka kr. 6 — Franj. klerikat, Sušak kr. 3. — Jelačić Božo, župnik Kompolje kr. 6. — Šiler Mirko, učitelj Hercegovac kr. 3. — Kraljević dr. Ivo, kateheta Zemun kr. 6. — Babić dr. Stjepan P., opat Djakovo kr. 6 — Pulišić dr. Vinko, biskup Šibenik kr. 6. — Tomac Dragutin, gimn Zagreb kr. 2. — Reberc o. Janez, Krško kr. 3. — Šimunović Gjuro, župnik Gradec kr. 6. — Bogdan pl. Blaž, Salzburg kr 36. — Alauvić Niko, učitelj Makarska kr, 3. — Ballian Ivan, Bos Dubica kr. 6. — Orlić Petar, kurat sv. Vid kr 6. — Poč Martin, župnik Komenda kr. 6. — Lovrić Marija, učiteljica Molat kr. 3. — Kat. Bisk pisarna, Banjaluka kr. 6. — Franj. Provincial. Zagreb kr. 6. — Franj. Samostan, Zagreb kr. 6. — Vidas Andrija, kapelan Bakar kr. 6. — Kosić Mihovio, učitelj Velaluka kr. 3. — Franj. samostan. Sinj kr. 6. — Čitaonica »Hrv. Vila«, Gospić kr 1.50 — Kikić fr. Angjeo, Sutjeska kr 6 — Tresić Dinko, Makarska kr. 6. Žiska — Niko, klerik Anagni kr. 3. — Franj. sjemenište sv. Lovre, Šibenik kr. 15 — Despalj Jure, Prigrada kr. 6. — Gerster Antun, kateheta Zemun kr. 4. — Kanzlarić Ivan, kapelan Slunj kr. 3. — Rihtarić Matija voj. Superior Zagreb kr. 7. — Depolo Ivo, župnik Velaluka kr. 6. — Učiteljski muzej, Zagreb kr. 6. — Franj. samostan, Klanjec kr. 3. — Milković Ivan, kap. Čazma kr. 6.

(Slijedi.)

UREDNIŠTVO U SENJU — UPRAVA U KRKU

SADRŽAJ

II. sveska »HRVATSKE STRAŽE«

Kulturni putovi gore i dolje: Dekadencija — Dekadencija u Hrvatskoj — Zdvojnost modernih — Neestetična umjetnost — Kamo ćemo tim putem doći? — Regeneracija — Kulturni put gore . . . . str. 133
Ćudorednost viših umova: Uvod. Velikani — Razvitak dvostrukog ćudoregja — Jedinstvenost ćudoregja . . . . » 149
Sveto pismo i babilonske otkrića: Babilonski metež — Kralj Hammurabi i sv. pismo — Babilonski izvještaj o postanku svijeta — Opći potop u babilonskoj književnosti . . » 163
»Pokret« agnostik! . . . . » 163
Zakon eutropije i monizam . . . . » 179
Novi kurs . . . . » 184
Doktor Janus . . . . » 191
Spasimo domovinu! Anima croata naturaliter christiana! — Jan Hus — »Culte de moi« — Nietzsche — Božićna meditacija — »Nadžena« — Adelo, danice moja! — Napredna gjačka stranka. »Omladina« — U bolnici milosrdne braće — Nesmisao idealizma! — Na socijalističkom kongresu . . . » 199
Velehrad . . . . » 216
Naša književnost: »Hrvatska Smotra« — Još jedan novi koledar . . . . » 219
Bogoslovna knjiga česka godine 1906 . . . » 225
Nove knjige: Je li teologija savremena znanost? — Spomenica o državnopravnih pitanjih hrvarskih-ugarskih — Friedrich Nietzsche: Der »Antichrist« in der neuesten Philosophie — Predigtskizzen — Geschichte d. deutschen Volkes — De sacramento extremae nactionis . . . . » 230
Kratke ocjene, preporuke i t. d: . . . . . . » 284
Svaštice: Framasunstvo — Pio X. i političke dužnosti katolikâ — »Pokretova« predavanja »o ispovijedi« — »Sito objave« — Što dakle — majmun ili medved? — »Savremenik« — Što rade naši moderni? — Zgodna zamisao — Na kjivo tojan! — »Hrvatska vojska« . . . . » 248
Prilog: Naprijed — ze vreru i dom! — Religijozno-ćudoredni momenti XIX. vijeka — Kranjčevićev »Prvi grijeh« . . od str. 1—24

